

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

الحق احسن البصم

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

نگاہ کو بیدار کنی

بر آیات صوم و صلاۃ

مصطفیٰ شقانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نگاه نحوی بلاغی بر آیات صوم و صلاه

نویسنده:

مصطفی شقاقی

ناشر چاپی:

میراث شرق

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست	۵
نگاه نحوی بلاغی بر آیات صوم و صلاه	۷
مشخصات کتاب	۷
اشاره	۸
فهرست مطالب	۱۲
مقدمه	۱۶
اصطلاحات پیش نیاز نحوی	۲۰
اصطلاحات پیش نیاز بلاغی	۴۶
فصل اول : آیات صوم در قرآن کریم	۶۶
اشاره	۶۶
بخش اول : آیات غیر مشکله	۶۸
یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ	۶۸
(أَيُّهَا مَدْعُونَادَاتُ فَمَنْ كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامِ مَشْكِيينَ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَن تَصُومُوا	۷۱
(شَهْرَ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْقُرْآنِ فَمَنْ شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا	۷۸
بخش دوم : آیات غیر مشکله	۸۳
(أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةُ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لَبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَلَوْنَ أَنفُسَكُمْ فَصَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَسْتَبَيِّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ	۹۳
فصل دوم : آیات صلاه در قرآن کریم	۹۳
اشاره	۹۳
بخش اول : آیات غیر مشکله	۹۵
حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ» (بقره / ۲۳۸)	۹۵
وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمُ جُنَاحٌ أُن تَضُرُّوا مِنَ الصَّلَاةِ إِن كُنتُمْ	۹۸
فَإِذَا قُضِيَتْ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى سُرُوبِكُمْ فَإِذَا	۱۰۰
(وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَ النَّهَارِ وَزُفَا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبُنَّ الشَّرَّاتِ ذَلِكَ	۱۰۲
(فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) (نحل / ۹۸)	۱۰۹
(أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِ الشَّمْسِ إِلَى عَسْفِ اللَّيْلِ وَقُرْآنِ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ	۱۱۳
(قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى وَلَا تَجْهَرُوا	۱۱۷
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ	۱۲۱
بخش دوم : آیات مشکله	۱۲۳
(قَدْ نَرَى تَغَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلْتُوَلِّينَا قِبْلَةَ نَرْضَاهَا قَوْلٍ وَجْهِكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَخَيْبٌ مَا كُنْتُمْ قَوْلُوا وَجْوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِعَاقِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ) (بقره / ۱۴۴)	۱۲۳
«فَإِن كُنتُمْ فِرْعَاقًا أَوْ زُمَرًا فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ	۱۲۷
(يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنْأًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِن كُنتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَايِبِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا» (نساء/ ۴۳)	۱۳۲
نکات نحوی در تفسیر آیه فوق	۱۳۲
اشاره	۱۳۲
(وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِّنْهُم مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا آسِنَّةً مِّنْهُم مَّا لَمْ يَضِلُّوا فَلْيَضَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَذَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمِينَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن كَانَ	۱۳۲
(يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِن كُنتُمْ جُنْأًا فَاطَّهَّرُوا وَإِن كُنتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَايِبِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ	۱۳۲
(وَلَا تَضَلَّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُم مَّاتٌ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَ	۱۵۶
(وَ قُرْآنَ فِي بُيُوتِكُمْ وَلَا تَنْزِلُنَّ تَبَرُّجًا جَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ	۱۶۳
(يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا	۱۶۹
فصل سوم : نتیجه	۱۷۲
نتیجه	۱۷۴

نگاه نحوی بلاغی بر آیات صوم و صلاه

مشخصات کتاب

سرشناسه : شقاقی، مصطفی، 1380-

عنوان قراردادی : قرآن . برگزیده ها -- ترجمه ها

Qur'an .Selections --Translations

عنوان و نام پدیدآور : نگاه نحوی بلاغی بر آیات صوم و صلاه/ مصطفی شقاقی.

مشخصات نشر : قم: نصاب، 1399.

مشخصات ظاهری : [151] ص.

شابک : 350000 ریال 3-532316-964-978

وضعیت فهرست نویسی : فاپا

یادداشت : کتابنامه به صورت زیرنویس.

موضوع : قرآن . برگزیده ها

Qur'an. Selections

قرآن -- بررسی و شناخت

Qur'an -- Surveys

قرآن -- صرف و نحو

Qur'an -- Grammar

قرآن -- مسائل لغوی

Qur'an -- Language, Style

رده بندی کنگره : BP82/2

رده بندی دیویی : 297/153

شماره کتابشناسی ملی : 7335378

اطلاعات رکورد کتابشناسی : فاپا

خیراندیش دیجیتال: انجمن مددکاری امام زمان (عج) اصفهان

ویراستار کتاب : خانم مهدیه نیلی خواجو

ص: 1

اشاره

موضوع : قرآن . برگزیده ها

موضوع : Qur'an. Selections

موضوع : قرآن- بررسی و شناخت

موضوع Qur'an -- Surveys

موضوع : قرآن -- صرف و نحو

موضوع Qur'an -- Grammar

موضوع : قرآن -- مسائل لغوی

موضوع Qur'an -- Language, Style

رده بندی کنگره : BP2/2

رده بندی دیویی : 297/153

شماره کتابشناسی ملی : 7335378

وضعیت رکورد : فیا

ص: 3

مقدمه ... 9

اصطلاحات پیش نیاز نحوی ... 13

اصطلاحات پیش نیاز بلاغی ... 31

فصل اول آیات صوم در قرآن کریم ... 45

بخش اول آیات غیر مشکله ... 47

آیه اول: سوره بقره / آیه 183 ... 47

(دِيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ ...)

آیه دوم: سوره بقره / آیه 184 ... 50

(أَيَّاماً مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً ...)

آیه سوم: سوره بقره / آیه 185 ... 56

(شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ ...)

ص: 5

بخش دوم آیات مشكله ... 60

آیه اوّل: سوره بقره / آیه 187 ... 60

(أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةٌ الصَّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ...)

فصل دوم آیات صلاه در قرآن کریم ... 69

بخش اوّل آیات غیر مشكله ... 69

آیه اوّل : سوره بقره / آیه 238 ... 71

(حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى...)

آیه دوم سوره نساء / آیه 101 ... 74

(وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ...)

آیه سوم سوره نساء / آیه 103 ... 76

(فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا...)

آیه چهارم: سوره هود / آیه 114 ... 78

(وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ...)

آیه پنجم سوره نحل / آیه 98 ... 84

(فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ...)

آیه ششم: سوره اسراء / آیه 78 ... 88

(أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ...)

نگاه نحوی بلاغی بر آیات صوم و صلاة

آیه هفتم سوره اسراء / آیه 110 ... 92

(قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا ...)

آیه هشتم سوره حج / آیه 77 ... 96

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا مَا كُنتُمْ تُسْجِدُونَ لِلَّهِ وَلِأَنفُسِكُمْ أَنْ تَرْجِعُوا إِلَى اللَّهِ ذُنُوبَكُمْ وَأَنْ تَكُونُوا مِنَ الْمَرْكُوبِينَ ...)

بخش دوم آیات مشکله ... 98

آیه اول: سوره بقره / آیه 144 ... 98

(قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ ...)

آیه دوم: سوره بقره / آیه 239 ... 102

(فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ...)

آیه سوم: سوره نساء / آیه 43 ... 104

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى ...)

آیه چهارم سوره نساء / آیه 102 ... 111

(وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتُنْفِئْ ...)

آیه پنجم: سوره مائده / آیه 6 ... 117

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ ...)

آیه ششم: سوره توبه / آیه 84 ... 131

(وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ ...)

آیه: هفتم: سوره احزاب / آیه 33 ... 138

(إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ ...)

آیه هشتم سوره جمعه / آیه 9 ... 144

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ ...)

فصل سوم: نتیجه ... 147

کلام آخر ... 151

ص: 8

خدا را شاکرم که حقیر را توفیق داد تا بتوانم این تحقیق را کامل کنم

چرا این تحقیق انجام شده است؟

این سوالی است که باید در هر مقدمه ای به آن پاسخ داده شود؛ به طور کلی

دو دلیل اساسی وجود دارد که به صورت اجمال ذکر میشود

1. نیاز محقق به یک دوره نحو و بلاغت

2. بررسی و تدقیق در نقش نحو و بلاغت در قرآن

منظور از نقش نحو و بلاغت در قرآن آن چیزی است که به ذهن متبادر

می شود؛ یعنی نقش نحو و بلاغت در فهم قرآن

برای اینکار بهترین راهی که به نظر میرسد این است که برای اثبات این مطلب از راه بررسی مصادیق استفاده کنیم و مصادیق را مورد

تحقیق و تدقیق قرار دهیم؛ زیرا همانطور که واضح است گاهی با تغییر یک نقش

ترکیبی یا معنای حروف باعث میشود معنا و یا حتی فتوای فقهی تغییر کند.

بنابراین بدون اطاله کلام به بررسی مصادیق میپردازیم و در این مجال از

آیات صوم و صلاه قرآن کریم استفاده خواهیم کرد.

لذا برای هر آیه ساختاری به شکل زیر تنظیم شده است

1. شان نزول: این قسمت فقط برای آشنایی با فضای نزول آیه و اتفاقات

پیرامون آن ذکر شده و کارکرد نحوی و بلاغی بسیاری ندارد.

نگاه نحوی بلاغی بر آیات صوم و صلاه

در این قسمت کتابهایی همچون تفسیر، نمونه تفسیر المیزان، نمونه بینات در شان نزول آیات نوشته محمد باقر، محقق، و ترجمه تفسیر مجمع

البیان منبع قرار داده شده است.

2. انواع ترکیب ها کاملاً کارکرد نحوی دارد و از چند کتب منبع گرفته شده

و فقط نکات مهم و غیر ساده و غیر تکراری ذکر شده است.

الف) در تمامی آیات وجه ترکیبی، اول از کتاب اعراب القرآن الکریم و

بیانه اثر محیی الدین درویش گرفته شده است.

ب) همچنین در تمامی آیات وجه ترکیبی، دوم از کتاب التبیان فی اعراب

«القرآن»، اثر عبدالله بن حسین عکبری گرفته شده است.

ج) وجه ترکیبی سوم هم از کتاب الجدول فی اعراب القرآن و صرفه و بیانه

مع فوائد نحویّه هامه، اثر محمود صافی گرفته شده است.

3. ترجمه حاصل: این قسمت به این منظور ذکر شده که آیه نسبت به ترجمه

مقایسه شود و در این امر از استاد حسین انصاریان کمک گرفته شده است.

4. نکات نحوی در تفسیر آیه فوق در این قسمت به دلیل اینکه تحقیق از نوع جمع آوری است دو کتاب منبع قرار داده شده است و فقط

نکات دخیل در معنا که در این دو کتاب ذکر شده مورد بررسی قرار گرفته است که آن دو کتاب عبارتند از الکشاف عن حقائق غوامض

التنزیل، نوشته محمود بن عمر زمخشری و ترجمه تفسیر مجمع البیان طبرسی

5. نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق ممکن است در آیات، نکات بلاغی زیادی وجود داشته باشد اما در بیشتر کتابهای منبع چیزی ذکر نشده

است که کتب منبع عبارتند از: اعراب القرآن الکریم و بیانه الکشاف عن غوامض

التنزیل و...

ص: 10

1. ممکن است در برخی از متون شأن نزول یا وجه ترکیبی، موارد برخلاف مذهب شیعه باشد؛ ولی از آن باب که رسالت تحقیق جمع آوری آرای صاحب

کتب است، دخل و تصرفی در مفهوم متون نشده است.

2. ذیل آیه 114 سوره مبارکه هود نکته ای اضافه شده که نه کارکرد نحوی نه بلاغی و نه شأن نزولی دارد بلکه صرفاً از باب اطلاع آمده است. چون تمامی تفاسیر در این موضوع صحبت کرده اند لازم دیده شد که قطره ای از آن مباحث نیز در این نوشتار ذکر شود در این نکته از دو کتاب «تفسیر نور» و «تفسیر المیزان» استفاده شده است. همچنین در آیه 33 سوره احزاب درباره مصداق کلمه «البیت» در کتاب «تفسیر» مجمع البیان نکته ای ذکر

شده است.

3. گفتنی است که برای جمع آوری مطالب از نرم افزار جامع التفاسیر مرکز

تحقیقات اسلامی نور کمک گرفته شده است.

در پایان از زحمات اساتید معزز جناب آقایان رضایی و جوان زید عزهما متشکرم

از تمامی طلاب و اساتید گرامی خواهشمند است نظرها و پیشنهادهای

خود را به شماره زیر در پیامرسان ایتا ارسال نمایند.

09109823876

قید قید بر چند نوع است :

قید مسند

قید مسند الیه

قید سایر اجزاء جمله مانند مفعول به

قید فعل

...و

اصطلاحات پیش نیاز نحوی

، قید بر خلاف انواع دیگر کلمه از طرفی نوع است و از طرفی نقش آنجا که به جایگاه صرفی کلمه نظر داریم آن را از نوع قید می نامیم و آنجا که به جایگاه نحوی مینگریم آن را دارای نقش قید می دانیم

استعمال به کار گرفتن و مورد استفاده قرار دادن لفظی در گفتار توسط عرب

را استعمال عرب گویند . (1)

اختلاف نحوی نظرات مختلف علمای نحو بر سر یک موضوع را اختلاف

نحوی می نامند .

اعراب تغییری است که در آخر اسمها و فعل ها به دلیل تغییر ، عامل

ایجاد میشود قَدِمَ الغَائِبُ رَأَيْتُ الغَائِبَ ، سَلَّمْتُ عَلَى الغَائِبِ . (2)

اقسام : اعراب رفع نصب ، جر ، جزم (3)

ص : 15

1- ویکی فقه .

2- ذکر این نکته خالی از لطف نیست که اختلاف است بین اینکه اعراب تغییرات آخر کلمه است یا معانی معتوره بر آن که مشهور همان است که ذکر شد

3- آنتوان دحداح فرهنگ و اصطلاحات صرف و نحو عربی، ص 56

عامل عامل عبارت است از چیزی که در مابعدش تاثیر می گذارد یا به

صورت رفعی یا جزمی یا جری یا نصبی؛ مانند

← حروف جر: که اسماء مابعدشان را جر می دهند.

← فعل: که فاعل را رفع و مفعول به را نصب می دهد.

← مبتدا که خبر: را رفع میدهد بنابر برخی اقوال

← ادوات جزم: که فعل مضارع را جزم می دهند. (1)

← شبه فعل

← عامل معنوی

← و ...

اعراب لفظی اعرابی که در آخر اسماء و افعال ظاهر می شود. (2)

اعراب تقدیری هرگاه به دلیل عواملی مانند تعذر، ثقیل بودن و... نتواند در

آخر اسماء و افعال ظاهر شود اعراب در تقدیر گرفته میشود؛ مانند قاضی (3)

اعراب محلی بنابر وظیفه نحوی برای کلمات مبنی و جملات اعراب قائل

می شود؛ مانند مَنْ یجتهد ینجح که «مَنْ» اسم شرط جازم است مبنی بر سکون و محلاً مرفوع بنابر ابتدائیت. (4)

بناء: عبارت است از ثبوت حرکت یا سکون یا حرفی در آخر کلمه؛ هرچند

عوامل آن تغییر کند. (5)

افعال ناسخه بر سر جمله اسمیه میآید و اعراب مبتدا و خبر را تغییر

ص: 16

1- الشیخ مصطفی الغلابینی جامع الدروس العربیة، ص 587

2- آنتوان، دحداح فرهنگ و اصطلاحات صرف و نحو عربی، ص 57

3- همان، ص 56.

4- همان، ص 57.

می دهد و علاوه بر آن معنای آنها را با انتقال از زمانی به زمان دیگر یا از جواز

به ، وجوب تغییر می دهد

وجه تسمیه ناسخه معنای «نسخ»، انتقال و ازاله است. کتاب المفردات فی غریب القرآن هم نظری نزدیک به این دارد و می گوید: گاهی از نسخ ازاله و گاهی اثبات فهمیده میشود و حتی گاهی هم ازاله و هم اثبات فهمیده

می شود (1)

النَّسْخُ: «إِزَالَةُ شَيْءٍ بِشَيْءٍ يَتَعَقَّبُهُ، كَنَسْخِ الشَّمْسِ الظَّلَّ، وَالظَّلِّ الشَّمْسَ، وَالشَّيْبِ الشَّبَابَ. فَتَارَةً يُفْهَمُ مِنْهُ الإِثْبَاتُ، وَتَارَةً يُفْهَمُ مِنْهُ الأَمْرَانِ» است. عمل افعال ناسخه در مبتدا و خبر هم همین است. افعال ناسخه عبارت است از افعال ناقصه: افعالی که ذاتاً نمی توانند مسند باشند؛ بلکه نیاز به خبر دارند تا جمله آن معنای تام و مفید داشته باشند؛ مانند: كان البرد قارساً این افعال عبارتند از کان، صار، أصبح، أمسى، أضحى، ظلّ، بات لیس، مادام ما برح ما انك ما زال مافتی (2)

و افعال تصییر: صیر، اِرتد، اِستحال، اَض، اِنْقَلَب، تَبَدَّل، تَحَوَّل، حَارَ، رَاحَ، رَجَعَ، عاد، غَدَا. (3) و (4)

و مقاربه افعالی که مانند افعال ناقصه عمل می کنند دلالت می کند بر

نزدیکی یا شروع یا امید به وقوع خبر برای اسم که برسه قسم است: افعال رجاء: عَسَى، حَرَى، اِخْلَوْلَقْ برای تعریفش به کتب مفصل مراجعه شود.

افعال قرب کاد، کرب، اوشک برای تعریفش به کتب مفصل

مراجعه شود.

ص: 17

-
- 1- المفردات فی غریب القرآن، حسین بن محمد راغب اصفهانی، ج 1، ص 801.
 - 2- آنتوان دحداح فرهنگ و اصطلاحات صرف و نحو عربی، ص 390 (با اندکی اضافات).
 - 3- همان، ص 379
 - 4- بنا بر برخی دیدگاه ها

افعال شروع زیادند؛ مانند طَفِقَ جَعَلَ أَحَدٌ ، أَنْشَأَ عَلِقَ ، شَرَعَ و... مانند طَفِقَ زَيْدٌ يَكْتُبُ برای تعریفش به کتب مفصل مراجعه شود. (1)

و افعال قلوب افعال دو مفعولی ای که بر سر مبتدا و خبر در می آید و هردو را

مفعول خود قرار میدهد و این افعال بسیارند؛ مانند عَلِمَ رَأَى

و افعال سه مفعولی ای که مفعول دوم و سوم آنها مبتدا و خبر بوده و این ها

بسیارند؛ مانند: أَرَى أَعْلَمُ

شایان ذکر است که مشتقات این نواسخ نیز عمل می کنند (2)

حروف ناسخه حرف معناست و بر سر جمله اسمیه در می آید و اعراب دو

رکن را تغییر می دهند که عبارتند از:

حروف مشبیه بالفعل حرفی است که معنای فعل را در بر دارد و از سه حرف

یا بیشتر تشکیل شده و مانند فعل ماضی، آخر آن مبنی بر فتحه است.

حروف مشبیه بالفعل بر سر جمله اسمیه در می آیند مبتدا را به عنوان اسم

، خود منصوب میکنند و خبر را به عنوان خبر خود، مرفوع میسازند.

و آنها عبارتند از:

«إِنَّ» و «أَنَّ» به معنای «توکید» است؛ مانند: «إِنَّ زَيْدًا شَجَاعٌ. كَأَنَّ» به معنای تشبیه موکد است؛ مانند كَأَنَّ الْعِلْمَ نَوْرٌ. «لكن» به معنای «استدراک» است؛ مانند: زَيْدٌ شَجَاعٌ لَكِنَّهُ بَخِيلٌ .

لیت به معنای «تمتی است؛ مانند قول شاعر: أَلَا لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأَخْبِرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ

و مانند: لَيْتَ لِي أَلْفَ دِينَارٍ . «

ص: 18

1- حسین شیرافکن، الهدایه فی النحو فی ثوبها الجدید، ص 70.

2- آنتوان دحداح فرهنگ و اصطلاحات صرف و نحو عربی ص 387 با کمی تغییر.

«لعلّ» به معنای «ترجی و اشفاق» است؛ مانند: لعل الصدیقُ قادم و

مانند: لعلّ المریضُ هالك. (1) و (2)

«لا» نفی جنس مانند حروف مشبّهه بالفعل عمل میکنند؛ مانند

لارجل سوءٍ محبوبٍ تو خود حدیث مفصل بخوان از این مجمل

ه «ما» و اخواتش که به حروف مشبّهه ب «لیس» معروفند. دقیقاً برعکس حروف مشبّهه بالفعل عمل می کنند؛ مانند: إن أحد خيراً من

أحدٍ لا کریم مکروهاً. لات ساعة مندّم. ما الكسل محموداً. (3)

مفاعیل (ج) (مفعول) اسم های منصوبی هستند که نشان می دهند فعل

بر آنها واقع شده است (مفعول) به و همچنین نوع یا عدد مفعول مطلق سبب مفعول، له مکان یا زمان مفعول فیه همراهی با فعل مفعول معه

را بیان میکنند

دو نکته درباره مفاعیل:

مفاعیل از اجزای غیر رکن در جملات هستند.

کاربرد مفعول به از بقیه بیشتر است؛ و متفرّعات از مفاعیل موارد زیر

می باشد:

محدّرمنه

مغری به

مختص

مشغول به (4)

ص: 19

1- الشیخ مصطفی الغلابینی جامع الدروس العربیّة، ص 379.

2- البته شایان ذکر است که این، معانی معانی مشهور این حروف است. برای اطلاع از معانی غیر مشهور آنها می توانید به منبع مراجعه کنید.

3- آنتوان دحداح فرهنگ و اصطلاحات صرف و نحو عربی، ص 176.

4- البته این قسم اختصاص به مفاعیل ندارد.

متنازع فیہ

منادی

مستغاث

مندوب

مرخم (2)

اسم فاعل صفتی است که از فعل معلوم گرفته میشود تا بر معنایی که آن صفت برای موصوفش قرار می دهد یا (به عبارتی دیگر آن موصوف به آن وصف قائم است دلالت کند البته این قیام) به آن وصف باید حدوثی لحظه ای باشد نه ثبوتی همیشگی که اگر ثبوتی باشد، صفت مشبیه نام

می گیرد؛ مانند مجتهد (3)

نکته اسم فاعل و مفعول در دو صیغه با هم مشترکند فعول و فَعیل؛ زیرا این دو گاهی به معنای فاعل مانند صبور (نصیر و گاهی به معنای مفعول): مانند رسول جریح می آیند. (4)

برای عملش شرایطی است که برای علم به آنها تلاش و کوشش لازم است؛ پس به کتاب جامع الدروس العربیّه نوشته شیخ غلایینی صفحه 592 مراجعه کنید. اگر حال عربی خواندن ندارید یا به هر دلیلی دنبال متن فارسی میگردید کتاب فرهنگ و اصطلاحات صرف و نحو عربی نوشته آنتوان دحداح صفحه 254 هم میتواند به شما کمک کند. (5)

ص: 20

1- اختصاصی به مفاعیل حتی اختصاصی به فضله ندارد و در ارکان جمله نیز اتفاق می افتد.

2- آنتوان، دحداح فرهنگ و اصطلاحات صرف و نحو عربی ص 369 با اندکی تغییر.

3- الشیخ مصطفی الغلایینی، جامع الدروس العربیّه، ص 137.

4- آنتوان، دحداح فرهنگ و اصطلاحات صرف و نحو عربی، ص 36

5- البته اگر این کتاب را در بازار پیدا کردید

افعال عام و خاص افعالی که بر صرف وجود دلالت دارند که در مقابل

افعال خاص هستند و عبارتند از:

کان (تامه)، استقرّ، حصل ثبت و....

تعدیه عام و خاص تعدیه عام به معنای تجاوز دادن است؛ زیرا معنای فعل محتاج دریافت مفعول با واسطه نیست و تنها سرایت معنا از فعل به مجرور به حرف جر صورت میگیرد یعنی حرف جر معنای فعل را به مجرور خود تجاوز می دهد .

برخلاف تعدیه خاص که به معنای تجاوز کردن، است به این صورت که معنای فعل به گونه ای تغییر میکند که محتاج دریافت مفعول به با واسطه می شود و معنای فعل به آن تجاوز می کند . (1)

حال اسم منصوب و فضله ولی جمله از نظر معنا از آن بی نیاز نیست و حالت صاحب حال را هنگام وقوع فعل یا شبه فعل توصیف می کند؛
است .

مانند : عَادَ الْقَائِدُ مِنَ الْحَرْبِ مُبْتَسِمًا .

حال نکره مشتق مبین حالت ذو الحال است.

که اگر جامد باشد تاویل به مشتق و اگر معرفه باشد تاویل به نکره می رود؛

مانند جاءَ الرسولَ وحدهَ اى منفرداً.

شروط حال

وصفیت

فضله بودن

صحت آمدن در جواب «كَيْفَ»

ص: 21

انواع آن :

حال آمدن جامد مؤول به مشتقی که بیان حالت می کند در موارد زیر

واجب است

دال بر تشبیه باشد.

دال بر مفاعله یعنی (امری طرفینی)

دال بر ترتیب

دال بر تفصیل

دال بر تسعیر

حال آمدن جامد غیر مؤول به مشتقی که بیان حالت میکند در موارد

زیر واجب است :

موصوف بودن

نوع یا فرع چیزی بودن

دال بر عدد

دال بر اصالت

دال بر تفصیل و برتری (1)

جمله اسمیه حال است مشروط به اینکه همراه آن جمله چیزی نباشد که

بر زمان آینده دلالت کند؛ یعنی نمیتوان گفت: جاء زید سیکون مسرعاً.

عائد حال به ذوالحال در جمله اسمیه:

عائد 3 چیز می تواند باشد :

(1) واو

(2) ضمیر

1- آنتوان دحداح فرهنگ و اصطلاحات صرف و نحو عربی ص 154 (با اندکی تغییر)

که در دو حالت واجب است که «واو» حتماً بیاید :

(1) حال ضمیری برای عود به ذوالحال ندارد.

(2) ضمیر عائد شروع کننده جمله اسمیه باشد. (1)

برای اطلاع از احوالات حال مفرد شبه جمله و جمله فعلیه به فرهنگ و

اصطلاحات صرف و نحو عربی ص 155 و 156 مراجعه شود.

تمییز اسم، منصوب نکره جامد و فضله ای است که ابهام ما قبل را

می زداید و معنای حرف جرّ من را دربردارد.

که دونوع است:

(1) تمییز مفرد یا ذات؛ مانند: عندی رطل زیتاً.

(2) تمییز جمله یا نسبت؛ مانند اِشْتَهَرَ التَّاجِرَ اَمَانَهُ (2)

که یکی از اقسام قسم اول تمییز عدد است که در چند مصراع خلاصه شده

تمیز بر عدد از سه جهت دان *** ز 3 تا 10 همه جمعند و مجرور

ز 10 تا 100 همه فردند و منصوب *** ز 100 برتر همه فردند و مجرور (3)

مبنيّات تمامی حروف مبني هستند. همچنین در فعل اصل بر مبني بودن و گاهی معرب میآید که خلاف اصل است ولی در اسم اصل معرب

بودن است و گاهی مبني میشود که عبارتند از: (4)

ص: 23

1- همان، (ص 155) با اندکی تغییر

2- همان، ص 127.

3- برگرفته از محفوظات بنده

4- آنتوان، دحداح فرهنگ و اصطلاحات صرف و نحو عربی، ص 336

ضمیر (اعم از ضمیر فصل و شأن و قصه و متصل و منفصل و مرفوعی

و منصوبی و مجروری)

اسم اشاره

اسم موصول

اسم فعل

اسم صوت

مرکبات مراجعه شود به کتب مفصل

کنایات مراجعه شود به کتب (مفصل

ظروف مبنیه که اهمشان عبارتند از:

قبل

بعد

حیث

اذا

اذ

این

انی

متی

ایان

مد

مُنْدُ

لدى

لأن

[عَوَضُ \(1\)](#)

ص: 24

1- حسين شيرافكن، الهداياه فى النحو في ثوبها الجديد چاپ سال 1395، الفهرس

توابع: الفاظی هستند که در کلام از غیر خود پیروی میکنند و معنای آن را آشکار می سازند و در حالت های خاصی مانند اعراب و تعریف و افراد و تذکیر و فروع آنها وابسته به آنانند

نکات:

اسم پیشین، متبوع و اسم، بعدی تابع نامیده می شوند.

تابع همواره در اعراب از متبوع پیروی میکند هرگاه اعراب متبوع رفع یا نصب یا جریا جزم باشد واجب است که تابع در این امر از آن پیروی کند.

همانگونه که لازم است تابع و متبوع در نوع اعراب متحد باشند لازم است در سبب اعراب مختلف باشند سبب اعراب در اولی ممکن است چند چیز باشد، فاعلیت مفعولیت، ابتدایت خبریت جریا، جزم ولی سبب اعراب در دومی یکی و آن تبعیت است

توابع عبارتند از:

نعت؛ مانند: هذا ثوبٌ مُمَزَّقٌ .

تأکید؛ مانند: الشمس الشمس أم الارض.

بدل؛ مانند: جاء خالد أخوك.

معطوف مانند قرأتُ الدرس و کتبتُهُ

حکایت عطف بیان؛ مانند: قال الراوی: «رأیت زیداً»؛ «مَن زیداً؟». (1)

عائد ضمیری است که خبر را به مبتدا حال را به ذوالحال و صله را به موصول ربط میدهد. از آنجا که مبتدا و خبر بر اثر اسناد باهم مرتبطند و خبر هم جزئی از اسناد است؛ ارتباط خبر به مبتدا از باب ضرورت واجب است. (2)

مسوغات ابتداء به نکره اصل در مبتدا معرفه بودن است و نکره واقع

ص: 25

1- آنتوان، دحداح فرهنگ و اصطلاحات صرف و نحو عربی، ص 131.

2- همان، ص 236.

نمی شود مگر اینکه مفید باشد و نکره آنگاه مفید است که خاص یا عام باشد . موارد مفید را به عنوان مسوغات ابتداء به نکره ذکر می کنند

که بنا بر موارد زیر خاص می شود :

وصف؛ مانند: خطیبٌ مُصَقَّعٌ زارنا.

اضافه؛ مانند جلیه الأدب خیر الحلیه.

عمل در ما بعد خود؛ مانند: رغبة فی الخیر خیر.

تصغیر؛ مانند: کُتِبَ هَذَبَ أَخْلَاقِی

و بنا بر موارد زیر عام می شود

هرگاه منظور از آن عموم افراد باشد؛ مانند: کل محاسب علی عمله .

هرگاه بعد از استفهام یا نفی باشد؛ مانند: هل أحد فی الدار؟

هرگاه بعد از ظرف یا شبه ظرف واقع شود؛ مانند عندی مال

هرگاه دعا باشد؛ مانند: سلام علی ابراهیم

هرگاه بعد از «إذا» فجائیة بیاید؛ مانند نظرتُ فإذا نارٌ تَلْتَهُمُ الْقَصِرَ.

هرگاه پس از «لولا» بیاید؛ مانند: لولا اصطبار لهلکنا.

هرگاه مقصود از آن تنويع باشد؛ مانند: فیوم لنا و یوم علینا.

هرگاه به چیزی عطف شود که ابتداء به آن صحیح باشد؛ مانند

شود که رَجُلٌ و امرأة فقيرة علی الباب . (1)

جمله خبریه جمله فعلیه یا اسمیه های است که وظیفه مسند را در جمله اسمیه ای که پیش از آن است انجام میدهد شرط وجود عائد در

اینجا هم

برقرار است (2)

ص: 26

جمله هایی که محلی از اعراب دارند یعنی جملاتی که در مکان اسم قرار

گرفته اند (1) که هفت جمله هستند

جمله خبریه

اصطلاحات پیش نیاز نحوی

جمله حالیه

جمله مفعول به

جمله مضاف الیه زمان و مکان

جمله تابع مفرد

جمله تابع جمله «محل لها»

جمله جواب شرط جازم همراه «فاء» یا «إذا» (2)

جمله هایی که محلی از اعراب ندارند یعنی جملاتی که در محل اسم قرار

نگرفته اند؛ که هفت جمله اند:

جمله ابتدائیه استینافیه جمله ای که از ماقبل قطع شده چه

لفظاً چه معنأً چه

جمله معترضه که بین دو شیء متلازم، فاصله می افکند؛ مانند:

ذهب زید زید عزه

جمله مفسره که ماقبل خود را تفسیر میکند؛ مانند باب اشتغال

جمله صله

جمله جواب قسم

جمله جواب شرط جازم غیر همراه با «فاء» یا «إذا» یا جمله جواب

شرط غیر جازم

1- مغنى الاديب ، او ايل باب ثانى (فى تفسير اعراب الجمل).

2- آنتوان دحداح فرهنگ و اصطلاحات صرف و نحو عربى ص 147

جمله تابع جملات بالا (1)

اضافه لفظی نسبت صفت و موصوف آن است در این اضافه مضاف

عامل موصوف است و مضاف الیه معمول برای صفت .

مکان های وقوع اضافه لفظی

■ اضافه اسم فاعل به مفعول خودش

. اضافه اسم مفعول به نائب فاعل خودش

اضافه صفت مشبیه به فاعل خود

مانند: أنت عزیز النفس . (2)

ویژگی ها

مفید تعریف و تخصیص نیست و فقط برای آسانی تلفظ است.

به معنای حروف جرّ نیست.

و... (3)

اضافه معنوی نسبت اسمی است به اسم، دیگر در معنای حروف جرّ

28

«من»، «فی»، «لام».

نکات: «أل» بر سر مضاف در نمی آید.

برخی از اسم ها همواره اضافه میشوند؛ زیرا دلالت آنها، به خودی خود

ناقص است؛ مانند: امام.

ویژگی : در معنای حروف جرّ است

ص: 28

1- همان

2- همان، ص 53

3- همان، ص 54.

به معنای «من»: اگر مضاف الیه جنسی از مضاف باشد.

به معنای «فی»: اگر مضاف الیه ظرفی برای مضاف باشد.

به معنای «لام»: اگر مضاف الیه غیر موارد بالا برای مضاف باشد. (1)

کسب تعریف و تخصیص و تأنیث و ظرفیت و عمومیت در اضافه اگر

نکره به معرفه اضافه شود مفید تعریف است؛ مانند بیت الجار

اما اگر نکره به نکره اضافه شود مفید تخصیص است؛ مانند غلام رجل (2)

علاوه بر این موارد اگر مضاف الیه مؤنث، ظرف یا لفظ عام باشد به ترتیب

مضاف کسب تأنیث، ظرفیت یا عمومیت میکند (3)

شبه جمله جار و مجرور و ظرفها که با متعلقاتشان معنای کاملی دهند از این باب به جملات ملحق میشوند

که در چهار مورد به کار میآید

(1) صله موصول

(2) خبر

(3) حال

54

(4) نعت (4) و (5)

جمله محکیه جمله ای که از کسی حکایت شده است که اغلب داخل ((یا

{ یا ... قرار میگیرد؛ مانند زید قال: «علی عادل قوی سلیم ...»

جمله ظرفیه جملاتی که با ظرف آغاز میشوند؛ مانند عندی زید (6)

ص: 29

1- همان، ص 55

2- همان.

- 3- بنابرانندوخته های بنده از اساتیدم طی چند سال
- 4- آنتوان دحداح فرهنگ و اصطلاحات صرف و نحو عربی، ص 214
- 5- به نظر بنده اینها مکانهای متعلق به محذوف شبه جمله هستند.
- 6- ر.ک: مغنی، الادیب چاپ مرکز مدیریت ، اوائل باب دوم

جمله «صغری» و «کبری» و «صغری و کبری» جمله صغری جمله ای است که خبر جمله دیگر چه اسمیه و چه فعلیه واقع می شود؛ مانند العلم صاحبه جلیل . (1)

جمله کبری جمله ای است که خبر، آن جمله چه اسمیه و چه فعلیه

است؛ مانند: سمیر أخوه مؤمن . (2)

جمله صغری و کبری جمله ای است که خبر، آن جمله است و خود آن

، جمله خبر واقع شده است؛ مانند العلم صاحبه مقامه جلیل . (3)

ص: 30

1- آنتوان دحداح فرهنگ و اصطلاحات صرف و نحو عربی، ص 148 برای اطلاع بیشتر و همچنین تعریف دقیق تر، ر.ک: مغنی الادیب ،
اوائل باب دوم.

2- همان، ص 149. برای اطلاع بیشتر و همچنین تعریف دقیق تر، ر.ک: مغنی الادیب ، اوائل باب دوم

3- همان برای اطلاع بیشتر و همچنین تعریف دقیق تر، ر.ک: مغنی الادیب ، اوائل باب دوم.

در علم بلاغت اصطلاحات زیادی وجود دارد که ما به بیان و تعریف

اصطلاحات

موجود در کتاب بسنده میکنیم

اولاً که علم بلاغت از سه علم معانی بیان و بدیع تشکیل میشود

علم معانی که درباره اغراض آوردن قیود در کلام است.

علم: بیان درصدد بیان انواع شیوه بیان یک مطلب به طرق مختلف

است که به سه بخش زیر تقسیم میشود

تشبیه

استعاره

کنایه

هر کدام اقسامی دارد که مجال بحث از آنها در این نوشتار نیست.

- علم بدیع که به محسنات کلام میپردازد و محسنات کلام به

دو قسم است:

محسنات معنویه

محسنات لفظیه

برخی از آنها در این پیش نیاز شرح داده خواهد شد.

نگاه نحوی بلاغی بر آیات صوم و صلاه

ص: 33

بلاغت: اصطلاحاً وصف دو چیز قرار میگیرد

کلام یعنی مطابقت کلام فصیح با مقتضی حال خطاب.

متکلم ملکه ای است مانند ملکه اجتهاد.

به اقتضای این دو تعریف باید حال مقتضی حال و بلاغت را توضیح دهیم

حال عواملی که باعث میشود سخنران کلامش را به گونهای خاص ایراد

نماید.

مقتضای حال آن صورت خاص که متکلم در کلامش به کار میگیرد.

بلاغت بلاغت عبارت است از مطابقت کلام فصیح با مقتضی حال.

فصاحت اصطلاحاً وصف سه چیز قرار میگیرد:

مفرد؛ مانند: «الأرض».

کلام؛ مانند: «إِنَّ الْحَقَّ ثَقِيلٌ مَرَىٰ وَإِنَّ الْبَاطِلَ خَفِيفٌ وَبِئْسَ (1)».

متکلم؛ مانند: «قَالَ الرَّضَاءُ: يُكَلِّمُ النَّاسَ بِلِغَاتِهِمْ وَكَانَ وَاللَّهِ أَفْصَحَ النَّاسِ» (فصاحت متکلم ملکه ای است مانند ملکه اجتهاد)

اما امور مخل به فصاحت مفرد عبارتند از:

مخالفت قیاس صرفی

تنافر حروف؛ مانند: «عُهْعُه» در «تَرَكْتُ نَاقَتِي تَرَعِي الْعُهْعُه».

غرابت استعمالی؛ مانند «مَا لَكُمْ تَكَاكُتُمْ عَلَيَّ كَتَاكُتُمْ عَلَيَّ ذِي

جَنَّةٍ»

ص: 34

1- ترجمه قطعاً حق سنگین و گواراست و باطل سبک و کُشنده است البته این جمله نمی تواند آن جمله فصیح و بلیغ را ترجمه کند بلکه معنایش را به ذهن نزدیک می کند

امور مخمل به فصاحت کلام :

عدم فصاحت مفردات کلام

ضعف تألیف: یعنی استفاده از قواعد نحوی غیر مشهور؛ مانند:

وَلَوْ أَنَّ مَجْدًا أَخْلَدَ الدَّهْرَ وَاحِدًا مِّنَ النَّاسِ أَبْقَى مَجْدَهُ الدَّهْرَ مَطْعَمًا .

(اضمار قبل اظهار)

تنافر کلمات یعنی صعوبت تلفظ کلمات در کنار هم؛ مانند:

قَبْرٌ حَرْبٍ بِمَكَانٍ قَفْرٍ

وَلَيْسَ قُرْبٌ قَبْرِ حَرْبٍ قَبْرٍ .

تعقید: یا همان کلام خفی الدلاله؛ که بر دو نوع است

لفظی: خفت دلالت حاصل از وضع غلط الفاظ .

معنوی: خفت دلالت حاصل از خلل در انتقال معنای اصلی

اطلاق: در تعریف این اصطلاح اقوال مختلفی است

اکتفاء به ذکر مسند و مسند الیه در جمله نظر صاحب جواهر البلاغه

اطلاق امری نسبی است؛ مثلاً جمله زید فی الدار نسبت به مکان، مقید و نسبت به زمان مطلق است

اطلاق جمله ای نسبت به چیزی خود نوعی قید است؛ پس در جهان

جمله مطلق وجود ندارد.

تقیید تقیید برعکس اطلاق است؛ به طوری که اگر قید حذف شود جمله کذب یا خلاف مقصود می شود؛ مانند

مَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا لِأَعْيُنٍ . (1)

تقیید به چندین چیز است که برخی از آنها عبارتند از:

توابع

ضمیر فصل

نواسخ

ادوات شرط

ادوات نفی

مفاعیل خمسه

حال

تمیز

و.....(1)

عطف حقیقت بر مجاز برای توضیح این نکته ابتداء باید حقیقت و مجاز را شناخت مجاز را در ذیل استعاره تعریف خواهیم کرد و حقیقت هم مخالف ضد مجاز است. حال اگر جمله‌های حقیقت در معنا و جمله‌های مجاز باشد و به هم عطف شوند، اصطلاحاً گفته میشود که عطف حقیقت بر مجاز رخ داده است. تشبیه عقد مماثله بین دو چیز است که غرض از آن: است.

بیان اشتراک آن دو چیز

یا بیان مبالغه

یا هر غرض دیگری که مقصود متکلم باشد

هر تشبیهی ارکانی دارد که عبارتند از:

مشبه

مشبه به

وجه شبه

1- توضیح آن ها مفصل است؛ می توانید در این باره به کتب مفصل مراجعه نمائید.

برای مثال در زید کالاسد فی الشجاعه به ترتیب زید الأسد، شجاعه و حرف کاف میباشد.

نکته تشبیه به اعتبارات مختلف تقسیم میشود که از آنها میتوان به قریب مبتذل و بعید غریبه به اعتبار وجه شبه تقسیم شده اند اشاره کرد
استعاره استعاره یک قسم از اقسام مجاز است؛ بنابراین لازم می آید که اول مجاز را تعریف کرده بعد سراغ تعریف استعاره برویم

مجاز به دو نوع است

مجاز عقلی

مجاز لغوی

استعاره از اقسام مجاز لغوی است و مجاز لغوی یعنی

اسْتِعْمَالُ اللَّفْظِ فِي مَعْنَى غَيْرِ مَا وُضِعَ لَهُ لِعَلَّاقِهِ مَعَ قَرِينَةٍ مَانِعَةٍ عَنِ إِزَادَةِ

مَعْنَى الْأَصْلِيِّ . .

استعمال لفظ در معنایی که برای آن وضع نشده معنای غیراصلی برای

رابطه ای بین

لفظ و معنای غیراصلی همراه با قرینهای که مستمع را از فهم

معنای موضوع له اصلی از لفظ «باز می دارد»

اما در مجاز لغوی دو حالت امکان دارد

علاقه و رابطه بین

استعاره می گویند

لفظ و معنای غیر ما وضع له مشابَهت باشد؛ که به آن

لفظ

علاقه و رابطه بین

و معنای غیر ما وضع له غیر مشابهت باشد؛ که به

آن مجاز مرسل میگویند.

این سوال پیش میآید که علاقه مشابهت چیست؟ علاقه غیر مشابهت

ص: 37

چیست؟

جواب علاقه غیر مشابهت (همان طور که از لفظش معلوم است) به هر علاقه ای گفته می شود که جزء علائق مشابهت نباشد. پس باید ابتداء علائق

مشابهت را شناخت که عبارتند از:

سببیت مانند رَعَتْ الماشیه الغَيْثَ (1) که کلمه «غیث» استعاره از «گیاهان» است.

مسببیت: مانند ينزل من السماء رزقاً که کلمه «رزق» استعاره از «باران» است. (2)

کلیت مانند: «مِيَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ» که کلمه «أصابع» استعاره از «سرانگشتان» است

جزئیت مانند: «نَشَرَ الحَاكِمَ عِيونَهُ فِي المَدِينَةِ» که کلمه استعاره از جاسوسان است «عیون»

لازمیت مانند: «طَلَعَ الضَّوءُ» که کلمه «الضوء» استعاره از «خورشید» است. (3)

ملزومیت: مانند: «مَلَأْتُ الشَّمْسُ المَكَانَ» که کلمه «شمس» استعاره از «نور» است. (4)

آلیت مانند و «اجعل لي لسان صدق في الآخرين في الآخرين» که کلمه «لسان» استعاره: از ذکر و یاد است.

خصوص مانند اطلاق اسم شخصی بر قبیله. (5)

ص: 38

1- چهارپایان باران را چریدند

2- رزق مسبب باران است

3- نور لازمه خورشید است.

4- خورشید (شمس) ملزوم نور است.

5- مثلاً جاء «قوم قریش» که کلمه «قریش» که اسم سرکرده قوم (است) استعاره از تمامی افراد

ما کان مانند « آتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالِهِمْ » که کلمه «یتیم» استعاره از

شخصی است که قبلاً یتیم بوده و الآن یتیم نیست.

ما یکون مانند: « لَا يَلِدُوا إِلَّا فَاَجْرًا كَفَّارًا » که عبارت «فاجراً کفّاراً» «استعاره از نوزادی» است که الآن کافر نیست، ولی در آینده کافر خواهد شد».

حالیّت مانند « فَفِي رَحْمَةٍ اللّٰهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ » که کلمه

رحمه» استعاره از «جنّه» است. (1)

محلّیت مانند: « يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ » که کلمه «أفواه» استعاره از «السن» است.

مبدلیّت مانند: « اَكَلْتُ دَمًا » زید که کلمه «دم» استعاره از «دیه»

است

مجاوزه: (2) مانند « كَلَّمْتُ الْجِدَارَ » که کلمه «الجدار» استعاره از

شخصی که کنار دیوار ایستاده است. (3)

- تعلق اشتقاقی مانند اطلاق مصدر بر اسم فاعل و... مانند: « هَدَى لِلنَّاسِ وَبَيَّنَاتٌ » که کلمه «هدی» استعاره از «هادی» است.

تشبیه بلیغ تشبیه بلیغ قسمی از تقسیم تشبیه به اعتبار ادات و وجه

شبه است به بلیغ و غیر بلیغ که تعریف آن دو به این صورت است

• تشبیه بلیغ تشبیهی است که در آن ادات و وجه شبه هر دو حذف شده اند؛ مانند: «انت ریحانه».

وجه تسمیه آن نزدیکی مشبه به مشبه به به سبب حذف ادات و وجه

قوم است.

ص: 39

1- زیرا محل حلّول رحمت خداوند جنّه و بهشت است و خود رحمت حال است.

2- مجاوزه یعنی ذکر چیز دیگر و اراده مجاور آن

3- و دهان و فم محلّ زبان است.

شبهه است که از مبالغه بالایی برخوردار است.

تشبیه غیر بلیغ تشبیهی که در آن

وجه شبهه

یا ادات تشبیه

یا هر دو

در آن ذکر شده اند.

استعاره تصریحیه: استعاره به اعتبار ذکر مشبه یا مشبه به به دو قسم

تقسیم می شود.

مصرحه یا تصریحیه در آن مشبه به ذکر میشود و از آن اراده مشبه میشود؛ مانند

« أَمَّا تَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى . » در این مثال عمی استعاره از کفر و هدی استعاره از ایمان است

مکنیه بالکنایه: در آن مشبه ذکر میشود و مشبه به حذف میشود و به وسیله لوازم مشبه به استعاره فهمانده میشود؛

مانند: « إِذَا الْمُنِيَّةُ إِنشَبَتْ أَظْفَارُهَا » (1) در این مثال مرگ به یک حیوان وحشی تشبیه شده

و لازمه آن که پنجه، باشد در کلام ذکر شده تا استعاره را بفهماند. کنایه لفظی که مراد از آن لازم معنای آن است؛ البته همراه با قرینه مانعه

ای که ما را از معنای اصلی دور میکند مانند کثیر «الرماد» که کنایه از

شخص کریم است.

اما تقسیمات کنایه

به لحاظ معنا

کنایه از صفت مکنی به و مکنی عنه صفت هستند.

ص: 40

که به .

قریبه : عدم وجود واسطه

بعیده وجود یک یا چند واسطه

تقسیم می شود

کنایه از موصوف که مکنی به صفت و مکنی عنه موصوف است.

کنایه از نسبت یعنی کنایه از نسبت دادن امری به امر دیگر نفیاً یا اثباتاً

مانند: لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ . (1)

که بر دو قسم است:

ذوالنسبه ذکر شده

ذوالنسبه ذکر نشده

به لحاظ وسائط :

تلویح

رمز

ایماء

به لحاظ سیاق

تعریض

غیر تعریض (2)

التفات عبارت است از انتقال کلام از صیغه ای به صیغه ای؛ مانند انتقال از

غایب به مخاطب و مثل آن به آن شجاعت عربی هم می گویند

1- برای توضیح بیشتر به کتب مفصل مراجعه شود.

2- از آنجا که این اقسام در این نوشتار چندان به کار نمی آید به ذکر اسامی آنها بسنده کردیم برای اطلاعات بیشتر میتوانید به کتب مفصل مراجعه کنید.

• رجوع از

غیبت به خطاب؛ مانند سوره حمد در عبارت ایاک نعبد . . .

از خطاب به غیبت؛ مانند آیه 158 سوره اعراف (1) در عبارت (فَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ) . . .

رجوع از فعل مضارع به فعل امر؛ مانند آیه 54 از سوره مبارکه هود (2) زمانی

که می فرماید (وَ أَشْهَدُوا . . .) (3)

• رجوع از

خطاب تثنیه به خطاب جمع

خطاب جمع به خطاب مفرد

خطاب مفرد به خطاب جمع

مانند آیه 87 سوره مبارکه یونس (4) که مصداق دو مورد اول است. به این

صورت که ابتدا مثنی و خطاب به حضرت موسی و هارون علی است؛ سپس به

صیغه جمع ملتفت میشود با عبارت اجعلوا . . . سپس در عبارت بشر . . . به

صیغه مفرد بر می گردد . (5)

تضمین تضمین را این گونه تعریف کرده اند

ص: 42

1- متن آیه: (قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ
النَّبِيِّ الْأْتِي الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ) (اعراف/158).

2- متن آیه: (إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ) (هود/54).

3- زیرا قائل رسول الله است و اگر التفات اتفاق نمی افتاد باید اینگونه می فرمودند: «فَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَبِي»

4- متن آیه وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّأَ لِقَوْمِكَ مِمَّا بَمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ (يونس / 87).

5- برگرفته شده از کتاب البلاغه الإصطلاحیه نوشته دکتر عبده عبدالعزيز قلقليه .

آوردن شعر شاعر دیگر در شعر خود توسط شاعر همراه اشاره به این نکته

در شعر خود البته اگر آن شعر تضمین شده مشهور نباشد؛ مانند:

علی انی سانشید عند بیعی *** اضاعونی وای فتی اصاعوا

که مصراع آخر تضمین شده از شعر زیر است:

اضاعونی وای فتی اصاعوا *** لیوم گریهه و سداد نغر

و صبر عند معترک المنایا *** وقد شرعت استتھا بنحری

استخدام: لفظی که دارای دو معناست ذکر میشود که یکی از معانی آن مراد است بعد آن ضمیری می آید که به معنای دیگر (دوم) آن بر میگردد؛ مانند

معنای اول هلال ماه رمضان؛

معنای دوم ماه قمری (رمضان)

طباق: به جمع بین دو لفظ متقابل در معنی میگویند؛ مانند:

« وَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ »

البته شایان ذکر است که دو حرف یا دو فعل نیز میتوانند متقابل هم

باشند؛ مانند:

لَهُنَّ وَعَلَيْهِنَّ

• مَنْ يُضِلِلِ اللَّهَ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

لف و نشر چند معنای متعدد پشت سرهم بیایند و سپس آنچه به تک تک آنها مربوط است ذکر شود و سامع در ذهن خود این معانی را کنار هم میگذارد که بر دو قسم است:

مرتب یعنی ترتیب در آن رعایت شده؛ مانند شعر زیر در ادبیات فارسی

به روز نبرد آن یل ارجمند به شمشیر و خنجر به گرز و کمند

برید و درید و شکست و ببست یلان را سر و سینه و پا و دست

مشوش یعنی ترتیب در آن رعایت نشده که مثال آن فراوان و واضح است.

نکته پایانی همه این موارد به اغراضی در کلام آورده میشود که جای

بحث از آن در اینجا نیست

برای سهولت مطالب جهت تهیه این پیش نیاز

اغلب از کتاب جواهر البلاغه استفاده شده است

مصطفی شفاقی

تیرماه 1398

ص: 44

فصل اول : آیات صوم در قرآن کریم

اشاره

ص: 45

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن

قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ» (بقره / 183)

شان نزول

برای این آیه در بین چند تفسیری که دیده شده، شان نزولی یافت نشد.

انواع ترکیب ها

1. کما: جار و مجرور متعلق به محذوف که دو احتمال دارد:

(الف صفت برای مصدر محذوف (کتابه)

ب حال طبق (نظر سیبویه)

کتب: صله موصول اسمی است (چون حرف بر سر حرف در نمی آید.)

جمله کما کتب محلاً منصوب به دلیل حالت یا وصفیت برای

مفعول مطلق محذوف.

(لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) کل جمله حال است.

2. درباره کاف در کما کتب چهار وجه را (نویسنده) جایز دانسته است:

ص: 47

الف) جار و مجرور صفت برای کتباً محذوف که در این حالت ماهی

مصدریه است.

ب) جار و مجرور متعلق به محذوف صفت «صوماً» محذوف (که در اینجا مصدر مؤکد است) و ما موصوله است

(أَيُّ صَوْمًا مِمَّاثِلًا لِلصَّوْمِ)

(الْمَكْتُوبُ عَلَىٰ مِنْ قَبْلِكُمْ) که تقدیر این است

ج) جار و مجرور در محل نصب حال است از الصیام که تقدیر این گونه

می شود مُشَبَّهًا لِلَّذِي كَتَبَ عَلَىٰ مِنْ قَبْلِكُمْ.

د) جار و مجرور، صفت برای الصیام.

که مصنف اشکالی را که ممکن است بر مورد چهارم وارد شود دفع کرده

اشکال: جار و مجرور نکره و الصیام معرفه است؛ پس تطابق بین صفت

و موصوف چه می شود؟

دو نوع جواب مصنف به این اشکال

الف) منظورمان از الصیام معلوم نیست؛ پس مانند نکره است و مشکل

رفع می شود.

ب) الصیام مصدر. است مصدر جنس است و جنس قریب به نکره

است؛ پس مشکل مرتفع میشود

3. جمله لعلکم تتقون: محلی از اعراب ندارد چون تعلیلیه است

ترجمه حاصل

ای اهل ایمان روزه بر شما مقرر و لازم شده، همانگونه که بر پیشینیان

شما مقرر و لازم، شد تا پرهیزکار شوید

نکات نحوی در تفسیر آیه فوق

جمله لعلکم تتقون به سه صورت میتواند تفسیر شود

1. امید است که در محافظت در انجام و تعظیم روزه تقوا پیشه کنید.

2. امید است که در برابر گناهان تقوا پیشه کنید چون روزه دار از گناه نیز

دوری میکند.

3. امید است در زمره متقین قرار گیرید

نکته بلاغی در تفسیر آیه فوق

« یا ایها الذین آمنوا » نوعی خطاب است که مردم را با ایمانشان خطاب میکند؛ یعنی چون ایمان دارید باید دستوره‌ای خداوند را انجام دهید اگر

چنین قصدی، نداشت خطاب میکرد یا ایها الناس

ص: 49

(أَيَّاماً مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسَكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا

خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ) (بقره / 184)

شان نزول

محمد بن مسلم از امام جعفر صادق روایت میکند که این قسمت از آیه « فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ » هنگامی نازل شد که رسول خدا در ماه رمضان به گِراع الغمیم سفر کرده بودند که در 170 (1) مایلی مدینه واقع است پس از به جا آوردن نماز صبح آب برای آشامیدن خواستند و دستور دادند که همراهان نیز افطار نمایند. صحابه که همراه پیامبر بودند گفتند: یا رسول الله! اجازه بفرمایید روزه بگیریم فرمود هرکس بخواهد روزه بگیرد از عاصیان شمرده شود. سپس اضافه پیامبر در مسافرت به هیچ وجه نه روزه واجب میگرفت و نه روزه مستحب. از مجاهد روایت شده که این قسمت از آیه « وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ » درباره مولای قیس بن السائب نازل گردیده که روزه خود را شکست و بابت هر روز

مسکینی را اطعام نمود

ص: 50

1- هر مایل معادل 1/609 متر است؛ پس آنجا 273/53 متر با مدینه فاصله داشته است.

1. آیاماً در ظاهر ظرف برای الصیام موجود در آیه قبل است، ولی اشتباه است؛ زیرا فاصله بین مصدر و معمولش جایز نیست؛ پس باید دنبال نقش دیگری بگردیم و (به نظر مصنف)

بهترین حالت ظرف بودن برای فعل محذوفی است که ماقبل تفسیرش می کند: «وموا آیاماً».

معدودات: تنوینش قلّت را برای مکلفین میرساند؛ یعنی ایام کمی.

ف: فاء فصیحه

منکم: جار و مجرور متعلق به محذوف و حال است برای ضمیر در کان.

علی سفر در اینجا استعلا برای علی بهتر است؛ اَیُّ مستعلیا علی السَّفَرِ مَلِیّاً بِهِ .

عَدّه: دو احتمال برایش متصور است

الف) مبتدا برای خبر محذوف: یُ فَعَلَّیْهِ عَدَّةٌ . (1)

ب) خبر برای مبتدای محذوف: أَیُّ الْحَكَمِ عَدَّةٌ . محلاً مجزوم نیز می باشد.

من آیام: محل اعرابی آن «نعت برای عده» است.

خَرّاً

صفت برای ایام است ولی اعراب نصب آن به خاطر

غیر منصرف بودنش میباشد

علی الذین: خبر مقدم برای فدیة است.

طعام مسکین: بدل مطابق از (فدیة) (2) و (مسکین) مضاف الیه است.

ف: فاء استینافیه است؛ زیرا مبحثی که بعد از آن مطرح می شود از لحاظ

ص: 51

1- نکته جمله اسمیه نمیتواند جمله شرط واقع شود.

2- یعنی فدیة فقط اطعام مسکین است و مورد دیگری شاملش نمی شود

لفظی عود ضمیر هیچ ارتباطی ندارد

(خیراً): (از نظر مصنف) دو احتمال دارد:

الف) منصوب به نزع خافض؛ أَيْ بِالزِّيَادَةِ عَلَى الْقَدْرِ الْمَذْكُورِ فِي الْفِدْيَةِ .

ب) صفت برای مفعول مطلق محذوف که نائب محذوف است؛ أَيْ تَطَوُّعاً خَيْرًا .

مورد دوم بهتر است.

له متعلق به خیر است. (تعلق) به «خیر» صحیح است؛ چون اسم

تفضیل است و تعلق به اسم تفضیل در کلام عرب وارد شده اما قیاسی نیست.

و استینافیه بودن و او میفهماند که افضل از ماقبلش است.

نکته ای مهم درباره شرط «إِنْ»:

جمله شرطیه جمله خبریه قبل را تفسیر می کند (1)

گویا گفته است همه این احکام برای خیر و خوبی شما قرار داده شد. اگر

خوبی می خواهید آنها را انجام دهید و از آنها دوری نکنید. (2)

2. آیاماً: احتمال دارد ظرف یا مفعول به برای محذوف باشد. نه میتواند معمول مفعول مطلق محذوف در آیه قبل باشد نه صفت

برای الصیام چون مصدر هنگامی که توصیف شود، عمل نمی کند.

فَعْدَةٌ: اگر عده را مبتدا بگیریم و خبرش (علیه) محذوف باشد، باعث

حذف مضاف است؛ أَيْ عَلَيْهِ صَوْمُ عَدَّةٍ .

و اگر منصوب خوانده میشد تقدیرش میشد فليصم عَدَّةً

ص: 52

1- پیش نیاز ترجمه تحت اللفظی آیه ایام محدودی روزه بگیرید؛ هرکس از شما در حالی که مریض یا در سفر باشد؛ پس روزه زمانی از از منہ دیگر بر شما واجب است حکم روزه زمانی از از منہ دیگر بر گردن شماست (دو) ترجمه بنابر دو تقدیر و بر کسانی که خودشان را به مشقت میاندازند، فدیہ ای است که آن فدیہ طعام دادن به مسکین است هرکس فرمانبرداری، کند فرمانبرداری خوبی؛ پس این فرمانبرداری برای او خوب است روزه داری شما برایتان بهتر است اگر بدانید (بقره/184).

2- أَيْ إِنْ شِئْتُمْ الْخَيْرَ فافعلوها وَلَا تَحْلُوا بِهَا .

مسکین: مفرد بودن مسکین نشانگر این است که برای هر روز

اطعام، یک مسکین واجب است نه برای مثلاً ده روز

طعام): به معنی «اطعام» است مانند «عطاء» به معنی «اعطاء»

(که از جهتی ضعیف است. (1)

جمله فهو خیر له : مرجع ضمیر حکمی است. (2)

جمله **إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ** شرط محذوف الجواب که قرینه بر حذف

أَنْ تَصُومُوا می باشد.

علی سفر معطوف بر خبرکان با تقدیر: کان موجوداً علی سفر. علی الذین یطیقونه : مفعول به «یطیقون» همراه با حذف مضاف است؛

أَيُّ يَطِيقُونَ صِيَامَهُ .

علی الذین ... فدیة طعام مسکین برای کلمه طعام علاوه بر نقش ترکیبی گفته شده در وجه ترکیبی ، احتمال دارد خبر برای مبتدای محذوفی باشد و کل جمله محلاً مرفوع و نعت برای فدیة باشد

خیرا علاوه بر احتمال منصوب به نزع خافض بودن احتمال مفعول به

برای تطوع بودن هم هست.

جمله کنتم تعلمون به دلیل مستأنفه بودنش (3) محلی از اعراب ندارد.

ص: 53

1- این جهت در کتاب ذکر شده و اینجا مجال بحث از آن نیست؛ ر.ک: التبیان فی اعراب القرآن عبدالله بن حسین، عبکری چاپ بیت الافکار الدولیه عمان، چاپ اول، ص 49 .

2- المستفهم مما قبله .

3- سؤالی که ذهن برخی را مشغول میکند این است که جمله کنتم تعلمون که محلاً مجزوم است و جمله شرط واقع شده چگونه ممکن است در همین حال استینافیه و بدون محل اعرابی نیز باشد؟ ممکن است **جُمْلَةٌ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ بِدُونِ مُجَلٍّ** و مستأنفه باشد؛ اما برای جمله کنتم تعلمون این امکان نیست. نظر بنده در وهله اول برخورد با نظر

[در] روزهایی چند روزه بگیری پس هرکه از شما بیمار یا در سفر باشد به تعداد [روزه های] فوت شده از روزهای دیگر را روزه بگیرد و بر آنان که روزه گرفتن طاقت فرساست طعام دادن به یک نیازمند به جای هر روز کفاره آن است و هرکه به خواست خودش افزون بر کفاره واجب بر طعام نیازمند بیفزاید برایش بهتر است و روزه گرفتن هر چند دشوار و سخت باشد اگر

فضیلت و ثوابش را بدانید برای شما بهتر است

نکات نحوی در تفسیر آیه فوق

این مبحث بنابر مذهب تسنن است

در بیماری ای که میتوان روزه را افطار کرد اختلاف شده و دو قول پیش آمده:

1. برخی میگویند هر بیماری ای را شامل میشود استدلالشان این است که همان طور که خداوند متعال درباره سفر چیزی نگفته و این برداشت

میشود که هر مسافری باید افطار کند؛ از اطلاق مریض هم برداشت میکنند: که هر مریضی باید افطار کند.

2. مرضی که باعث سختی و عسر و حرج شود نقل است از مالک که از مردی درباره (ابن سیرین که) روزه خواری میکرد پرسید او را چشم درد شدید یا سردرد است که مریضی اذیت کننده به حساب نمی آید جواب داد: این جزو موارد افطار روزه است مالک ادامه داد آن مورد افطار (روزه مرضی) است که روزه گرفتن همراه آن سخت باشد.

جمله ان تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ : خطابش میتواند به

1. کسانی باشد که نمیتوانند روزه بگیرند (المطیقون) که فدیة و

فرمانبرداری از امر خداوند برای شما بهتر است

2. مریضان و مسافران باشد.

نکته بلاغی در تفسیر آیه فوق

اطلاق جمله ان تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ مفهوم این است که هر روزه ای برای شما سودمند است؛ نه فقط روزه ماه رمضان اما برخی میگویند منظور این است که روزه برای شما از پرداختن فدیة بهتر است که می تواند صحیح

باشد. (1)

ص: 55

1- در کتب چیزی نبود و این مطلبی است که به ذهن بنده رسیده است.

(سَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا

هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (بقره / 185)

شان نزول

برای این آیه در بین چند تفسیری که دیده شده، شان نزولی یافت نشد.

انواع ترکیب ها

1. سَهْرُ رَمَضَانَ خبر برای مبتدای محذوف

هدی حال است برای قرآن و ممول به مشتق است. (1)

«لِلنَّاسِ»: دو احتمال در آن است:

الف) متعلق به هدی باشد.

ب) صفت برای هدی باشد.

مِنْكُمْ: حال است.

فعده احتمالاتش مانند آیه قبل است.

يُرِيدُ اللَّهُ: جمله، تعلیلیه و بدون محل اعرابی است.

لِتُكْمِلُوا: لام معنای تعلیل دارد و جار و مجرور متعلق به فعل خاص

محذوف است (فعل خاص شرع).

ص: 56

1- آی هادياً.

(الله) : دو احتمال در آن متصور است

الف) نصب بنابر نزع خافض : یعنی الله بوده است. و فعل تَكَبَّرُوا

به معنی «تحمّدوا» باشد.

ب) مفعول به بنابر اینکه فعل تَكَبَّرُوا به معنای «تُحْمَدُوا» باشد.

عَلَى مَا هَدَاكُمْ : عبارت تاویل به «عَلَى هِدَايَتِهِ إِيَّاكُمْ» می رود و متعلق به

فعل تَكَبَّرُوا می باشد.

2. شَهْرُ رَمَضَانَ : رفعش دو دلیل میتواند داشته باشد

الف خبر مبتدای محذوفی باشد که تقدیرش «هی شَهْرٌ ...» می باشد (ب خود مرفوع مبتدا است .)

اگر این نظر را قبول کنیم در خبرش دو وجه جایز است:

الف) عبارت: الَّذِي أَنْزَلَ ...

ب) اینکه الَّذِي أَنْزَلَ ... صفت برای شهر باشد و خبر جمله فَمَنْ شَهِدَ ... باشد.

و در جواب اشکال عدم وجود ضمیر عائد به مبتدا باید گفت که محذوف

است برای تفخیم . (1)

«يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ»: «باء» در اینجا به معنی الصاق است

اینگونه می شود

يُرِيدُ أَنْ يُلْصِقَ بِكُمْ الْيُسْرَ فِيمَا سَرَعَهُ لَكُمْ . (2)

2. «لِتُكْمِلُوا»: جناب نویسنده در اینجا لام را زائده می گیرند.

و معنا

3. شَهْرُ رَمَضَانَ : خبر مبتدای محذوف است که تقدیرش چنین است:

«تِلْكَ الْأَيَّامُ شَهْرٌ ...».

و همچنین جایز است مبتدایی باشد که خبرش الذی انزل... میباشد

1- أَيْ فَمَنْ شَهِدَهُ مِنْكُمْ .

2- اِدَامَهُ مَتْنِ كِتَابٍ ... وَ التَّقْدِيرُ يُرِيدُ اللّهُ بِفَطْرِكُمْ فِي حَالِ الْعُذْرِ الْيُسْرَ .

(الشهر): اگر مضافی را در تقدیر بگیریم (که مصنف «دُخُولُ الشَّهْرِ» را در

تقدیر گرفته) می توانیم بگوییم مفعول به است

فَلْيَصُمْهُ : ضمیر «های» در اصل مفعول به است ولی در محل

مفعول فیه است! دلیل دارد و دلیلش این است که ضمیر ظرف است . (1) و (2)

جمله من شهد ... محلی از اعراب ندارد چون معطوف به جمله

استینافیه است شهر رمضان

جمله یرید الله ... : محلی از اعراب ندارد چون جمله تعلیلیه است.

جمله « لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ » این جمله هم محلی از اعراب ندارد به همان

دلیل جمله بالا

ترجمه حاصل

ماه رمضان که قرآن در آن نازل شده راهنمای مردم است و دلایلی روشن و آشکار از هدایت دارد و مایه جدایی [حق از باطل است. پس کسی که در این ماه در وطنش حاضر، باشد باید آن را روزه بدارد و آن که بیمار یا در سفر است، تعدادی از روزهای دیگر را به تعداد روزهای فوت شده روزه بدارد خدا آسانی و راحت شما را میخواهد نه دشواری و مشقت شما را و، [قضای روزه] برای این است که شماره روزه هایی را که در ماه رمضان به خاطر بیماری یا سفر افطار کرده اید کامل کنید و خدا را بر اینکه شما را هدایت فرموده بزرگ

شمارید باشد که سپاس گزارید .

ص: 58

1- یعنی به ظرف برمی گردد

2- تقدیرش این گونه است لیصم أيامه .

نکات نحوی در تفسیر آیه فوق

نکته نحوی در چند تفسیری که دیده شد، یافت نشد.

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

در آیه « يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ . » .. لف و نشر هست. با توضیحاتی که در کتاب

مورد نظر (1) ذکر شده، کاملاً واضح میشود که مجال ذکر آن در اینجا نیست

« الْهَاءُ فِي فَلْيُصْمُئُ ضَمِيرُ الشَّهْرِ » (2) در این آیه از یکی از محسنات معنویه استفاده شده که اهل علم آن را «استخدام» نامیدند بنا بر وجه

علم بدیع ترکیبی (اول)

ص: 59

1- اعراب القرآن و، بیانه محیی الدین، درویش چاپ، دارالارشاد سوریه چاپ چهارم سال 1415 هجری قمری، ج 1، ص 262 و 263 .

2- التبیان فی اعراب القرآن عبدالله بن حسین عبکری، ص 49 .

(أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنْتُمْ كُنْتُمْ تَخْتَادُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَسْبَغَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ذُمْ أَنْهَمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوا رُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ (بقره 187/)

شان نزول

احمد و ابوداود و حاکم از طریق عبدالرحمن بن ابی لیلی و او از معاذ بن جبل روایت کنند که عمر در شب رمضان پس از اندکی خوابیدن با زن خود نزدیکی کرد سپس قضیه را برای رسول خدا الله بیان نمود بخاری از براء نقل نماید وقتی که روزه رمضان واجب، گردید مسلمین در شبهای آن با زنان خود نزدیکی نمی کردند و بودند مردانی که برخلاف آن، رفتار می نموده و نزدیکی

میکردند سپس این آیه نازل گردید. صاحب روض الجنان چنین گوید

در ابتدای امر در اوقات رمضان وقتی که افطار میکردند تا وقت نماز عشا درباره خوردن و آشامیدن و نزدیکی با زنان مجاز بودند پس از آن تا شب دیگر، خوردن و آشامیدن و نزدیکی با زنان حرام میگردد و نیز اگر کسی خوابید، بعد از افطار پس از بیدار شدن مجاز به خوردن و آشامیدن و نزدیکی با زنان تا شب بعد نمیبود تا اینکه شبی عمر بن خطاب بعد از خواب

ص: 60

با زوجه خویش نزدیکی نمود و سخت پشیمان گشت و بامداد نزد رسول خدا آمد و قصه خویش را گفت پیامبر فرمود خطا کردی. سایرین از صحابه که نشسته بودند: گفتند یا رسول الله! برای ما نیز چنین پیشامدی کرده ولی ما از ذکر آن شرم می‌داشتیم. آیا از برای این کار مجاز می‌باشیم یا نه؟ پیامبر: فرمود اجازه این کار با خداوند است. سپس این آیه نازل گردید. (1)

در تفسیر قمی از امام صادق علیه السلام روایت آورده که فرمود

یعنی خوردن و آمیختن با زنان در شب‌های ماه رمضان بعد از خواب حرام بود، حتی اگر کسی بعد از نماز شام هنوز افطار نکرده و خوابش می‌برد و آنگاه بیدار می‌شد دیگر نمی‌توانست چیزی بخورد و اما عمل زناشویی شب و روز

حرام بود در این میان مردی از اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و اله که نامش خوات بن جبیر انصاری و برادر عبدالله بن جبیر، بود همان که رسول خدا صلی الله علیه و اله او را با پنجاه نفر از تیراندازان موکل بر دهانه دره احد کرده بود و رفقایش گریختند.

و او با یازده نفر دیگر پای مردی کردند تا در همان دهانه دره شهید شدند.

برادر این عبدالله یعنی خوات بن جبیر در جنگ خندق پیرمردی ناتوان

بود و با زبان روزه با رسول خدا صلی الله علیه و اله به کار می‌کرد هنگام عصر نزد خانواده اش

آمد و پرسید .

هیچ خوردنی ای نزد شما یافت می‌شود؟ گفتند خوابت نبرد تا برای طعمی درست کنیم . ولی تهیه غذا طول کشید و او را خواب ربود در حالی که هنوز افطار نکرده بود همین که بیدار شد به خانواده اش گفت طعام خوردن بر من حرام شد دیگر امشب نمیتوانم چیزی بخورم. صبح که شد، سر کار خود در خندق رفت و به کار حفر خندق پرداخت و از شدت ضعف بیهوش شد. رسول خدا الله وضع او را دید و به حالش رقت آورد.

ص: 61

از سوی دیگر جوانانی بودند که در شب رمضان پنهانی با همسران خود مباشرت می کردند. لذا خدای تعالی به منظور تخفیف بر این دو طایفه این آیه را نازل کرد **أَجَلَ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ** ... که در آن مباشرت با زنان در شب های ماه رمضان حلال شد و آیه: **«حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ»** که خوردن و آشامیدن را تا جدا شدن

سفیدی روز از سیاهی شب حلال کرد

مولف: اینکه در روایت آمده یعنی خوردن و آمیختن با زنان در شب های ماه رمضان بعد از خواب حرام بود تا آنجا که فرمود در این میان مردی (...) از کلام راوی، است نه کلام، امام و این معنا در روایات دیگری نیز نقل شده که کلینی و عیاشی و دیگران آن را آورده‌اند و در همه آنها آمده که سبب نازل شدن آیه: **وَكُلُوا وَاشْرَبُوا** ... داستان خوات بن جبیر انصاری بود و سبب نازل شدن

آیه: **أَجَلَ لَكُمْ** ... عملی بود که جوانان مسلمان انجام می دادند.

انواع ترکیب ها

(لَيْلَةَ الصَّيَامِ) ظرف متعلق به «أَجَلَ» .

جمله **أَجَلَ** و ما بعدش مستأنفه است به خاطر اشتباه نشدن با ماقبل.

(لَكُمْ) جار و مجرور و متعلق به محذوف و صفت برای «لباس» است.

جمله مفسره هم محلی از اعراب ندارد و برای بیان سبب حل شدن ذکر

شده است.

(عَلِمَ اللَّهُ) جمله تعلیلیه برای شأن نزول است

(فَالآنَ) عطف بر محذوف است که تقدیر چنین میشود **فتبتم فتاب**

علیکم و الآن ظرف زمان است که متعلق به باشروهن می باشد

ص: 62

در جمله وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَاو استینافیه است برای اینکه بفهماند که

حکم، عمومیت دارد و مخصوص قوم خاصی نیست.

حَتَّى حرف جر به معنای غایت است، نه ابتدای غایت.

وَأَنْتُمْ (و او حالیه است.

(فِي الْمَسَاجِدِ) متعلق به «عاکفون» است. و ما بعد «واو» جمله حالیه است.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ این جمله استینافیه است.

(فَلَا تَقْرُبُوهَا فَاءَ)، فای فصیحه است.

(كَذَلِكَ) متعلق به محذوف است که دو احتمال برایش متصور است

(الف) مفعول مطلق باشد.

ب حال باشد

(يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ) استینافیه است و محلی از اعراب ندارد.

جمله رجاء لعلکم تتقون حالیه می باشد.

2. أَجِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَامِ : «اینکه لیله ظرف برای رفت» باشد جایز نیست؛ زیرا رفت مصدر است و مصدر نیازی به زمان و مکان ندارد

دلیل دوم نیز اینکه معمول مصدر بر خودش مقدم نمی شود. (1)

الآن علاوه بر احتمال وجه ترکیبی، نظری است که می گوید کلام بر معنا

حمل شده و تقدیر این چنین است

فَالآنَ قَدْ أُبْحِنَا لَكُمْ أَنْ تُبَاشِرُوهُنَّ لَفْظًا.

امری که از آن اراده اباحه شده بر محذوف دلالت دارد: محذوف = قَدْ أُبْحِنَا.

الآن هم بنابر حقیقتش مفعول فیه می باشد.

(حَتَّى يَتَبَيَّنَ) : «حتی» به معنای «إلی» هست و تبیین نیز متعدی است.

مِنَ الْفَجْرِ دو حالت اعرابی را میتوان برای آن در نظر گرفت:

1- به خاطر ضعف در عمل.

الف) حال از ضمیر در ایض؛

ب) تمییز باشد. (1)

إِلَى اللَّيْلِ: «إلى» در اینجا برای انتهای غایت استفاده شده؛ متعلق به

محذوف و حال برای الصیام نیز میتواند باشد.

تَلَّكَ حُدُودَ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا: فاء عاطفه بین این جمله و یک محذوف

است: (أَيُّ تَبَّهَوْهَا فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذَلِكَ) منصوب است بنابر صفت برای مفعول مطلق محذوف:

أَيُّ بَيَانًا مِثْلَ هَذَا الْبَيَانِ يُبَيِّنُ .

3. ليله متعلق به أحل یا متعلق به محذوف است که محذوف « أَنْ تَرَفُّوا لَيْلَهُ الصِّيَامِ الَّتِي نَسَأْتُمْ » است. اما برخی گمان کرده اند که میتواند به الرث متعلق باشد، حال آنکه اگر اینگونه تعلق وجود داشته باشد، تقدم

معمول مصدر بر خودش لازم میآید و این به خاطر ضعف عملش میباشد. اما درباره جمله هُنَّ لِبَاسٍ لَكُمْ محلی از اعراب ندارد که میتواند دو دلیل برای آن در نظر گرفت تعلیلیه بودن جمله استیناف بیانی بودن جمله .

در جمله ... فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ فاء استینافیه و الآن متعلق به باشروا است که در اینجا مستقبل قریب در افعال امر به منزله حاضر است و جایز

است که کلام را بر معنا حمل کنیم؛ آی فالآن قد أبحنا لكم مباشرتهنّ .

که بنابراین تقدیر ظرف متعلق به محذوف که «بحنا» است می باشد.

لکم متعلق به کتب هست به شرط اینکه از تضمین استفاده شود و

معنای یشر در تضمین گرفته شود.

در مِّنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ : مِّنْ أَوَّلَى برای ابتدای غایت و

ص: 64

1- تمییز یا از ذات است یا نسبت؛ که در اینجا ذاتی عدد، مقدار و (...) وجود ندارد؛ پس تمییز نسبت منظور است

(مِنْ) دومی بیانیه است. بنابراین معنای حال را میتوان بر آن حمل کرد اما زمخشری در اینجا من دوم را تبعیضیه می داند

أَي حَالٍ كَوْنِ الْخَيْطِ الْأَبْيَضِ بَعْضًا مِنَ الْفَجْرِ .

جمله عَلِمَ اللَّهُ استینافیه است و محلی از اعراب ندارد

جمله تَابَ عَلَيْكُمْ بر محذوفی عطف شده است که محلی از اعراب

ندارد؛ و محذوف فتبتم فتاب علیکم است.

در جمله ... فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ ... «(فاء)» جواب شرط مقدر است.

کاف: معنای تشبیه دارد؛ اما احتمال دیگری نیز در آن میرود که اسمی

به معنای مثل باشد و صفت برای م.م مفعول مطلق محذوف است

تقدیرش را بیانا مِثْلٍ هَذَا الْبَيَانِ میگیرند

جمله يُبَيِّنُ اللَّهُ استینافیه است

جمله «لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ» تعلیلیه است.

و هر دو محلی از اعراب ندارند

ترجمه حاصل

در شب روزهایی که روزه دار هستید آمیزش با زنانتان برای شما حلال شد. آنان برای شما لباسند و شما برای آنان لباسید خدا می دانست که شما پیش از حلال شدن این کار به خود خیانت می کردید پس توبه شما را پذیرفت و از شما درگذشت. اکنون آزاد هستید که با آنان آمیزش کنید و آنچه را خدا [در این کار برای شما مقرر داشته از، فضیلت، ثواب پاکدامنی از حرام و فرزند شایسته طلب کنید و بخورید و بیاشامید تا رشته سپید [صبح] از رشته سیاه شب برای شما آشکار شود؛ سپس روزه را تا شب به پایان برید و در حالی که

در مساجد معتكف هستيد با زنان آمزش نكنيد اينها حدود خداست، به آنها نزديك نشويد خدا آياتش را اينگونه براي مردم بيان ميكند تا از مخالفت

اوامر و نواهي او پرهيزند

نكات نحوي در تفسير آيه فوق

اگر بگويي موقع قول خداوند كجاست هُنَّ لِيَأْسَ لَكُمْ؟ ميگويم

استينافيه است مانند بيان براي سبب احلال در اول آيه .

فَتَابَ عَلَيْكُمْ حِينَ تُبْتُمْ مِمَّا ارْتَكَبْتُمْ مِنَ الْمَحْظُورِ معنا واضح است

يعني تقدير آيه ذكر شده است.

و معنای وابتغوا « مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ » « اَطْلُبُوا مَا قَسَمَ اللَّهُ لَكُمْ » است

(بنابر قاعده تضيضي).

نكات بلاغي در تفسير آيه فوق

صنعت تضمين در كتب استفاده شده است كه از نكات نحوي نيز

ميتوان برشمرد به دليل اينكه يك روش از تعديه فعل است. (1)

1. در مِنْ الْفَجْرِ گویند كه من تبعيضيه است و اگر كه پرسى اين از باب استعاره است يا تشبيه؟ گويم اين قسمت از آيه از باب استعاره خارج است. همان طور كه رأيت اسدا مجاز است پس هنگامي كه من فلان را زياد كردى به تشبيه بر مى گردد اگر: پرسى چرا مِنْ الْفَجْرِ زياد شد تا تشبيه باشد؟ در حالى كه به واسطه استعاره بليغ تر از تشبيه ميشد و فصيح تر بود در جواب ميگويم براي اينكه از شروط مستعار اين است كه بر حال يا كلام

ص: 66

1- در وجه تركيبى سوم ذكر شده است.

دلالت کند؛ و اگر مِنَ الْفَجْرِ ذکر نمیشد فهمیده نمی شد که الخیط اول و دوم مستعار هستند. پس زیاد شد و تشبیه تشبیه بلیغ است و استعاره

نیست (1) ... (2)

کنایه در «هُنَّ لِيَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَاسٌ لَهُنَّ» وجود دارد، یعنی منظور از این

آیه لباس جسمی نیست و هنگامی است که مرد و زن یکدیگر را شامل می شوند حالا. سوال اینجاست که غرض از استفاده از کنایه چیست؟ «غَرَضُ تَنْزِيهِ اللَّهِ أَنْ عَمَّا لَا يَلِيْقُ» ذکره است و برای هر کنایه ای غرضی است و اغراض را نمیتوان شمرد یعنی میتوانید غرض دیگری را برایش در نظر بگیرید این

صلی الله نوع کنایه در احادیث نبوی صلی الله علیه و اله مشهور است مانند رویدک سوقک «بالقواریر» و منظور زنانی بودند که ... و از آنها به «قواریر» کنایه شده است و و کنایه دیگری در قسمت دیگری از آیه یعنی فَالآن بَاشِرُوهُنَّ موجود

است که، آن کنایه از جماع به مباشرت است (این قول جمهور است) - تشبیه بلیغ تشبیه آنچه از فجر آشکار میشود به خیط الایض که کشیده شده است و آنچه کشیده می شود از

«غَبْشُ الْإِيلِ بِه خَيْطُ الْإِسْوَدِ» است که کشیده شده است.

این تشبیه الفت زیادی با خواننده ایجاد می کند

و اگر مِنَ الْفَجْرِ ذکر نمیشد دیگر تشبیه بلیغ نمیبود و استعاره

تصریحیه بود؛ ولی ذکر مشبه ذهن را به تشبیه بلیغی سوق میدهد که اداتش

حذف شده است.

ص: 67

1- مباحث بیشتر در این باره در کتاب مورد نظر ذکر شده است. برای اطلاعات بیشتر در این باره به منبع مراجعه فرمایید.

2- الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل، ج1، ص230.233.

فصل دوم : آیات صلاه در قرآن کریم

اشاره

ص: 69

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ» (بقره / 238)

شان نزول

گویند رسول اکرم صلی الله علیه و آله نماز ظهر را در حال گرمی هوا موقع ظهر می خواند و این مطلب بر یارانش گران و سخت بود. از این رو کم به نماز ظهر می آمدند و گاهی یک صف یا دو صف بیشتر تشکیل نمیشد. لذا

صلی الله رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: تصمیم گرفته ام خانه کسانی را که به نماز حاضر نمیشوند آتش بزنم؛ پس این آیه نازل شد.

در تفسیر الدر المنثور است که احمد و ابن منیع و نسایی و ابن جریر و شاشی

و ضیاء همگی از طریق زبیر بن جریج روایت کرده اند که جمعی از قریش نشسته زید بن ثابت از کنارشان رد شد دو جوان را نزدش فرستادند تا از بودند .

وی معنای صلوات وسطی را پرسیدند زید :گفت نماز ظهر . است دو جوان برگشتند و نزد اسامه بن زید شده و از او پرسیدند او هم گفت: نماز ظهر است

چون رسول خدا صلی الله علیه و آله در هجیر مشغول نماز بود و به جزیک صف و دو صف با

یهِ وَاللَّهِ اَوْ نُبَدُّنَا . مردم مشغول گفت وگو و معاملیشان بودند و به همین جهت این آیه نازل شد که:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ . به دنبال نزول

آیه رسول خدا صلی الله علیه و آله : فرمود مردمی که در هنگام نماز مشغول گفت وگو و معامله

بودند یا از این عمل خود دست برمی دارند یا خانه هایشان را آتش می زنم.

مولف: این شأن نزول از زید بن ثابت و غیر از او به طرق دیگری روایت شده است و خواننده باید توجه داشته باشد که اقوال مفسرین در تفسیر صلوات وسطی مختلف است و بیشتر اختلافشان ناشی از اختلافی است که در روایات است. در نتیجه یکی: گفته نماز صبح است و آن را از علی و از بعضی صحابه نقل کرده و بعضی گفته: اند نماز ظهر است و آن را از رسول خدا عل الله

و عده ای از صحابه نقل کرده اند. جمعی: گفته اند نماز عصر است و آن را

صلی الله به رسول خدا له و جمعی از صحابه نسبت داده اند سیوطی در الدر المنثور نزدیک به پنجاه و چند روایت بر طبق این نسبت آورده است. بعضی دیگر گفته اند نماز مغرب. است بعضی گفته اند صلوات وسطی در بین همه نمازها

نامعلوم است هم چنان که شب قدر در بین شبها نامعلوم است و بر طبق

گفته خود روایاتی از صحابه آورده اند بعضی هم گفته اند: نماز عشاء است

بعضی آن را نماز جمعه دانسته اند

انواع ترکیب ها

1. (حَافِظُوا عَلَي الصَّلَاةِ) کلام مستأنفه است و برای بیان احکام نماز

خوف است.

الله متعلق به قانتین و قانتین حال از فاعل فعل قوموا .

2. (لِلَّهِ) جایز است که متعلق به قوموا باشد یا به قانتین

3. لله متعلق به محذوف و حال از ضمیر و در قوموا: یعنی

(متعبدين لله) . و قانتین حال دوم است از همان ضمیر

بر تمام نمازها و به خصوص نماز میانه که براساس پاره ای از روایات نماز ظهر است محافظت و مراقبت کنید و در حال طاعت و عبادت فروتانه

برای خدا بپا خیزید

نکات نحوی در تفسیر آیه فوق

الصَّلَاةُ الْوُسْطَىٰ وَسَطَىٰ یعنی بین نمازها که نتیجه آن نماز ظهر یا عصر است.

و قطعاً مفرد شده و عطف بر الصلوات شده و این مفرد شدن برای فضل

است و مقصود نماز عصر است

در این آیه قرائت های دیگری نیز موجود است که باعث اختلاف بین ناقلان می باشد و ثمره علمی چندانی ندارد در نتیجه از ذکر آن خودداری شده است در صورت نیاز می توانید به کتاب الکشاف ... ذیل این آیه مراجعه کنید

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

در چند تفسیری که دیده شده نکته بلاغی ای یافت نشد.

وَإِذَا صَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ

أَنْ يَفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا (نساء/101)

شان نزول

برای این آیه در بین چند تفسیری که دیده شد، شان نزولی یافت نشد.

انواع ترکیب ها

(أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ) منصوب به نزع خافض است؛

أَيُّ فِي قَصْرِ الصَّلَاةِ

(أَنْ يَفْتِنَكُمْ) مصدر مؤول و مفعول به برای خفتم).

(إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا) این جمله تعلیلیه است و بالطبع

محلّی از اعراب ندارد برای مباح بودن قصر. صلوات

مِنْ در نظر اخفش زائده است؛ اما سیبویه نظر دیگری دارد او

میگوید صفت برای یک محذوف است و آن «شیئاً» است.

عَدُوًّا مصدر به معنای جمع، است، یعنی به معنای «أعداء».

2. أَنْ تَقْصُرُوا متعلّق به متعلّق علیکم و جایز است که متعلّق به (جناح) باشد؛ چون مصدر است و می تواند متعلّق باشد.

جمله إِنْ خِفْتُمْ ... محلّی از اعراب ندارد چون مستانفه است اما از نوع بیانی. جواب شرط هم به قرینه أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ

محذوف است.

جمله إِنْ الْكَافِرِينَ كَانُوا ... هم مانند جمله إِنْ خِفْتُمْ ... می باشد.

و هنگامی که در روی زمین سفر میکنید اگر بترسید که کافران به شما آسیب و آزار رسانند بر شما گناهی نیست که از نمازهای چهار رکعتی، خود دو رکعت بکاهید؛ زیرا کافران همواره برای شما دشمنی آشکارند.

آیات صلاه در قرآن کریم

این سیاق: فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ تَخْيِيرٌ بَيْنَ شَكْسْتِهِ خَوَانْدَن و تمام خواندن نماز را می رساند و قطعاً تمام خواندن فضیلت

بیشتری دارد.

شافعی تخییر را قبول دارد و همچنین روایت شده از حضرت رسول صلی الله علیه و اله که

نماز در سفر تمام است.

گفتنی است که محقق در مقام نقل نظر و مکتوبات در کتب است و قصد اظهار نظر ندارد و ممکن است نظر نویسندگان مطابق مذهب شیعه نباشد.

به منظور تغییر چند سطری در تحقیق بخشی از متن کتاب الکشاف

حقائق غوامض التنزیل در ذیل این آیه را ذکر می کنیم

عن فِي قِرَاءَةِ عَبْدِ اللَّهِ مِنَ الصَّلَاةِ أَنْ يَفْتِنَكُمْ لَيْسَ فِيهَا إِنْ خِفْتُمْ عَلَىٰ أَنَّهُ مَفْعُولٌ لَهُ بِمَعْنَى كَرَاهَةٍ أَنْ يَفْتِنَكُمْ وَالْمُرَادُ بِالْفِتْنَةِ الْقِتَالُ وَالْتَعَرُّضُ بِمَا يَكْرَهُ

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

در چند تفسیری که دیده شده نکته بلاغیای یافت نشد.

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَ قَعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا

اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا

(نساء/ 103)

شأن نزول

تفسیر المیزان شأن نزول این آیه را با آیه قبل (نساء/ 102) یکی دانسته است؛ اما در تفاسیری که دیده شد، شأن نزولی برای آن ذکر نکرده اند.

انواع ترکیب ها

1. در این آیه، فاء، استینافیه است و کلام مستأنفه برای بیان ما یندب بعد

« أَدَاءُ صَلَاةِ الْخَوْفِ » است

قعودا حال دوم است اما به صورت، است، عطف .

جمله إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا تعلیلیه از ماسبق

است.

علی المومنین متعلق به «موقوتاً» میباشد.

2. نکته ای یافت نشد.

فاء در ابتدای آیه از نظری عاطفه قلمداد شده است همچنین

جار و مجرور « عَلَى الْمُؤْمِنِينَ مُتَعَلِّقٌ بِهِ كِتَابًا » دانسته شده که مصدر است.

جَمَلُهُ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ ... محلی از اعراب ندارد چون تعلیلیه است

ص: 76

پس هنگامی که نماز را در میدان جنگ به پایان بردید خدا را در حال ایستاده و نشسته و خوابیده یاد کنید . و همین که از [فتنه و آشوب دشمن] مطمئن شدید، نماز را [به صورت معمولش] اقامه کنید مسلماً نماز همواره در اوقاتی مشخص و معین وظیفه ای مقرر و لازم بر مومنان است .

نکات نحوی در تفسیر آیه فوق

نکته ای یافت نشد.

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

در چند تفسیری که دیده شده نکته بلاغی یافت نشد.

ذَكَرَى لِلذَّاكِرِينَ) (هود/114)

شان نزول

ابوالیسر عمرو بن غزیه الانصاری مردی خرمافروش بود روزی زنی نزد وی آمد که از او خرما بخرد ابوالیسر به آن زن گفت خرمای بهتر از این در خانه خود دارم. اگر می خواهی بیا و ببین سپس اگر خواستی خریداری آن زن قبول کرد و به خانه ابوالیسر درآمد پس از داخل شدن زن در خانه ابوالیسر او را بغل کرد و بوسید زن گفت ای ابوالیسر از خدا بترس و از من دور شو! ابوالیسر از تذکر آن زن به خود آمد و به کنار رفت. در حالتی که از فعل بد خود

سخت نادم و پشیمان بود نزد رسول خدا صلی الله علیه و اله آمد و گفت: یا رسول الله! اگر

مردی با زنی مراوده و معاشرتی پیدا کند و او را بغل بنماید و خود را به او، بچسباند ولی با وی نزدیکی و جماع، نکند درباره چنین مردی چه قضاوت خواهی نمود؟ عمر بن خطاب که در آن میان حضور داشت به ابوالیسر گفت: اگر این رفتار را مستور و پوشیده میداشتی و به رسول خدا نمی گفتی بهتر بود؛ زیرا خداوند این عیوب را می پوشاند پیامبر صلی الله علیه و اله که به ابوالیسر فرمود منتظر دستور خداوند باش سپس برای ادای نماز عصر به مسجد رفت پس از فراغ

صلی الله از نماز عصر جبرئیل آمد و این آیه را نازل. نمود پیامبر صلی الله علیه و اله فرمود: ابوالیسر

کجاست؟ ابوالیسر که در نماز جماعت حاضر بود نزدیک رسول خدا صلی الله علیه و اله آمد.

پیامبر صلی الله علیه و اله به او فرمود آیا نماز عصر را با ما به جای آورده ای یا نه؟ گفت: بلی

ص: 78

یا رسول الله فرمود برو همین نماز کفارہ رفتار بدی بود که انجام داده ای عمر بن خطاب: گفت یا رسول الله این کفارہ مخصوص ابوالیسر است یا از

برای همه ما به طور عموم است؟ فرمود برای همه به طور عموم

است. (1) و (2)

انواع ترکیب ها

1. (زُلفاً) منصوب است بنا بر ظرفیت که عاملش «أقم» است.

من اللیل صفت برای زلفا است

لِلذَّاكِرِينَ صفت برای ذکری می باشد

2. موردی نیست در کتاب التبیان فی اعراب (القرآن).

ذلك مبتدا و اشاره به استقامت یعنی طلب قیام دارد.

لِلذَّاكِرِينَ متعلق به ذکری یا صفت برای آن است.

جمله أقم الصَّلَاة به دو احتمال محلی از اعراب ندارد

الف) عطف بر جمله طلبیه در آیه قبل؛

ب) استینافیه بودن

جمله إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ ... محلی از اعراب ندارد به دلیل تعلیلیه بودن جمله

جمله ذَلِكَ ذکری ... استینافیه است

ترجمه حاصل

و نماز را در دو طرف روز و ساعات نخستین شب برپا دار که یقیناً نیکی ها

بدی ها را از میان میبرند این برای یادکنندگان، تذکر و یادی است.

ص: 79

طرف النهار ظرف است به اعتبار مضاف به زمان بودن؛ مانند این جمله

از «عَرَبٍ أَقَمْتُ عِنْدَهُ جَمِيعَ النَّهَارِ . زُلْفَاءَ مِنَ اللَّيْلِ بِهِ مَعْنَى قُرْبًا» مِنْ «اللَّيْلِ» وبنابراین باید بر الصلاه عطف شود؛ یعنی اقم الصلاة طرفي النهار ، و اقم زلفا من الليل که معنایش این چنین است:

أَقِمِ صَلَاةً تَتَقَرَّبُ بِهَا إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي بَعْضِ اللَّيْلِ ذَلِكَ اشاره به آیه «فَأَسْتَقِمُّ» دارد. پس (ذَكَرَى لِلذَّاكِرِينَ) را برای اهل فهم ذکر کرده است.

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ خوبی ها بدي ها را مي برد. ابن عباس و بیشتر مفسران گفته اند یعنی نمازهای پنجگانه موجب پاک شدن گناهانی است که در ساعات بین آنها از انسان سر میزند چون از نظر ادبی «الف» و

«لام» در الحسنات الف و لام تعریف است و به «صلاه» بازمی گردد.

در چند تفسیری که دیده شده نکته بلاغیای یافت نشد.

نکته ای درباره امیدبخش ترین آیه قرآن

از (این) باب که تفاسیر در این باره بسیار گفته اند نمیتوان این مبحث را

نادیده گرفت.

حضرت علی بر جمعی وارد شد و از آنها سوال فرمودند: آیا میدانید امیدبخش ترین آیه قرآن کدام است؟ هرکس به فراخور حال خویش آیه ای

را عنوان کرد

ص: 80

* بعضی: گفتند آیه إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ

(نساء/48) یعنی خداوند جز شرک، گناهان دیگر را می بخشد.

* بعض دیگر بر آن بودند که این آیه است (وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءاً أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غُفُوراً رَحِيماً) (نساء/110)

یعنی هرکس خلاف کار و ظالم باشد، ولی استغفار، کند خداوند را بخشنده و مهربان خواهد یافت.

* عده ای اظهار داشتند آیه یا عِبَادِي الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ

رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً) (زمر/53) یعنی ای بندگان حق خود اسراف کرده اید از رحمت خدا مایوس نشوید؛ زیرا او همه گناهان

را می بخشد .

* تعدادی هم به این آیه نظر داشتند: «وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ

ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرِ اللَّهُ لَهُ إِلَّا اللَّهُ (آل عمران/134) یعنی کسانی که اگر کار زشتی انجام دادند و به خودشان ظلم کردند یاد خداوند میکنند و برای گناهان خویش استغفار می نمایند و کیست جز خداوند که گناهان را ببخشد؟

بعد از اینکه حضرت نظر آنان را، شنید فرمودند از حبیب رسول خدا صلی الله علیه و اله شنیدم که فرمود: امیدبخش ترین آیه در قرآن این آیه است: «اقِمِ الصَّلَاةَ طَرْفِي النَّهَارِ وَزُلْفَاً مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ

سپس پیامبر صلی الله علیه و اله ادامه دادند یا علی سوگند به خداوندی که مرا بشیر

و نذیر به سوی مردم مبعوث، کرد وقتی که انسان برای نماز وضو بگیرد گناهانش ریخته می شود و زمانی که رو به قبله، کند پاک می شود یا علی مثال اقامه کننده نمازهای روزانه مثل کسی است که هر روز پنج مرتبه در نهر

آبی که جلوی منزل، اوست خود را شستشو کند

روایاتی در فضیلت نماز و اینکه نماز کفار گناهان است (إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ

السَّيِّئَاتِ)

از امام صادق علیه السلام روایت شده که در تفسیر آیه إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ فرموده: اند نماز مومن در شب گناهان روزش را محو می کند... (1)

در مجمع البیان از واحدی و او به سند خود از حماد بن سلمه و او از علی بن زید و او از ابی عثمان روایت کرده که: گفت من با سلمان در زیر درختی بودیم سلمان شاخه خشکی از درخت گرفت و به شدت تکانش داد تا برگ هایش ریخت. آنگاه: گفت ای ابا عثمان آیا نمی پرسی چرا چنین کاری کردم؟ گفتم چرا چنین کردی؟ گفت رسول خدا صلی الله علیه و اله هم در روزی که من با آن جناب زیر درختی بودیم همین عمل را انجام داد. شاخه خشکی گرفت و به شدت تکان داد تا برگ هایش ریخت و فرمود سلمان نپرسیدی چرا چنین کردم عرض کردم چرا چنین کردی؟ فرمود مسلمان وقتی وضو می گیرد و نیکو وضو می گیرد و نمازهای پنجگانه اش را به جا می آورد گناهانش مانند این برگ ها می ریزد. آنگاه این آیه را تلاوت فرمود: (وَأَقِمِ الصَّلَاةَ....

مؤلف در کتاب الدر المنثور به سند خود از حارث از علی بن ابی طالب علیه السلام

آورده که فرمود صلی الله علیه و اله ما در مسجد در خدمت رسول خدا صلی الله علیه و اله بودیم و منتظر بودیم تا وقت نماز. شود مردی برخاست و عرض کرد یا رسول الله! من مرتکب گناهی شده ام. رسول خدا صلی الله علیه و اله از وی روی بگردانید و به نماز ایستاد. دوباره

پس از آنکه رسول خدا صلی الله علیه و اله نماز را به پایان رسانید، برخاست و همان حرف

را تکرار کرد حضرت صلی الله علیه و اله: فرمود: آیا با ما نماز نخواندی؟ و برای آن به نیکی

طهارت نگرفتی؟ گفت چرا فرمود همان کفار گناه توست این مطلب در

ص: 82

و نیز در کتابی از ابراهیم کرخی آمده که: گفت من نزد امام صادق علیه السلام بودم که مردی از اهل مدینه بر او وارد شد. امام علیه السلام پرسید: فلانی از کجا می آیی؟ راوی می گوید آن مرد چیزی در جواب امام علیه السلام نگفت خود حضرت علیه السلام فرمود از فلان جا و فلان جا آمدی فلانی متوجه باش بین روز خود را با چه اعمالی به پایان میرسانی زیرا با توفرشته ای است موگل بر تو که آنچه را میکنی حفظ می کند و می نویسد پس هیچ گناهی را کوچک نشمار، هر چند خیلی ناچیز باشد؛ زیرا همین گناه ناچیز یک روز تو را بدبخت خواهد کرد و هیچ کار نیکی را کوچک نشمار، زیرا هیچ چیز به مثل حسنه در جستجو نیست. حسنه، گناه خیلی بزرگ و قدیمی را پیدا میکند و آن را از نامه عملت محو و ساقط می سازد و نمیگذارد بعد از تو بماند و این در کلام خدای تعالی است که می فرماید: (ان الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّكِرِينَ).

مؤلف میگوید روایات در این باب بسیار است هرکه بخواهد همه آنها را

رسیدگی کند باید به جوامع حدیث مراجعه نماید. (1)

ص: 83

1- محمد حسین طباطبایی ترجمه تفسیر المیزان 20 جلد جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، قم، چاپ، 5، 1374ه. ش، ج 11، ص 91 و 92.

شان نزول

مفهوم متن ذیل چندان زیبا نیست و دلالت بر کتاب ممنوعه آیات شیطانی دارد اما در منبع ذکر شده است؛ لذا در خواندن این

متن دقت کافی داشته باشید. (فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) کلبی گوید: علت نزول این آیه چنین بوده که رسول خدا در ابتدای وحی روزی بر در خانه کعبه ایستاده بود و سوره والنجم را قرائت می نمود. بعضی از کفار نیز حاضر بودند. چون به این آیات رسید اَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى، وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَى یعنی ای مشرکین آیا دو بت بزرگ لات و عزی را دیدید که بدون اثر است و سومین بت دیگر خود را به نام مناة دیدید که (جمادی بینفع و ضرر است) به ناگاه بر زبان

وی این عبارات برفت تِلْكَ الْغُرَانِيقُ الْعُلَى ، مِنْهَا الشَّفَاعَةُ تَرْتَجَى كَفَّارٌ قَرِيشٌ وقتی این عبارات را از پیامبر شنیدند پنداشتند محمد خدایان آنها را می ستاید. لذا شاد خاطر شدند ولی متوجه نشدند که پیامبر آن عبارات را از جهت انکار و استخفاف و سبک شمردن بت ها بر زبان میراند و منظورش این بوده که این لات و عزی و مناة که مشرکان و کفار آن را بزرگ داشته و به شفاعت آن خود را امیدوار می دانند کاری از آنها ساخته نیست چنانکه ترجمه آن عبارت نیز همین است. ولی اهل مکه پنداشتند

ص: 84

که محمد سخن از روی اعتقاد می راند. لذا شادمان شدند تا اینکه رسول خدا صلی الله علیه و آله سوره والنجم را تا به آخر قرائت نمود و به آیه سجده آن که رسید، خدا را

سجده نمود. در این حالت در خانه کعبه باز بود در حالتی که بتها هم میان آن بوده است باز کفار مگه پنداشتند که محمد به خدایان و بت های

آنها سجده میکند لذا همه به سجده افتادند و به پیروی از پیامبر صلی الله علیه و آله سجده نمودند این خبر در مکه پیچید که محمد به آئین بت پرستان گرویده و از طرفی نیز شایع گردید که اهل مکه با این سجده دین محمد را پذیرفتند

و قرآن او را هم استماع نمودند و مسلمان شدند جبرئیل نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد و گفت یا رسول الله این چه کلماتی بود که بر زبان خود رانیدی و خلقی را از آن گفتار به اشتباه انداختی؟ رسول خدا صلی الله علیه و آله به جبرئیل علیه السلام: گفت مگر من نمیایستی آن را گفته باشم؟ جبرئیل گفت نه پیامبر اندوهگین شد و سپس آیه 52 سوره حج نازل گردید: (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَتَّى الْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ) یعنی ما پیش از تو هیچ فرستاده و پیامبری نفرستادیم مگر هنگامی که (آیات ما را) می خواند اهریمن در خواندن او چیزی می افکند پیامبر صلی الله علیه و آله: گفت ای جبرئیل اگر از این پس اهریمن و دیو

در سخن من چیزی، بیفکند چه کنم؟ خداوند جل جلاله این آیه را فرستاد یعنی هر وقتی که خواستی

قرآن بخوانی «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ» بگو تا، خداوند شیطان و دیو را از تو دور نماید (1) چنان که این موضوع در ضمن آیه

52 در سوره حج و نیز در ضمن آیه 45 در سوره زمر نیز ذکر شده است.

ص: 85

1. در آیه فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) فاء

استینافیه می باشد

جمله قرأت مضاف الیه ظرف یعنی (إذا) است. «القرآن» مفعول به است،

اما نه برای قرأت بلکه برای «أردت» محذوف؛ أي: إذا أردت قرائه القرآن .

2. فَإِذَا قَرَأْتَ معنی: إذا فرغت من القراءة نیست

3. در کتاب الجدول فی إعراب القرآن الکریم، تألیف محمود بن عبدالرحیم

صافی، موردی یافت نشد.

ترجمه حاصل

هنگامی که قرآن میخوانی از شیطان رانده شده به خدا پناه ببر

نکات نحوی در تفسیر آیه فوق

(فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) :

این تعبیر نظیر إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ (مائده/6) است.

نکته دوم استعاذه این است که مقام پایین تر از مقام بالاتر بخواهد که در برابر دشمن او را پناه دهد و از او دفاع کند. در ضمن استعاذه با

اظهار خضوع و مذلت همراه است. مقصود این است که در وقت قرائت قرآن باید از

وسوسه های شیطان به خدا پناه برد تا از لغزش و اشتباه مصون بماند.

استعاذه در وقت قرائت، قرآن مستحب است؛ چه در وقت نماز و چه در

غیر وقت نماز.

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

در چند تفسیری که دیده شده نکته بلاغیای یافت نشد.

ص: 87

(أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى عَسَقِ اللَّيْلِ وَقِرَانَ الْفَجْرِ إِنَّ قِرَانَ الْفَجْرِ

كَانَ مَشْهُودًا) (اسراء / 78)

شان نزول

برای این آیه در بین چند تفسیری که دیده شد، شان نزولی یافت نشد.

انواع ترکیب ها

1. در لامِ لِدُلُوكِ دو وجه احتمال می رود

الف) به معنای بعد مانند کتبت کتابی لثلاث خلون من شعبان؛

ب) به معنای تعلیل اَى لِأَجْلِ دُلُوكَهَا .

اتحاد زمان و فاعل در این آیه نفی شده است توضیح آن، این است که فاعل قیام مخاطب است و فاعل «لِدُلُوكِ»، «الشَّمْسِ» است. همچنین زمان ها نیز متفاوت است زمان اقامه قبل از زمان دلوك شمس است. پس به همین دلیل به واسطه لام تعلیل مجرور شده است و منصوب نشده است

بنابر مفعول له بودن

درباره این لام قول ضعیفی از نظر (مصنف) نیز وجود دارد که میگویند این لام به معنای ابتدای غایت است که بنابراین در جمله، مضاف محذوفی داریم . «لِدُلُوكِ» متعلق به «أَقِمِ» است. اما درباره اِلَى عَسَقِ اللَّيْلِ دو احتمال

صحیح است:

ص: 88

1. تعلق به اقم و الی به معنای انتهای غایت اِقَامَةِ الصَّلَاةِ

2. تعلق به محذوف و حال از (الصلاة أَيْ أَقِمَهَا مَمْتَدَةً إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ .)

جمله إن قرآن... تعلیلیه است.

2. إلى غَسَقِ اللَّيْلِ حال از الصَّلَاةُ أَيْ مَمْدُودَةٌ

وَقُرْآنَ الْفَجْرِ دو وجه در ترکیب این عبارت متصور است

(الف) معطوف بر الصلاة به معنای اَقِمِ صَلَاةَ الْفَجْرِ ؛

(ب) اسلوب اغراء به وسیله عطف به معنای عليك قرآن الفجر

3. الی غسق می تواند حال باشد از «الصلاة اما این بار به معنای

مستمره.

قرآن الفجر در اینجا عطف از نوع عطف جمله به جمله می باشد؛ زیرا از

باب اشتغال بوده و فعلی محذوف است.

جمله اقم... استینافیه است.

. «قُرْآنَ الْفَجْرِ» منصوب است به تقدیر «و اَقِمِ قُرْآنَ الْفَجْرِ» (این وجه

ترکیبی از تفسیر مجمع البیان ذکر شده است.)

ترجمه حاصل

نماز را از ابتدای تمایل خورشید به جانب مغرب که شروع ظهر شرعی است تا نهایت تاریکی شب بر پا دار و [نیز] نماز صبح را اقامه کن که نماز صبح مورد مشاهده فرشتگان شب و فرشتگان روز است .

نکات نحوی در تفسیر آیه فوق

وَقُرْآنَ الْفَجْرِ نماز در اینجا قرآن نامیده شده که آن قرآن، قرائت است.

علت این نامگذاری رکن بودن قرائت است؛ همان طور که نماز به رکوع و سجود و قنوت نامگذاری شده است. این یعنی تشبیه نامگذاری نماز به قرآن به نامگذاری آن به رکوع و ... دلیل و برهان علی ابن علیّه و ... است برای این حکم که میگویند قرائت رکن نیست که این برهان درست نیست «لِدُلُوكِ الشَّمْسِ» یعنی «عِنْدَ دُلُوكِ الشَّمْسِ» یعنی نزد زوال خورشید تا فرارسیدن تاریکی شب نماز را بپا دار معنای حروف اینگونه در حکم شرعی تاثیر می گذارند.

است.

چندین قول در مقصود آیه موجود است اما بهترین قول این است که: بگوییم نمازهای زوال، خورشید نماز ظهر و نماز عصر و نمازهای تاریکی

، شب نماز مغرب و نماز عشا و مقصود از قرآن «فجر نماز صبح وَقُرْآنَ الْفَجْرِ» نماز فجر را جداگانه ذکر کرده است. بنابراین آیه شریفه، حکم وجوب نمازهای پنجگانه و وقت های آنها را بیان کرده است. موید آن روایتی است که عیاشی از عبید بن زراره از امام صادق درباره این آیه

نقل کرده است. (1)

زجاج میگوید: در قُرْآنَ الْفَجْرِ فایده بزرگی است، زیرا دلالت دارد بر اینکه: نماز بدون قرائت، ممکن نیست قبلاً گفته است نماز را بپا دار در اینجا

میگوید

قرآن فجر را بپا. دار نتیجه این است که نماز نیز قرائت قرآن است. زیرا

، نماز قرآن نامیده شده است پس نماز بدون قرائت، ممکن نیست.

(إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُوداً) همه همه گفته اند: یعنی نماز صبح را فرشتگان

ص: 90

1- طبق این روایت امام فرمود: خداوند چهار نماز را واجب ساخته است که اول وقت آن ظهر و آخر آن نصف شب است. دو نماز اول وقتشان از ظهر تا غروب و یکی قبل از دیگری است و دو نماز اول وقتشان از غروب، خورشید تا نصف شب و یکی قبل از دیگری است

شب و فرشتگان روز هر دو مشاهده میکنند روایتی نیز در این باره در صحیح

بخاری موجود است. (1)

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

در چند تفسیری که دیده شده نکته بلاغیای یافت نشد

آیات صلاه در قرآن کریم

ص: 91

1- پیامبر گرامی: فرمود نماز جماعت برابر است با بیست و پنج نماز فردی و فرشتگان شب و روز در نماز فجر جمع می شوند .

شان نزول

مشركان مگه گاهی نام خدا را به کلمه «الله» و گاهی به کلمه «رحمن» از

رسول خدا صلی الله علیه و آله می شنیدند و گمان می بردند پیامبر صلی الله علیه و آله دو خدا را نام م ببرد تا جایی که می گفتند رحمن اسم مردی است در یمامه سپس این آیه نازل

گردید از ابن عباس چنین روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله وقتی به نماز می ایستاد قرائت آن را به صدای بلند می خواند مشركان میشنیدند و او را شماتت میکردند و اذیت می نمودند. سپس این قسمت از آیه **وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا نَازِل** شد و خداوند طی نزول این آیه پیامبر را به بلند نخواندن نماز دستور فرمود و این موضوع در اوایل اسلام در مکه بوده است چنانکه سعیدبن

جبیر هم روایت کرده است عکرمه و حسن بصری گویند که رسول خدا صلی الله علیه و آله در مکه نماز را بلند می خوانده است سپس دستور اخفای آن داده شد. (1)

ص: 92

1- ابن مردویه در تفسیر خود و سایرین از علمای عامه از ابن عباس روایت کرده اند که روزی پیامبر در مکه مشغول خواندن نماز بود و در میان نماز دعا میکرد و در دعای خود یا الله یا رحمن می گفت. مشركان گفتند به این صابئی نگاه کنید که ما را از پرستیدن خدایان باز می دارد و خود او دو خدا را صدا میزند. سپس این آیه نازل گردید هم چنین بخاری در صحیح خود روایت کند که پیامبر هر وقت با اصحاب به نماز می ایستاد صوت خود را برای قرائت نماز بلند می کرد مشركان وقتی که می شنیدند به خدا و پیامبر دشنام میدادند و نیز بخاری در صحیح خود از عایشه و ابن مردویه در تفسیر خود از ابوهریره نقل نمایند که این آیه درباره دعا نازل شده است چنان که ابن منیع نیز در مسند خویش از ابن عباس نظیر آن را نقل نموده است.

در کتاب ترجمه تفسیر مجمع البیان نقل است که ابن عباس: گوید مقصود

از کسانی که کتاب بر آنها نازل شده اهل کتاب است که ایمان آورده اند مثل عبدالله بن سلام و اصحابش اینان به قرآن شاد شدند و مقصود از احزاب، سایرین اهل کتاب و مشرکان است. وی: گوید عبدالله بن سلام و اصحابش از اینکه نام «رحمن» در قرآن کم آمده بود ناراحت شدند؛ زیرا در تورات به این نام، زیاد برمی خوردند. از این رو خداوند فرمود:

(قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ ...) آنها از این سخن شاد شدند و اهل شرك به رحمن كفر ورزیدند و گفتند: ما فقط «رحمان» «یمامه را می شناسیم

انواع ترکیب ها

1. فعل ادعوا دو مفعول را نصب می دهد که در اینجا یکی از آنها با وجود

قرینه حذف شده است.

او به معنای تخییر است.

آیا شرطیه و مفعول به مقدم برای فعل تدعوا

قول ضعیفی است که میگوید ما شرطیه. است به این دلیل که جمع

دو عامل هم عمل در کنار هم جایز نیست جواب داده شده است که بین جمع دو ادات هم عمل برای تاکید اشکال ندارد و اینجا هم به همین منظور جمع شده است جواب دومی که داده می شود این است که جمع بین دو ادات با یک صورت و یک عمل (یعنی بگوییم : إذا إذا ...) جایز نیست و اینجا به یک صورت نیامده. است گفتنی است که به جز قائلان این قول عالم نحوی دیگری این جواب را نگفته است.

لا تخافت بر جمله فعلیه ولا تجهر عطف شده است، به این معنا:

لَا تَجْعَلْهَا غَيْرَ مَسْمُوعَةٍ لِمَنْ خَلْفَكَ مِنَ الْمُصَلِّينَ

ص: 93

«بین» حال است از «سبیلاً» به این قرینه که قبلاً صفت «سبیلاً» بوده

است و صفت بر موصوف مقدم نمی شود. پس

2. نکته جدیدی یافت نشد در منبع دوم التبیان فی اعراب القرآن . .

3. بین متعلق به «سبیلاً» یا حال از آن است و سبیلاً هم مفعول به

است و صلاحیت ذوالحال واقع شدن را دارد.

جمله ... تَدْعُوا فَلَهُ ... استیناف بیانی و بدون محل اعرابی است.

ترجمه حاصل

بگو خدا را بخوانید یا رحمان را بخوانید هر کدام را بخوانید ذات یکتای او را خوانده اید نیکوترین نام ها که این دو نام هم از آنهاست فقط ویژه اوست . و نماز خود را با صدای بلند و نیز با صدای آهسته مخوان و میان این

دو صدا راهی میانه بجوی .

نکات نحوی در تفسیر آیه فوق

تئوین در کلمه روبرو عوض از مضاف الیه محذوف است: «أَيًّا» ما صله برای ابهام تاکید شده در ای می باشد؛

أَيُّ : أَيُّ هَذَيْنِ الإِسْمَيْنِ سَمَّيْتُمُ وَ ذَكَرْتُمُ .

ضمیر در فله به چیز مذکوری بر نمی گردد بلکه به مسمای آن دو، یعنی

ذات خداوند بر می گردد برای اینکه نامگذاری برای ذات است نه برای اسم بصَلَاتِكْ أَيُّ بقرانه صَلَاتِكْ بنا بر حذف مضاف و قرینه حذف

هم

اشتباه نشدن با چیز دیگر است

گفته شده که معنا این است وَ لَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ كَلِّهَا وَ لَا تُخَافُ بِهَا كَلِّهَا

وَ اتَّبِعْ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا .

برخی دیگر گفته اند «بَصَّ لَاتِكَ» به معنای بدعائک میباشد. برخی دیگر معتقدند که این آیه منسوخ شده است به آیه (ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً...) (1)

در این آیه گفته شده که منظور از صلاه، دعاست اما نه دعا به معنای ندا و

درخواست؛ بلکه به معنای نامگذاری (2)

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

در چند تفسیری که دیده شده نکته بلاغیای یافت نشد.

آیات صلاه در قرآن کریم

ص: 95

1- برای کسب اطلاعات و مطالعه بیشتر میتوانید به کتاب «الکشاف...» نوشته زمخشری ذیل این آیه مراجعه فرمایید.

2- محیی الدین، درویش اعراب القرآن و بیان ذیل این آیه .

تُفْلِحُونَ (حج/ 77)

شان نزول

برای این آیه در بین چند تفسیری که دیده شد، شان نزولی یافت نشد.

انواع ترکیب ها

1. جمله « لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ » حال از واو در فعل ارْكَعُوا و از چیزی که به

آن عطف شده است.

2. در مورد این آیه مطلبی ذکر نکرده است.

جمله ارْكَعُوا ... جواب نداء است هر ندائی طلب است، در نتیجه جمله اَرْكَعُوا ... جواب طلب است و جواب طلب لفظاً مجزوم است،

اما محلاً اعرابی

3. ندارد پس جمله اَرْكَعُوا ... لفظاً مجزوم، اما محلاً اعرابی ندارد

وقتی آیه را تا ... اِفْعَلُوا الْخَيْرَ می خوانیم؛ این سؤال پیش می آید که آیا با انجام این اعمال رستگار می شویم؟ ادامه آیه جواب می دهد

لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ پس جمله لعلکم تفلحون استیناف بیانی است و محلی از

اعراب ندارد

ترجمه حاصل

ای اهل ایمان رکوع به جا آورید و سجده نمایید و پروردگارتان را عبادت

کنید و کارنیک انجام دهید تا رستگار شوید

نکات نحوی در تفسیر آیه فوق

در چند تفسیری که دیده شد نکته نحویای یافت نشد.

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

در چند تفسیری که دیده شده نکته بلاغیای یافت نشد.

ص: 97

(قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ) (بقره / 144)

شان نزول

در تفسیر مجمع البیان از قمی روایت کرده که در تفسیرش در ذیل آیه (سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ ...) (بقره / 142) از قول امام صادق علیه السلام نقل کرده که: فرمود قبله وقتی از بیت المقدس به سوی کعبه تغییر کرد که رسول خدا صلی الله علیه و آله سیزده سال در مکه به سوی بیت المقدس نماز خوانده بود و بعد از مهاجرت به مدینه هم هفت ماه به همان سو نماز خواند آن وقت خدا او را به طرف مکه برگردانید.

چون یهودیان رسول خدا را سرزنش می کردند و می گفتند تو تابع

مایی و به سوی قبله ما نماز می، گزاری رسول خدا صلی الله علیه و آله از این سرزنش دچار اندوهی سخت شد و در نیمه شبی از خانه بیرون شد و به آفاق آسمان نگاه می کرد . منتظر بود از ناحیه خدای تعالی (جل جلاله) در این خصوص امری صادر شود . فردای آن شب وقتی هنگام نماز ظهر شد آن جناب در مسجد بنی سالم بود و دو رکعت از نماز ظهر را خواند که جبرئیل نازل شده، دست به دو شانه آن حضرت گذاشت و او را به طرف کعبه برگردانید و این آیه را بر او نازل کرد

(قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا، فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ

الْحَرَامِ) در نتیجه آن جناب دو رکعت از يك نماز را به سوی بیت المقدس، و دو رکعت دیگرش را به سوی کعبه خواند. بعد از این جریان سروصدای یهود و مردم نفهم بلند شد که چرا از قبله ای که داشت برگشت؟

انواع ترکیب ها

1. (قد) اینجا برای تکثیر است و قرینه کلمه «تَقَلَّبَ» است که بعد از آن ذکر شده تکثیری که اینجا ذکر شده تکثیر بالنسبه است؛ نسبت به رسول الله صلی الله علیه و آله است و گرنه تکثیر برای خداوند (جل جلاله) محال است.

در عبارت (فَلَنُؤَلِّيَنَّكَ)، ف- عاطفه به معنای تعلیل است؛ و (ل) توطئه

برای قسم است.

(قَبْلَةً) مفعول به دوم برای (فَلَنُؤَلِّيَنَّكَ). اما جایز است که منصوب به

نزع خافض نیز باشد.

فَوَل متشکل از (ف) و ول می باشد که فاء، فای فصیحه است.

جمله فَوَل... محلی از اعراب ندارد. (كُنْتُمْ) محلاً مجزوم؛ به دلیل فعل شرط بودن، ولی قیاساً باید مجرور

میشد به دلیل اضافه شدن (حَيْثُ وَإِنَّ الَّذِينَ) جمله مستأنفه است به دلیل وجود و او مستأنفه.

لام در عبارت (لَيَعْلَمُونَ)، لام مزحلقه می باشد.

(وَمَا اللَّهُ...): در این جمله و او استینافیه و ما از حروف مشبیه به لیس

می باشد.

عَمَّا را متعلق به غافل میگیریم

2. قَدْ نَرَى لفظ آن فعل مستقبل است، اما از آن اراده ماضی شده است.

ص: 99

(في السماء) متعلق به مصدر (یعنی تَقَلَّب) است، اما جایز است که

حال از وجهک نیز باشد

حَيْثُ ظَرَفَ بِرَأْيِ وَلِيِّهِ . است «أَنَّ الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ» جمله حالیه

می باشد .

3. در قد دو احتمال متصور است

الف) حرف تکثیر باشد؛ ای کثرة تقلب وجه الرسول؛

ب) حرف تحقیق باشد؛ چون از فعل مضارع بعد از آن، اراده ماضی شده است. (في السماء) می تواند متعلق به تقلب یا متعلق به محذوف باشد که در

صورت دوم نقش ترکیبی حال را میپذیرد و ذوالحال آن کاف در وجهک در نظر گرفته می شود که بنابراین معنا اینگونه می شود «ناظراً فی السماء . در فَلْتَوَلَّيْنِكَ ، ل... لام» جواب قسم برای قسم مقدر است .

مثلاً: «فَوَاللَّهِ لَنُوَلِّيَنَّكَ .»

در «عَمَّا»، «ما» موصوله است و جارو مجرور متعلق به غافل و در اینجا عائد حذف شده است؛ ولی این امکان وجود دارد که ما حرفیه مصدریه یا نکره موصوفه باشد

جمله نولین به دلیل جواب قسم بودن محلی از اعراب ندارد.

جمله «وَلِ وَجْهَكَ» جواب شرط مقدر است .

ترجمه حاصل

ما گردانیدن رویت را در جهت [آسمان چون کسی که به انتظار مطلبی باشد] می بینیم؛ پس یقیناً تو را به سوی قبله ای که آن را پسندی برمیگردانیم. پس رویت را به سوی مسجد الحرام گردان و شما ای مسلمانان هر جا که

ص: 100

باشید روی خود را به سوی آن برگردانید و مسلماً اهل کتاب میدانند که این تغییر قبله از بیت المقدس به کعبه از سوی پروردگارشان [کاری] درست و حق است؛ زیرا در تورات و انجیلشان خوانده اند که پیامبر اسلام به دو قبله نماز خواهد خواند و خدا از آنچه بر ضد پیامبر و مومنان انجام می دهند

بی خبر نیست

نکات نحوی در تفسیر آیه فوق

قَدْ نَرَىٰ به معنای ربما نری که منظور کثره الرویه می باشد.

نری تقدیر فاعل نحن برای خداوند از باب تعظیم است.

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

در چند تفسیری که دیده شده نکته بلاغی ای یافت نشد.

ص: 101

«فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ

تَكُونُوا تَعْلَمُونَ» (بقره / 239)

شان نزول

برای این آیه در بین چند تفسیری که دیده شد، شان نزولی یافت نشد.

انواع ترکیب ها

1. فَرِجَالًا فاء ، رابطه جواب شرط است رجالا حالی است که عاملش

محذوف است و آن محذوف صَلَّوْا یا حَافِظُوا علیها است.

طرف در (فَإِذَا أَمِنْتُمْ) استینافیه است.

(كَمَا عَلَّمَكُم) جار ومجرور محلاً منصوب که دو دلیل می تواند داشته باشد

الف) مفعول مطلق بودن؛

ب) حال بودن جمله عَلَّمَكُم بدون محل است، چون صله موصول حرفی

است.

2. نکته قابل توجهی یافت نشد.

3. برای ک دو حالت را می توان تطبیق داد باشد .

الف) اینکه حرفی به معنای «تشبیه» باشد؛ ب اسمی به معنای «مثل»

ص: 102

اما برای نقش ترکیبی آن یک حالت امکان دارد صفت برای مصدر

(مفعول) مطلق محذوف باشد؛ أَي اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا مِثْلَ الَّذِي عَلَّمَكُمُ إِيَّاهُ .

در مالم تکنونوا تعلمون ما محلاً منصوب است و جایگزین عائد

، محذوف در «عَلَّمَكُم» میشود؛ (منظور «إيَّاهُ» در سطر قبل است حتی می توانیم بدل از ما در کما عَلَّمَكُم هم بگیریم و در نتیجه، محل آن مجرور می شود. یا نقش ترکیبی مفعول به بودن برای فعل «عَلَّمَكُم» را هم میتوانیم به آن بدهیم در حالت سوم نیازی به تقدیر ضمیر عائد (یعنی إيَّاه) نداریم .

ترجمه حاصل

پس اگر [از دشمن یا حیوانات درنده یا خطر دیگر ترس داشتید] نماز را]

از پیاده یا سواره بخوانید و هنگامی که امنیت، یافتید خدا را با خواندن نماز معمولی همانند نمازی که در حال امنیت بر شما واجب است یاد کنید نمازی که آن را در ضمن سایر برنامه های دینی که دانای به آنها نبودید، به

شما آموخت.

نکات نحوی در تفسیر آیه فوق

در چند تفسیری که دیده شد نکته نحویای یافت نشد.

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

در چند تفسیری که دیده شد نکته بلاغیای یافت نشد.

ص: 103

(يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنْبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَهْلٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَسْهُ حُفَا بِأَيْدِيكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفْوًا غَفُورًا) (نساء/43)

شان نزول

از «مسند احمد و سنن ابی داود» و «نسائی» و «ترمذی چنین نقل شده است که عمر که علاقه شدیدی به نوشیدن شراب داشت دعا می کرد و میگفت خدایا بیان روشنی در مورد خمر برای ما بفرما هنگامی که آیه 219 سوره بقره «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ...» نازل شد پیامبر صلی الله علیه و آله آیه

را برای او قرائت کرد ولی او باز به دعای خود ادامه می داد، و میگفت: خدایا بیان روشنتری در این زمینه، بفرما تا اینکه آیه 43 سوره نساء یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى نازل شد. پیامبر آن را نیز

بر او خواند. باز به دعای خود ادامه میداد تا اینکه آیه های 90 تا 92 سوره مائده که صراحت فوق العاده ای در این موضوع دارد، نازل گردید.

هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله آیه را بر او، خواند گفت: « اِنَّهٗيْنَا اَنْتَهَيْنَا » از نوشیدن

شراب خودداری میکنیم خودداری می کنیم .

ص: 104

. لا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى كَلَامِ مُسْتَأْنَفِهِ اِیْ اَسْتِ كِه مَخَاطَبِ رَا

به سوی نهی از نماز گزاردن مسکر سوق می دهد و او حالیه است.

حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ : حرف جرّ حتی» به معنای غایت است و گفتنی است که بعد از ، حَتَّى جازه ای که سر فعل میآید یک «أَنْ» مصدریّه و جوباً مقدر است پس تعلموا منصوب به «أَنْ» مقدره است.

برای ما دو احتمال داده اند

(الف) اسم موصول و مفعول به

ب حرف موصول؛ مصدر مؤوّل = مفعول به.

در استثناء الاجنباً... مستثنی منه عامه احوال مخاطبین است. نکته دیگر اینکه جمع بین دو حال دلالت بر این دارد که این حکم در زمانی است که دو حالت در شخص به وجود آید. حال اول: جُنْباً و حال دوم: عابری سیل) است .

در مورد «ب» در این قسمت از آیه: (فَأْمَسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ) اختلاف

برخی میگویند این باء برای بیان تبعیض است. دلیلشان بر این ادعا نیز آیهای از قرآن کریم است عینا یشرب بها عباد الله و بقیه نحویون :گفتهاند این باء به معنای استعانت است هر دو قول مذکور جایز و بدون اشکال و ضعف می باشد .

لا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ دو قول درباره این قسمت گفته شده:

الف) حذف مضاف یعنی مواضع الصلاة؛

ب) عدم حذف مضاف .

در این قسمت بخشی از متن کتاب توضیح داده خواهد شد .

متن کتاب: حَتَّى تَعْلَمُوا أَيَّ إِلَهِي أَن.

توضیح: حَتَّى تَعْلَمُوا حتی حرف جری است که به معنای انتهای غایت است و حرف جری که معنای اصلی آن انتهای غایت است، «الی» میباشد. به همین دلیل کلمه «الی» ذکر شده و کلمه «آن» که در متن ذکر شده دلالت دارد بر تقدیر و جویی آن بعد حتی ای که بعدش فعلی آمده باشد. صَعِيداً: مفعول به برای تیمموا به معنای اقصدا صعيدا. البته لازم

به ذکر است که برخی نیز احتمال منصوب به نزع خافض را نیز داده اند خافض نزع شده را «باء» می دانند

(بِوَجْهِكُمْ) : بَاء زائده است و کلام دارای محذوفی است ای « فَاَمْسَحُوا وَوَجْهِكُمْ » به یا « ... وَوَجْهِكُمْ مِنْهُ ».

2. در ولا جُنْباً... لا زائده برای تاکید نفی است.

إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ جایز است الا به معنای غیر باشد و در این صورت (إلا) و ما بعدش صفت برای جُنْباً هستند. نصب عابری به همین دلیل است.

برای معنای حتی در حَتَّى تَغَسِّلُوا» دو فرض امکان دارد:

الف) به معنی «الی»؛

ب) به معنی (إلا)

دُرِّ فَاَمْسَحُوا بِوَجْهِكُمْ... فه تقریبه می باشد

« غَفُوراً » : خبر دوم کان است؛ زیرا نعت گرفتن آن صحیح نیست به

دلیل اینکه هیچ وقت موصوف نمی تواند مشتق باشد.

وَ أَيْ لَا تُقْرَبُوا الصَّلَاةَ جُنْباً مَقِيمِينَ غَيْرِ عَابِرِي سَبِيلٍ .

ای اهل ایمان در حالی که مست هستید به نماز نزدیک نشوید تا زمانیکه مستی شما برطرف شود و از روی هوشیاری بدانید که در حال نماز چه می گوئید و در حال جنابت هم به نماز نزدیک نشوید تا غسل کنید مگر در حال سفر که آب، نیاید پس با تیمم نماز بخوانید و اگر بیماری یا در سفرید یا یکی از شما از قضای حاجت از دستشویی آمده یا با زنان آمیزش کرده اید و آبی [برای وضو یا غسل] نیافتید به خاکی، پاک روی کنید و بخشی از صورت

و دست هایتان را [با آن] مسح نمایید؛ یقیناً خدا همواره گذشت کننده و بسیار آمرزنده است.

نکات نحوی در تفسیر آیه فوق

اشاره

چند اشکال و جواب از محمود بن عمر زمخشری

1. اشکال چگونه بین حالت عابر السبیل بودن و جنابت جمع میشود؟: جواب انگار که بگوید

لا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ فِي حَالِ الْجَنَابَةِ إِلَّا وَ مَعَكُمْ حَالٍ

السفر در حالت جنابت به نماز نزدیک نشوید مگر اینکه در سفر باشید نکته این است که در آیه آمده عابری سبیل ... که عبور السبیل هم عبارت دیگری از در سفر بودن است و از لحاظ نحوی عبارت عابری سبیل میتواند حال نباشد و صفت برای کلمه جنبا باشد.

2. اشکال چگونه نماز در حالت جنابت و عذر سفر صحیح است؟

جواب مراد از جنب اینجا کسانی هستند که غسل نکرده اند مانند اینکه

بگوید: « لا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ غَيْرُ مَغْتَسِلِينَ حَتَّى تَغْتَسِلُوا إِلَّا أَنْ تَكُونُوا مُسَافِرِينَ . »

غسل نکرده ها نزدیک نماز نشوند تا زمانی که غسل کنند مگر اینکه در سفر

1. عبارت زمخشری اینگونه است: « كَيْفَ جَمَعَ بَيْنَ هَذِهِ الْحَالِ وَالْحَالِ الَّتِي قَبْلَهَا ؟ » .

باشند و آب پیدا نکنند .

برخی نیز اینگونه جواب داده و محل بحث را کامل تغییر داده اند:

صلاه به مسجد تفسیر می شود و معنا اینگونه است در حالت جنابت نزدیک مسجد نشوید مگر برای رد شدن ضروری از آن مثلاً راه به دست آوردن آب از مسجد بگذرد یا آب در مسجد باشد یا در مسجد محتلم شده است و مانند آن.

گفته شده است مردانی از انصار بودند که درهای خانه شان در مسجد بود و جنب می شدند و آبی پیدا نمیکردند مگر اینکه از مسجد رد شوند. پس به آنها به واسطه همین آیه اجازه داده شد.

اما روایتی هم از رسول الله صلی الله علیه و آله هست که آن حضرت به هیچکس نسبت به جلوس و مرور در مسجد با جنابت اجازه ندادند مگر به حضرت علی (علیه السلام) و دلیل آن هم این بود که خانه ایشان در مسجد بود. (1)

اشکال در حکم شرط (2) *إِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ... چهار گروه*

داخل می شوند .

بیماران

مسافران

کسانی که حدث اصغر از آنها رخ داده است

اهل جنابت

جواب ظاهر این است که به هر چهار گروه تعلق پیدا می کند؛ چراکه حکم امر به تیمم برای بیماران به دلیل ضعف و ناتوانی آنها از حرکت و رسیدن به

آب است .

ص: 108

1- به مذهب گوینده (زمخشری) هم توجه داشته باشید.

2- تعلق جزاء که همان امر به تیمم هنگام عدم وجود آب باشد به شرط

و این علت برای مسافر نیز هست و او هم هنگامیکه آب در دست نداشته باشد یا دور است یا امکان حصول ندارد و برایش ممکن نیست.

برای کسانی که حدث اصغر از آنها سر زده است و اهل جنابت هستند

زمانی به تیمم امر میشوند که به هر دلیلی از دسترسی به آب عاجز باشند.

4. اشکال: از آیه «فَامَسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ» (1) که در سوره مائده

است صحت تیمم بر صخره ای که خاکی بر آن نیست، برداشت نمی شود.

جواب گفتهاند اینجا من به معنای ابتدای غایت است.

اشکال به: جواب اینکه آنها می گویند به معنای ابتدای غایت است قول ضعیفی است که از آنها انتظار نمی رفت. دلیل اینکه هیچ عربی از جمله

« مَسَحَتْ بِرَأْسِهِ مِنَ الدَّهْنِ وَ مِنَ الْمَاءِ وَ مِنَ التُّرَابِ » به جز معنای تبعیض نمی فهمد.

قول زمخشری در برابر اشکال به جواب حق همانی است که شما میگویید

و اذعان به حق بهتر و افضل از مراء و جدل است . (2)

نکته 1 زجاج درباره مدلول کلمه «صعید» این گونه نظر میدهد صعید به معنای وجه الارض است؛ پس هرچه به آن وجه الارض بگویند، شامل

میشود و فرقی بین خاک بودن و نبودنش نیست: نکته 2 اگر سوال شود که حکم متیمم بر صخره ای که خاکی بر روی آن

نبوده چیست جواب چه باید داد؟

ص: 109

1- اینان «باء» را به معنای تبعیض می دانند

2- نکته قابل توجه در اشکال چهارم پیوست معنوی بین اقوال نیست و احتمال بنده این است که در اولین جواب بر اشکال اشتباهی وجود دارد و به جای «من»، باید «باء» نوشته شود؛ به هر حال به همین دلیل در اینجا متن زمخشری را از کتاب کشف او می آوریم تا خودتان قضاوت و برداشت کنید فإن قلت: فَمَا يَصْنَعُ بِقَوْلِهِ تَعَالَى فِي سُورَةِ الْمَائِدَةِ فَامَسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهَا بِعَضْوِهِ وَ هَذَا لَا يَتَأْتِي فِي الصَّخْرِ الَّذِي لَا تُرَابَ عَلَيْهِ قُلْتُ قَالُوا إِنَّ مَنْ لَا بَتِدَاءَ الْغَايَةِ فَإِنْ قُلْتُ قَوْلُهُمْ إِنَّهَا لَا بَتِدَاءَ الْغَايَةِ قَوْلٌ مُتَعَسِّفٌ وَلَا يُفْهَمُ أَحَدٌ مِنَ الْعَرَبِ مِنْ قَوْلِ الْقَائِلِ مَسَحَتْ بِرَأْسِهِ مِنَ الدَّهْنِ وَ مِنَ الْمَاءِ وَ مِنَ التُّرَابِ إِلَّا مَعْنَى التَّبْعِيضِ قُلْتُ هُوَ كَمَا تَقُولُ وَالْإِذْعَانُ لِلْحَقِّ أَحَقُّ مِنَ الْمِرَاءِ

جواب تیممش صحیح است؛ زیرا آن ظهور اوست (این جواب نظر

ابوحنیفه است.)

عابری: سبیل مستثنی منه و منصوب است .

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

1. کنایه در کلمه من الغائط کنایه از هر چیزی که ذکرش قبیح است؛ وجود دارد در کلمه الامسئم کنایه از جماع است که توضیح مفصلش در کتاب «اعراب القرآن الکریم و بیانہ» نوشته محیی الدین درویش ذیل آیه 6 سوره مائده آمده است.

2. التفات در جمله ... أو جاء أحد... التفات از خطاب به غیبت وجود دارد برای اینکه منظور از کلام چیزی است که برای مخاطب سزاوار نیست و

التفات از محسنات معنوی است.

تقیید تقیید به جمله حالیه که در صورت عدم وجود این قید معنای

جمله تغییر میکرد

جمله «إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا غَفُورًا» کنایه از راحتی و آسانی بخشش و مغفرت است؛ چون کسی که بخشش و ... برایش عادت شده، بخشش و مغفرت برایش آسان تر از بقیه است.

ص: 110

(وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا آسَ لِحِجَّتِهِمْ إِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيَمَسُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَعَفَلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْنَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَدَى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا آسَ لِحِجَّتِكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا) (نساء / 102)

شان نزول

این آیه هنگامی نازل شده که پیامبر صلی الله علیه و آله در عسفان و مشرکان در ضجنان

بودند و در برابر یکدیگر قرار گرفتند. پیامبر صلی الله علیه و آله نماز ظهر را با اصحاب خود با تمام رکوع و سجود به جای آورد مشرکان خواستند بر آنها حمله ور شوند، لکن گروهی از آنها گفتند اینها نماز دیگری دارند که پیششان محبوب تر است و مقصودشان نماز عصر بود خداوند (جل جلاله) این آیه را فرستاد و پیامبر صلی الله علیه و آله نماز

عصر را به صورت نماز خوف انجام داد و همین امر سبب اسلام خالد بن ولید

گردید.

در «تفسیر قمی» است که آیه نماز خوف وقتی نازل شد که رسول خدا صلی الله علیه و آله به سوی حدیبیه حرکت کرد تا به مکه برود و چون خبر به قریش رسید، خالد بن

ولید را با دوستان سوار به استقبال رسول خدا صلی الله علیه و آله فرستادند و او همه جا بر سر

کوه ها میرفت و خود را به لشکر اسلام و رسول خدا صلی الله علیه و آله نشان میداد. تا آنکه

ص: 111

در یکی از قسمت های راه هنگام ظهر شد و بلال اذان گفت و رسول خدا صلی الله علیه و آله الله با لشکرش نماز خواند خالد بن ولید به همراهان خود گفت چه خوب است که هم اکنون که لشکریان اسلام مشغول، نمازند بر آنان بتازیم؛ چون اگر این فرصت را از دست ندهیم به هدف خود میرسیم. من میدانم که مسلمانان نماز را نمیشکنند بنابراین ساعتی دیگر که هنگام نماز دیگرشان است فرا میرسد و آن نمازی است که از نور، چشم بیشتر آن را دوست دارند همین که داخل نماز شدند بر آنان حمله می کنیم.

در این هنگام جبرئیل علیه السلام بر رسول خدا صلی الله علیه و آله نازل شد و دستور نماز خوف را

آورد که خدای تعالی می فرماید: (وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ ...)

در من لا یحضره الفقیه به سند خود از عبدالرحمن بن ابی عبدالله از امام

صلی الله صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله در جنگ ذات الرقاع با

اصحاب خود به نماز ایستاد به این صورت که اصحاب را دو قسمت کرد؛ یک دسته را پیش روی دشمن قرار داد و با دسته دیگر نماز خواند. او تکبیر گفت آنان نیز گفتند آن جناب حمد و سوره خواند و آنان ساکت بودند او رکوع کرد آنان نیز رکوع کردند او سجده کرد آنان نیز سجده کردند. سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله برای رکعت دوم به پا خاست و دیگر چیزی از حمد و سوره رکعت دوم را نخواند تا اصحاب خودشان حمد و سوره خواندند و رکعت دوم را تمام کردند و به یکدیگر سلام دادند و به طرف لشکریان رفته و در برابر دشمن ایستادند و دسته دوم که تاکنون در برابر دشمن ایستاده بودند، آمدند و پشت سر رسول خدا صلی الله علیه و آله ایستاده، آن جناب تکبیر گفت آنان نیز گفتند و سکوت کردند رسول

خدا صلی الله علیه و آله حمد و سوره خوانده و به رکوع رفت آنان نیز رکوع کردند. آن جناب سجده کرد آنان نیز سجده کردند آنگاه رسول خدا نشست و تشهد خواند و به ایشان سلام داد آنان برخاستند و یک رکعت باقی مانده خود را خوانده، در آخر به یکدیگر سلام دادند و این همان نماز خوفی است که خدای تعالی

در آیه شریفه (وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ... كِتَاباً مَّقُوتاً) پیامبر گرامی اش را به خواندن آن دستور داده است.

امام علیه السلام سپس فرمود کسی که بخواند نماز مغرب را با جمعی به طریق نماز خوف، بخواند باید یک رکعت را با طایفه اول بخواند و بایستد تا آنان دو رکعت دیگر را خود بخوانند و سلام دهند و در جای طایفه دوم قرار بگیرند آنگاه رکعت دیگرش را با طایفه دوم بخواند.

انواع ترکیب ها

1 (وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ): واو استینافیه و کلام مخاطب را به شروع احکام نماز خوف سوق می دهد همچنین جایز دانسته اند که واو

عاطفه باشد.

(معك) متعلق به (فَلْيُصَلُّوا) است.

وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَعْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ: جمله مستأنفه ای

است که مفید تأکید بر مفهوم جمله است.

لو مصدریه است یعنی موصول حرفی است؛ زیرا بعد ماده «وَدَّ يُوَدُّ» قرار دارد.

مَنْ مَطَّرَ: صفت برای اذی می باشد.

آن تضعوا مصدر موصول منصوبی است که قبلاً مجرور به حرف جرّ «فی» بوده است. (منصوب به نزع خافض است) که برای متعلق آن جار و مجرور دو

احتمال مورد بررسی است

الف) کلمه (جناح)

ب) کلمه «کائن» و صفت برای جُنَاح.

ص: 113

2. نکته جدیدی یافت نشد.

3. ولتأت طائفه جمله ای است مستأنفه یا با محل اعرابی جزم بنا بر

عاطفه یا استینافیه بودن و که هیچ کدام دارای اشکال نیست (کان) میتواند ناقصه یا تامه باشد که اگر کان تامه باشد (أذی فاعل کانَ وَ بِكُمْ) متعلق به آن است اما اگر کان ناقصه باشد، مصنف نگفته است.

ساکت است و چیزی من مطر: صفت برای اذی.

آن تضعوا که منصوب به نزع خافض است؛ یا متعلق به (متعلق علیکم) یا متعلق به جُنَاح .

در و خُذُوا حِذْرَكُمْ: واو استینافیه است.

جمله ود الذین... بدون محل اعرابی است به همان دلیل جمله و خُذُوا حِذْرَكُمْ.

جمله إن کانَ بِكُمْ أذیّ معترضه است و جمله معترضه هم که محل اعرابی ندارد و جواب شرط لا جناح علیکم محذوف است که به قرینه مذکور

فهمیده می شود .

ترجمه حاصل

و هنگامی که در عرصه نبرد و خطر میان آنان باشی و برای آنان [به جماعت] اقامه نماز کنی پس باید گروهی از رزمندگان در حالی که لازم است سلاحشان را، برگیرند همراهت به نماز ایستند و چون سجده کردند و رکعت دوم را بدون اتصال به جماعت به پایان بردند [باید] [برای حفاظت از شما پشت سرتان قرار گیرند و آن گروه دیگر که به خاطر مشغول بودن به [حفاظت] نماز نخوانده اند بیایند و با تو نماز گذارند و آنان باید در حال [نماز از هوشیاری و احتیاط] نسبت

ص: 114

به دشمن غافل نباشند و سلاحشان را با خود بگیرند؛ چون کافران دوست دارند شما از سلاح ها و ساز و برگ جنگی خود غفلت ورزید تا يك باره به شما حمله .کنند و اگر از باران در زحمت و مشقت هستيد يا ،بیماريد بر شما گناهی نیست که سلاحتان بر زمین ،گذاريد ولی باید هوشیاری و احتیاط خود را حفظ کنید یقیناً خدا برای کافران عذاب خوارکننده ای آماده کرده است.

نکات نحوی در تفسیر آیه فوق

- (وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ) برای ضمیر (هم) دو احتمال وجود دارد:

الف) اینکه به «مصلین» برگردد؛

ب) به غیر «مصلین» برگردد. اگر به «مصلین» برگردد؛ پس گفتند: سلاحی که شما را از نماز باز ندارد بردارید و اگر به «غیر مصلین» برگردد، سخنی در آن نیست و معنا واضح است.

قرائتی دیگر: ... وَذُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَعْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَاتِكُمْ

(فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً ...)

و ممکن است اشکال شود که چگونه بین

اخذ اسلحه و حذر جمع می شود؟

که احمد بن حنبل اینگونه جواب خواهد داد و این مجاز بسیار زیباست و

از بالاترین مرتبه فصاحت برخوردار است در اینجا عطف حقیقت بر مجاز رخ داده است که تفصیل آن در نکات بلاغی همین آیه خواهد آمد. (1)

- طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا: اگر یکنواخت بود چنین می شد:

ص: 115

1- اما بد نیست متن جناب زمخشری در کشف را ذکر کنیم؛ شاید خوانندگان برداشت دیگری از متن داشته باشند. فَإِنْ قَلَّتْ: كَيْفَ جَمَعَ بَيْنَ الْأَسْلِحَةِ وَبَيْنَ الْحَذَرِ فِي الْأَخْذِ عَادَ كَلَامِهِ . قَالَ فَإِنْ قُلْتُ كَيْفَ جَمَعَ بَيْنَ الْأَسْلِحَةِ . . . الخ؟ قَالَ: أَحْمَدُ وَحُسْنُ هَذَا الْمَجَازِ وَبَلَغَ بِهِ ذُرْوَةَ الْفَصَاحَةِ ، عَطَفَ الْحَقِيقَةَ عَلَيْهِ .

طائفه أُخْرَى لَمْ تُصَلِّ فَلْتُصَلِّ يَا طَائِفَهُ آخَرُونَ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا لَكِنْ أُخْرَى تَابِعَ لَفْظَ طَائِفَهُ وَ

لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا (تابع معنای آن آورده شده است.)

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

در آیه عطف حقیقت بر مجاز است و این عطف در بالاترین مرتبه فصاحت و بلاغت وجود دارد؛ به این صورت که اسلحه حقیقت است و «الحذر» مجاز چونکه از الحذر اراده آلت شده آلتی از آلات جنگ برای همین بین الحذر» و «أسلحه» در اخذ جمع شده است و هر دو از وسایلی به حساب آمده اند که گرفته می‌شوند مانند این نوع اراده در کلام عرب بسیار است مانند شعرایی تمام الطائی

وَرَكِبَ يُسَافِرُونَ الرِّكَابِ زَجَاجَه * * * مِنَ السَّيْرِ لَمْ تَقْصِدْ لَهَا كَفَّ قَاطِبٍ (1)

و برخی نیز گفته‌اند که از «حذر»، احتراز مراد است و اخذ برایش تخیلی فرض شده است ولی عاطف اسلحتهم بر آن ضرری نمی‌زند و از نوع عطف

حقیقت بر مجاز است که از بلاغت بالایی برخوردار است.

ص: 116

1- توضیح مجاز در شعر در کلمه «زجاجه» است که مراد از آن شربتی در شیشه ای است. (شَرَابًا فِي زُجَاجِهِ) پس یعنی اصلاً در حقیقت شربتی نبوده که بخواهند با آن کسی را سیراب کنند، بلکه این تناسبی بین حقیقت و مجاز است و درکش بسیار سخت است و فقط برای اهل طبع واضح است.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُظَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ

تَشْكُرُونَ (مائده/6)

شان نزول

در تفاسیری که دیده شد شأن نزولی یافت نشد.

انواع ترکیب ها

آیات صلاه در قرآن کریم

1. «إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ» جمله ای مستانفه است که

برای بیان احکام وضو آمده است.

«إلى» در ... و أرجلكم الى الكعبين ... به معنای غایت و انتها دلالت دارد. که اختلاف فقهی در وجوب مسح کعبین ناشی از این نکته است که (اگر) به معنای غایت باشد و غایت در مغبی داخل باشد مسح کعبین واجب و اگر داخل نباشد غیر واجب است. و در مورد الی المرافق هم همین گونه است.

و این جارو مجرور یعنی الی الكعبین حال و متعلق به محذوف است و اما در باء و امسحوا برووسکم بسیار اختلاف شده است. برخی گفته اند زانده است و برخی دیگر قائل به معنای تبعیض برای آن شده اند و مثال هم

ص: 117

برای معنای دوم این است

فلثمت فاها آخذاً بقرؤها *** شرب النزيف يبرد ماء الحشرج

ابن هشام و زمخشری نیز معنای الصاق را قبول کرده اند . به واسطه این اختلاف حکم فقهی متفاوت شده است که در قسمت نکات نحوی آیه بررسی

خواهد شد.

البته این نکته که این جارو مجرور متعلق به (امسحوا) است کاملاً واضح

است.

منکم هم صفت برای أحد است و بالتبع متعلق آن حذف شده است . و جمله ما يُريدُ اللهُ ليجعلَ عليکم من حرجِ جمله مستأنفه دیگری

است؛ زیرا توضیح احکام وضو به پایان رسید

در معنای فعل ليجعلَ دو احتمال متصور است: معنای ایجاد و معنای تصییر که اگر معنای این فعل ایجاد، باشد متعدی به یک مفعول است و در این صورت نقش علیکم، جار و مجروری بیش نیست که فقط متعلق به ليجعل است و من حرف جر زائدی است که شرائط زائده بودن را دارد البته اگر زائده بودن من را قبول داشته باشیم. و حرج مجرور لفظی و منصوب محلی بنا بر مفعولیت برای ليجعل است.

اما اگر به معنای تصییر باشد علیکم مفعول دوم آن فعل است.

مفعول به اول هم همان حرج است

و جمله رجاء حالیه است.

2. در إلی المرافق قول دیگری نیز وجود دارد و آن این است که الی به معنای مع باشد. مانند آیه (وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ .) البته مصتف

این معنا

را قبول ندارد .

ص: 118

صحیح این است علی بر معنای اصلی خودش باشد؛ یعنی انتهای غایت

و شستن مرافق آرنج ها از باب عمل به سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و بین این هم

تناقضی نیست؛ چون الی بر انتهای فعل دلالت دارد و به نفی یا اثبات

دخول غایت در مغیی کمکی نمی کند .

و متعلق به (اغسَلُوا) است.

البته احتمال حال بودنش با تقدیر و ایدیکم مضافاً الی المرافق هم

کم قوت نیست عبارت وَأَيِّدِيكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ مقدار شستن صورت را محدود نمیکند؛

زیرا مراد تمام صورت است

و «مِنْهُ» در وَأَيِّدِيكُمْ مِنْهُ منصوب محلی است که عاملش (امْسَحُوا)

است.

درباره (لَأَمْ لِيَجْعَلَ) در جمله (ما يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ) گفته شده که لام زائده . است اما این قول ضعیف است به دلیل عدم ملفوظیت (آن) در کلام؛ و صحیح این است که بگوییم فعل يجعل مفعول فعل (یُرِيدُ) است به واسطه مصدریّه بودنش به واسطه «آن»، که مثلش در قرآن

موجود است: (وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ .) (1)

(عَلَيْكُمْ مُتَعَلِّقٌ بِهِ يُتَمُّ) می باشد و جواز تعلق به نعمته هم ذکر شده است و نقش دیگری که احتمال می رود حال بودن از نعمته است.

3. علاوه بر متعلق بودن الی المرافق به اغسلوا میتوان تعلیق آن به حال از ایدی را نقش دیگری برای آن متصور دانست. به

(تقدیر اغسَلُوا أَيِّدِيكُمْ مُضَافاً إِلَى الْمَرَافِقِ که الی الْمَرَافِقِ مُتَعَلِّقٌ به «مضافا» است که حال از «ایدی» می باشد.)

. 1

ص: 119

1- أَيْ يُرِيدُ ذَلِكَ لِيُطَهِّرَكُمْ .

درباء (بُرُؤُوسِكُمْ...) امکان دو معنا وجود دارد

الف) زائده

ب) به معنای الصاق که در هر دو صورت متعلق به امسحوا است.

و اما درباره اعراب جمله (اَمْسَحُوا) ... دو قول را مصنف ذکر کرده است

الف) مجزوم بنابر عطف بر جمله تیمموا

ب) بی محل اعرابی بنابر تفسیریه بودن برای جمله تَيَمَّمُوا

ولی در اعراب جمله ما یرید الله یک قول است و بدون محل اعرابی

بودن است و دلیل آن را استینافیه بودن آن ذکر کرده اند.

از دیگر جملات بدون محل اعرابی این، آیه جمله لعلکم تشکرون

است که آن را تعلیلیه می دانند

ترجمه حاصل

ای اهل ایمان هنگامی که به [قصد] نماز، برخیزید صورت و دست هایتان را تا آرنج بشوید و بخشی از سرتان و روی پاهایتان را تا برآمدگی پشت پا مسح کنید و اگر جُنُب، بودید غسل کنید و اگر بیمار هستید یا در سفر میباشید یا یکی از شما از قضای حاجت دستشویی، آمده یا با زنان آمیزش کرده اید و آبی برای وضو یا غسل نیافتید به خاکی، پاک روی کنید و از آن بخشی از صورت و دستهایتان را مسح نمایید خدا نمی خواهد با احکامش بر شما تنگی و مشقت قرار دهد بلکه میخواهد شما را [از آلودگیها] پاک نعمتش را بر شما تمام نماید تا سپاس گزارید

ص: 120

همان طور که در وجه ترکیبی اول ذکر شد در باء و (اَمْسَحُوا بِرُؤُوسِكُمْ..)

اختلاف شده که نتیجه آن این است

اگر به معنای بعضیه، باشد تاییدی بر قول مذهب شافعی است که فتوا به مجزی بودن مسح بعضی از سر داده اند شیخ شهاب الدین قرافی در تایید بعضیه بودن باء میگوید وقتی فردی میگوید «مسحتُ بالمندیل» یا «کتبتُ» «بالقلم» یا «طفئتُ بالبیت»، معلوم و واضح از کلام این است که به واسطه کل دستمال مسح نکرده و به واسطه کل قلم ننوشته و کل خانه را طواف نکرده از هر لحاظ بلکه به بعضی از دستمال مسح کرده و به بعضی از جوهر قلم

نوشته است و قس علی هذا

ابن هشام و زمخشری با را به معنای الصاق گرفته و مسح بعض سر و کل سر را جزء مسح ملصق برأس به حساب آورده اند. البته مالک و احمد (منظور مالکیه و حنبلیه است) هم باء را به معنای الصاق گرفته ولی احتیاط کرده و فتوا به وجوب استیعاب مسح کل سر داده اند اما شافعی احتیاط نکرده و به قدر متیقن اکتفا کرده و حکم به وجوب کمترین مقداری که به آن مسح

اطلاق شود، داده است. اما ابوحنیفه (أی حنیفه عمل به بیان رسول صلی الله علیه و آله کرده که بنا بر روایتی که) مجال ذکرش اینجا (نیست) مسح بر ناصیه است مقدار ناصیه یک چهارم (-) سر است

در اینجا مصنف هم متذکر شده که بحث طولانی شد و غرض فقط ریاضه

ذهن بود.

اعراب القرآن الکریم و بیانه، محیی الدین (درویش) و معنای به معنای الصاق بودن باء بِرُؤُوسِكُمْ.. چسبیدن مسح به سر

است.

ص: 121

اختلاف در اعراب" کلمه ار جلكم و در نتیجه اختلاف در اینکه مسح پا واجب

است یا شستن آن

جمله : (وَأَرْجُلُكُمْ) بعضی کلمه ار جل را به صدای پایین لام قرائت کرده که قهراً آن را عطف بر کلمه علی رُوؤُسُكُمْ

گرفته اند و چه بسا گفته باشند مجرور بودنش از باب تبعیت است نه از باب عطف، نظیر آیه: (وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ) (انبیاء/30)

که مجرور بودن کلمه «حی» به صرف تبعیت است وگرنه مفعول جعلنا بود و باید منصوب خوانده می شد. (1) ولی این حرف اشتباه است برای اینکه در ادبیات گفته اند تبعیت لغت طرد شده و است و ما نمیتوانیم کلام خدای عزوجل را بر چنین لغتی حمل کنیم و جمله ای که به عنوان شاهد آورده، یعنی جمله: (وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ) به معنای قرار)

دادیم نیست تا کلمه (حی) مفعول آن باشد و به نصب خوانده شود و اگر به نصب خوانده نشده بگوییم به تبعیت مجرور خوانده شده، بلکه کلمه جعلنا به معنای خلقنا است و معنای جمله این است که ما از آب هر چیزی را خلق کردیم که معلوم است در این صورت مجرور بودن کلمه حی به خاطر تبعیت نیست بلکه به خاطر این است که صفت

کلمه "شیء" است.

علاوه بر این مسئله تبعیت به طوری که گفته اند اگر هم ثابت شده باشد در مورد خاصی ثابت شده و آن جایی است که تابع و متبوع متصل به هم باشند؛ نه مثل آیه مورد بحث ما که واو عاطفه بین «بروؤُسِكُمْ» و «أَرْجُلُكُمْ» فاصله شده است.

بعضی دیگر کلمه ار جلكم را به نصب صدای بالا - خوانده اند و شما خواننده عزیز اگر با ذهن خالی از هر شائبه و اینکه فلانی چه گفته و آن دیگری

ص: 122

چه گفته این کلام را از گوینده ای بشنوی بدون درنگ حکم میکنی به اینکه کلمه ارجلکم عطف است بر موضعی که کلمه رُوؤسُکُم دارد و در: جمله (وَأَمْسَ حُوا بِرُؤْسِ كُمْ) کلمه رُوؤس هرچند به ظاهر مجرور به حرف جر است ولی موضعش موضع مفعول برای فعل امسحوا است. چون می فرماید سر خود را مسح کنید و چون موضع کلمه رُوؤس نصب است، کلمه ارجل نیز باید به نصب خوانده شود. در نتیجه از کلام آیه می فهمی که در وضو واجب است صورت و دو دست را بشویی و سر و دو پا را مسح کنی و هرگز به خاطر خطورت هم نمیکند که از خودت بپرسی چطور است ما کلمه ارجلکم را برگردانیم به کلمه وجوهکم که در اول آیه است؛ زیرا خودت در پاسخ خودت میگویی حکم اول آیه یعنی شستن به خاطر آمدن و فاصله شدن حکمی دیگر یعنی (مسح کردن) بریده شد آری! طبع سلیم هیچگاه حاضر نیست کلامی بلیغ چون کلام خدای عزوجل را جز بر چنین معنایی حمل کند حتی در کلمات معمولی مانند این کلام که "من" صورت و سر فلانی را بوسیدم و به شانه او دست کشیدم و دستش بگوید معنایش این است که من صورت و سر و دست فلانی را بوسیدم و به شانه اش دست کشیدم و به

عبارتی دیگر با اینکه میتواند کلمه دستش را عطف کند به موضع شانه و در نتیجه دستش نیز مجرور به حرف "با" و "تقدیر" کلام به شانه او دست کشیدم و به دستش بشود این کار را نکند و به جای آن کلمه دستش را به شکل مفعول بخواند و بگوید این کلمه عطف است بر کلمات صورت" و"

سر و معنای جمله چنین است "من" صورت و سر زید را بوسیدم و به شانه او

دست کشیدم و دستش را، آری با اینکه وجه اول و جهی رو به راه و کثیر الورد

در کلام عرب است هیچ انسان سلیم الفطره ای وجه دوم را اختیار نمیکند.

اتفاقاً بر طبق وجه اول روایاتی از ائمه اهل بیت الا وارد شده و اما روایاتی

که از طرق اهل سنت آمده هرچند که ناظر به تفسیر لفظ آیه نیست و تنها

صلی الله عمل رسول خدا صلی الله علیه و آله و یا فتوای بعضی از صحابه را حکایت میکند که در وضو پای خود را می شسته اند و لیکن از آنجایی که خود آن روایات در مضمونی که دارند متحد نیستند و در بین خود آنها اختلاف است بعضی حکایت کرده اند

صلی الله که رسول خدا صلی الله علیه و آله پای خود را مسح می کرده و بعضی دیگر حکایت کرده اند

که می شسته شسته و چون این دو دسته روایات با هم متعارضند ناگزیر باید طبق

روایات ائمه اهل بیت علیهم السلام عمل کرد. توضیحی در مورد قید «إِلَى الْمَرَافِقِ» و شستن دست از بالا به پایین در وضو

و اما کلمه إلی : این کلمه به طوری که استعمال آن به ما می فهماند وقتی در مورد فعلی استعمال شود که عبارت از امتداد حرکت باشد حد نهایی آن حرکت را معین می کند. وقتی میگوییم من تا فلان جا رفتم معنایش این است که نقطه نهایی عمل من که همان رفتن باشد فلان جا است و اما اینکه خود آن نقطه هم حکم ماقبل از کلمه "الی" یا "تا" را داشته یا حکم آن را نداشته، باشد مطلبی است که از معنای این کلمه خارج است مثلاً وقتی گفته شود من "ماهی را تا سرش" خوردم کلمه تا دلالت نمیکند بر اینکه سر آن را هم خورده ام یا نخورده ام. بنابراین حکم شستن خود مرفق از کلمه "إلی"

استفاده نمی شود آن را باید سنت بیان کند .

ولی بعضی از مفسرین گفته اند که کلمه إلی" به معنای کلمه "مع" یا "با" است و جمله وَأَيِّدِيكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ به معنای این است که فرموده باشد "و"

ایدیکم مع المرافق" یعنی و دست ها را با مرفقها بشوید هم چنان که در آیه (وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ) (سوره نساء/2) به این معنا آمده. دلیلی که برای این دعوی خود آورده اند روایاتی است که میگوید رسول خدا صلی الله علیه و آله هنگام وضو مرفق خود را نیز می شست (1) و این جرئت عجیبی است که در

ص: 124

تفسیر کلام خدای عزوجل به خود داده اند؛ برای اینکه روایاتی که در این

باب، هست خالی از دو حال نیست یا صرفاً عمل رسول خدا صلی الله علیه و آله را حکایت

می کند. که پر واضح است نمیتواند بیانگر آیه قرآن باشد؛ چون عمل مبهم است و زبان ندارد و با این حال نمیتواند به لفظی از الفاظ قرآن معنایی غیر آنچه در لغت دارد بدهد تا بتوانیم بگوییم یکی از معانی کلمه "إلی" معنایی

صلی الله است که کلمه "مع" دارد. یا آنکه حکم خدا را بیان میکند نه عمل رسول خدا صلی الله علیه و آله را که در این صورت آن روایات نمیتواند تفسیر آیه باشد. و اینکه در قسمت اول گفتیم عمل مبهم است و می تواند جوهری داشته باشد یکی دیگر از وجوه آن این است که شستن خود مرفق از باب مقدمه علمی بوده باشد؛

صلی الله یعنی رسول خدا صلی الله علیه و آله مرفق را هم می شسته تا یقین کند که دست ها را تا مرفق

شسته است یکی دیگر از وجوه آن این است که رسول خدا صلی الله علیه و آله این مقدار را بر حکم خدا افزوده باشد و آن جناب چنین اختیاری را دارد؛ هم چنان که می دانیم نمازهای پنجگانه همه از طرف خدای تعالی به طور دو رکعتی واجب شده بود و رسول خدا صلی الله علیه و آله در بعضی از آنها دو رکعت و در نماز مغرب یک رکعت

اضافه کرد و روایات صحیحی ای این معنا را ثابت کرده است. اما اینکه آیه مورد بحث را تشبیه کرده به آیه: (وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ) این تشبیه درست نیست؛ زیرا در این آیه نیز کلمه «الی» به معنای کلمه "مع" نیامده بلکه فعل (لَا- تَأْكُلُوا) متضمن معنای (لَا تَصْنُمُوا) به معنای ضمیمه "نکنید یا مثل آن است می خواهد بفرماید مال مردم را

ضمیمه مال خود نکنید .

از آنچه گذشت روشن گردید که جمله *إِلَى الْمَرَافِقِ* قید است برای کلمه *أَيَّدِكُمْ* . در نتیجه حکم وجوب شستن به اطلاق خود باقی است و مقید به آن غایت نیست واضح تر بگوییم یک مرتبه موضوع حکم را عبارت میدانیم از "دست" به تنهایی و میگوییم آن را تا مرفق بشوی که در اینجا حکم شستن

مقید به قید تا مرفق . است و بار دیگر موضوع حکم را عبارت میدانیم از دست تا مرفق و سپس میگوییم این را بشوی که در این صورت حکم ما مطلق است موضوع حکم مقید . است اگر تعبیر اول را ، بیاوریم معنایش این میشود که شستن دست را از سرانگشتان شروع کن تا بررسی به مرفق و اگر تعبیر دوم را بیاوریم معنایش این است که این " عضو محدود و معین شده را بشوی چه از بالا به پایین بشویی یا از پایین به بالا مولف فرموده جمله: (إِلَى الْمِرْفَقِ) قید موضوع است نه قید حکم علاوه بر اینکه هر انسانی بخواهد دست خود را بشوید چه در حال وضو و چه در غیر حال وضو به طور طبیعی میشود و شستن طبیعی همین است که از بالا به پایین بشوید و از پایین به بالا شستن هر چند ممکن است لیکن طبیعی و معمولی نیست و روایات وارده از ائمه اهل

بیت علیهم السلام هم به همان طریقه طبیعی فتوا می دهد، نه به طریقه دوم .

با این بیان پاسخ از سخنی که ممکن است گفته شود داده شد و آن این

است که کسی : بگوید مقید شدن جمله دست ها را " بشوید به جمله تا مرفق " دلالت دارد بر اینکه واجب است شستن از ناحیه انگشتان شروع شده، در ناحیه مرفق تمام شود و آن پاسخ این است که همه حرفها در این بود که

آیا (قیدِ إِلَى الْمِرْفَقِ) قید جمله: (فَاغْسِلُوا) است و یا قید موضوع حکم؛ کلمه ایدی است و ما گفتیم که قید کلمه ایدی است و در این صورت دستها باید تا مرفق شسته شود، نه اینکه شستن تا مرفق باشد، و دست ها تا مرفق را دو جور میتوان شست یکی از مرفق به پایین و دیگری از انگشتان به بالا؛ پس باید بگوییم لفظ «إِلَى الْمِرْفَقِ» لفظ مشترکی است که باید قرینه ای از خارج یکی از دو قسم شستن را معین کند و معنا ندارد بگوییم قیدِ إِلَى الْمِرْفَقِ) قید هر دو قسم است. علاوه بر اینکه بنا به گفته صاحب مجمع البیان امت اجماع دارد بر اینکه وضوی کسی که از بالا به پایین

می‌شوید صحیح است (1) و این نیست مگر به خاطر اینکه جمله مورد بحث با آن سازگار است و این هم نیست مگر به خاطر اینکه جمله: «إِلَى الْمَرَافِقِ قِيدٌ بَرَّاءٌ لِّمَنْ يَمْسُحُ بِهَا يَدَيْهِ» (وَأَمْسَحُوا بِرُؤُوسِكُمْ وَأَزْجُلُكُمْ إِلَى الْكُعْبَيْنِ) کلمه "مسح" به معنای کشیدن دست و یا هر عضو دیگر از لاس است بر شیء ملموس، بدون اینکه حائلی بین لاس و ملموس باشد و نیز خود لاس دست و یا عضو دیگر خود را به آن شیء بکشد، وقتی گفته می‌شود مسح الشیء "و یا گفته شود مسح الشیء" به معنای مسح است؛ هم چنان که در آیه مورد بحث نیز حرف "باء" آمده و فرموده بروؤسکم لیکن اگر بدون حرف باء استعمال شود و شیء ملموس را مفعول خود بگیرد استیعاب و شمول را میرساند. و اگر با حرف باء مفعول بگیرد، دلالت میکند بر اینکه بعضی از شیء ملموس را لمس کرده نه همه آن را پس اینکه فرمود: وَأَمْسَحُوا بِرُؤُوسِكُمْ دلالت دارد بر اینکه مسح سر، فی الجمله واجب است نه بالجمله ساده تر بگویم مسح مقداری از آن واجب است نه همه آن و اما اینکه آن مقدار کجای سر است؟ از مدلول آیه خارج است و این سنت است که عهده دار بیان آن است و سنت صحیح وارد شده به اینکه سمت پیشانی یعنی جلوی سر باید مسح شود.

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

1. رعایت ادب در تعبیر از قضای حاجت در جمله أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ

الْغَائِطِ .

توجه بفرمایید که در عبارت (أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ) تا چه اندازه و

ص: 127

چقدر زیبا رعایت ادب شده است؛ ادبی که بر هیچ متدبری پوشیده نیست. برای اینکه منظور خود را با کنایه فهمانده و آن کنایه آمدن از غائط (چاله گودی) است. چون کلمه غائط به معنای محلی است که نسبت به اطراف خود گود باشد. مردم صحرائشین همواره برای قضای حاجت به چنین نقطه هایی میرفتند تا به منظور رعایت ادب نسبت به مردم خود را در آنجا پنهان سازند استعمال کلمه غائط در معنایی که امروز معروف است، يك استعمال جدید و نوظهور و از قبیل کنایاتی است

که حالت کنایه بودن خود را از دست داده نظیر) کلمه توالی که در آغاز ورودش به ایران به معنای آرایش بود و چون کلمه مستراح از معنای خود کسب زشتی کرده بود، آن کنار گذاشته؛ توالی را در معنای آن به طور کنایه استعمال کردند و اکنون حالت کنایه بودن خود را از دست داده و معنای مستراح به خود گرفته و نیز نظیر "کلمه عذره که به گفته صاحب صحاح در اصل به معنای درگاه در خانه بوده و مرسوم چنین بوده که اهل خانه کثافات خانه را که در کنیف جمع می شده به درگاهی منتقل میکردند خرده خرده کلمه "عذره" به معنای کثافات و سپس به معنای مدفوع استعمال شده

و این استعمال آن قدر شایع شده که مدفوع معنای واقعی آن گشته (1) قرآن کریم در جمله مورد بحث می توانست منسوب الیه را معین کند و بفرماید او جئتم من الغائط" یا از غائط آمدید و یا اگر به این اندازه مشخص نکرد به کمتر از این معین میکرد و میفرمود او (جاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ) و یا یکی از شما از غائط آمد. ولی به این مقدار از تعیین نیز راضی نشد بلکه ابهام و گنگویی را به نهایت رسانیده و فرمود (أوجاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ) یا یکی از شما از غائط آمد تا رعایت ادب را به نهایت درجه

رسانده باشد.

ص: 128

نکته بلاغی دیگر اینکه در جمله (أُولَا مَسَّ تُمْ النَّسَاءَ) مانند جمله قبلش، قسمی دیگر از رعایت ادب فرض شده است؛ قسمی است مستقل که حکم آن در عطف و در معنا حکم همان جمله قبلش میباشد و این جمله تعبیری است کنایه ای که منظور از آن عمل جماع است و به منظور رعایت ادب جماع را لمس زنان خوانده تا به، زبان تصریح به نام عملی نکرده باشد که طبع بشر از تصریح به نام آن عمل امتناع دارد در اینجا ممکن است پرسشی در صورتی که غرض از این تعبیر رعایت ادب بوده باشد چرا تعبیر به جنابت نکرد و همان طور که قبلاً فرموده بود و این

كُنْتُمْ جُنْبًا اینجا چنین تعبیری نکرد؟ با اینکه این تعبیر مودبانه تر بود. در پاسخ می گوئیم بله تعبیری که گفتید مودبانه تر است. و لیکن اگر آن تعبیر را میآورد نکته ای که در نظر بوده فوت میشد و آن نکته عبارت بود از اینکه به شنونده بفهماند مسئله تماس با زنان و عمل جنسی عملی است که به بیانی که گذشت طبیعت بشر اقتضای آن را دارد و تعبیر به جنابت به این نکته اشاره ندارد زیرا جنابت چند قسم است که یکی از آنها به وسیله عمل جنسی حاصل می شود قسم دیگرش جنابت هایی است که یا خودبه خود رخ می دهد یا به وسیله عواملی دیگر و نیز از این سوال و جواب روشن شد اینکه بعضی پنداشته اند که مراد از

جمله (أُولَا - مَسَّ تُمْ النَّسَاءَ) ملامت حقیقی است نه کنایه از عمل جنسی (1) نادرست است و وجه نادرستی آن این است که زمینه و سیاق آیه با این وجه نمیسازد و تنها با کنایه بودن آن سازگار است برای اینکه خدای سبحان این گفتار را با بیان حکم حدث اصغر که همان گرفتن و ضو است و حکم حدث اکبر یعنی وجوب غسل کردن در حال عادی آغاز کرد و آن حال دستیابی به آب است

ص: 129

و آنگاه از این گفتار منتقل شد به بیان حکم این دو حدث در حال غیرعادی؛ یعنی حال دسترسی نداشتن به آب در این بیان بدل وضو را که همان تیمم باشد بیان کرد باقی ماند بیان بدل غسل؛ در بیان آن به جاتر و مناسب تر به طبع این است که بدل غسل را هم بیان کند و آن را بدون بیان. نگذارد ناگزیر عبارتی آورد که ممکن باشد بر سبیل کنایه منطبق بر آن بیان شود و قهراً هر شنونده ای می فهمد که غرض از جمله (أَوْ لَا مَسْتُمْ التَّسَاء...) بیان بدل

غسل است. پس هیچ وجهی برای پندار این شخص نیست و صحیح نیست بگوییم منظور از این جمله تنها بیان بدل وضو است با اینکه وضویکی از دو لنگه طهارت است؛ بدل آن را بیان کرده و بدل لنگه دیگر را مهمل گذاشته و اصلاً متعرض آن نشده است.

شان نزول

درباره شان نزول آیه روایات متعددی وارد شده است که خالی از اختلاف نیست ولی آنچه جای انکار نیست این است که از لحن آیه چنین برمی آید که پیامبر صلی الله علیه و آله قبل از نزول این آیه بر منافقان نماز می گزارد و بر کنار قبر آنها توقف می کرد؛ چرا که آنها ظاهراً مسلمان بودند (1)

ولی پس از نزول این آیه به طور قطع این برنامه برای همیشه تعطیل شد تفسیر (نمونه)

در کتاب ترجمه «تفسیر المیزان» نوشته محمد حسین طباطبایی درباره

روایات ذیل این آیه و ضعف و عدم ضعف آنها اینگونه آمده است که: در الدر المنثور در ذیل جمله (وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ) آمده که بخاری، مسلم ابن ابی حاتم ابن منذر ابو الشیخ ابن مردویه و بیهقی در کتاب دلایل از ابن عمر نقل کرده اند که گفت: بعد از آنکه عبدالله بن ابی از دنیا رفت پسرش

ص: 131

1- از پاره ای از روایات استفاده میشود که بعد از نزول این آیه نیز پیامبر صلی الله علیه و آله بر منافقان نماز می گزارد ولی چهار تکبیر بیشتر نمیگفت یعنی از تکبیر آخر که مربوط به دعا بر میت است صرف نظر می فرمود این روایت در صورتی قابل قبول است که جمله لا تصل در آیه مورد بحث به معنی دعا مکن بوده باشد ولی اگر به معنی نماز نخوان بوده، باشد این روایت مخالف قرآن است و قابل قبول نیست و نمیتوان انکار کرد که جمله لا- تصل ظاهر در معنی دوم است لذا ما نمیتوانیم از نظر حکم اسلامی بر چنین افرادی که نفاقشان برملا شده نماز بخوانیم و به خاطر روایت مبهمی دست از ظهور آیه فوق برداریم.

عبدالله نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله عمل آمده درخواست نمود که پیراهنش را بدهد تا پدرش را در آن کفن کند . رسول خدا صلی الله علیه و آله هم پیراهن خود را داد. بار دیگر آمد درخواست

کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلمه بر جنازه پدرش نماز بگزارد رسول خدا صلی الله علیه و آله برخاست تا برود،

بر عمر بن خطاب برخاست و لباس رسول خدا صلی الله علیه و آله را گرفت و گفت:

یا رسول الله می خواهی بر عبدالله بن ابی نماز بگزاری با اینکه خداوند تو

را از نماز گزاردن بر منافقان نهی کرده؟ حضرت صلی الله علیه و آله فرمود: پروردگار من اختیار این امر را به خود من واگذار نمود و فرموده

استغفار بکنی یا استغفار نکنی اگر هفتاد بار هم استغفار کنی خداوند ایشان را نخواهد آمرزید و من از هفتاد بار

بیشتر استغفار میکنم و هرچه گفت آخر او منافق است، حضرت صلی الله علیه و آله توجه

نفرمود و بر جنازه او نماز گزارد و خداوند این آیه را نازل فرمود: وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ و از آن به بعد دیگر بر

منافقان نماز

نگزارد . (1)

مؤلف میگوید در این معنا روایات دیگری است که صاحبان کتب جامع حدیث و، راویان آن را از عمر بن خطاب و جابر و قتاده نقل کرده اند و در پاره ای از آن ها دارد که رسول خدا صلی الله علیه و آله رئیس منافقان را در پیراهن خود کفن نمود و بر بدن او دعا خواند و دمید و در قبرش رفت.

و نیز در همان کتاب آمده که ، احمد ، بخاری ، ترمذی ، نسایی ، ابن ابی حاتم ، نحاس ابن حبان ابن مردویه و ابو نعیم در کتاب الحلیه . از ابن عباس نقل کرده اند که :گفت من از عمر شنیدم که :گفت وقتی عبدالله بن ابی از دنیا رفت ، آمدند تا رسول خدا صلی الله علیه و آله را برای نماز ببرند حضرت صلی الله علیه و آله برخاست . وقتی

ایستاد

عرض :کردم آیا بر جنازه دشمن خدا عبدالله بن ابی که آن روز چنین

گفت و آن روز دیگر چنین و چنان گفت ، نماز می گزاری؟ آنگاه خاطرات نفاق

صلی الله او را بر شمردم و رسول خدا صلی الله علیه و آله تبسم میکرد تا آنکه سختم به طول انجامید.

ص: 132

حضرت صلی الله علیه و آله فرمود: ای عمر دور شو از من خداوند مرا مخیر کرده و فرموده **أُولَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً... و من اگر بدانم**

خدا او را می آمرزد بیش از هفتاد بار برایش استغفار میکنم آنگاه بر جنازه او نماز گزارد و با آن تا قبرستان هم رفت و ایستاد تا او را دفن نمودند.

من خودم از این جرات و جسارتم تعجب کردم که چطور شد من این طور

جرات پیدا کردم با خود گفتم خدا و رسول صلی الله علیه و آله داناتر است ولی به خدا قسم مدتی زیاد نگذشت که این دو آیه نازل شد **وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ** و از آن به بعد تا زنده بود دیگر بر جنازه منافقی به نماز

نایستاد. (1)

مولف میگوید درباره استغفار رسول خدا صلی الله علیه و آله برای عبدالله بن ابی و نماز خواندنش بر جنازه، او روایات دیگری بدون سند از طرق شیعه وارد شده که

عیاشی (2) و قمی (3) آنها را در تفسیر خود آورده اند. و خبر قمی قبلاً نقل شد.

نکته مهم

این روایات علاوه بر تناقضی که دارند و با خودشان تعارض و تدافع دارند و هرکدام آن دیگری را تکذیب میکند آیات قرآنی نیز به طور صریح و روشن آنها را رد میکند. اولاً: به خاطر ظهور جمله **أُولَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ** که ظهور روشنی دارد در اینکه منظور آیه، لغو

بودن و اثر نداشتن استغفار است نه اینکه رسول خدا صلی الله علیه و آله را مخیر کند میان

استغفار کردن و نکردن دیگر اینکه عدد هفتاد به عنوان مبالغه ذکر شده، نه

برای اینکه بفهماند در خصوص عدد هفتاد این اثر هست و به (اصطلاح خدا

ص: 133

1- همان، ص 264

2- تفسیر عیاشی، ج 2، ص 100-101.

3- تفسیر قمی، ج 1، ص 302.

با عدد هفتاد دشمنی دارد) و اگر رسول خدا صلی الله علیه و آله هفتادویک بار استغفار کند

آن وقت خدا منافق مزبور را می آمرزد.

دیگر اینکه شأن رسول خدا صلی الله علیه و آله بزرگتر از آن است که این ظواهر و دلالت ها را نفهمد و بگوید اگر هفتاد بار قبول نمی شود من بیشتر استغفار میکنم و هرچه کس دیگری (عمر) یادآوری کند و بگوید معنای آیه این نیست باز هم بر جهل خود پافشاری کند تا آنکه خداوند آیه دیگری بفرستد و او را از خواندن نماز بر جنازه منافق نام برده نهی کند.

اینکه علاوه بر این، موارد در تمامی این آیاتی که متعرض استغفار برای منافقان و

نماز خواندن بر جنازه آنان شده از قبیل آیه (اَسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ و آیه سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ و آیه وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا) در همه نهی از استغفار و لغویت آن را تعلیل کرده به چون ایشان کافر و فاسقند حتی در آیه (مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ) (سوره توبه (113) از همین سوره هم که از استغفار برای مشرکان نهی میکند نهی را تعلیل میکند به اینکه چون آنها کافرند و در آتش مخلد و جاودانه اند و با این حال دیگر معنا ندارد که استغفار برای منافقان کافر و نماز خواندن بر جنازه آنان جایز باشد.

ثانیاً سیاق آیات مورد بحث که یکی از آنها آیه (وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا ...)، است، تصریح دارد بر اینکه این آیه وقتی نازل شده که رسول خدا صلی الله علیه و آله در سفر و در راه رفتن به تبوک بوده و هنوز به مدینه مراجعت نکرده بود و داستان تبوک در سال هشتم هجرت اتفاق افتاده و مرگ عبدالله بن ابی در مدینه در سال نهم هجرت بوده و همه این شواهد از نظر روایات مسلم است. با این حال دیگر چه معنا دارد بنابه نقل این روایات بگوییم رسول

خدا صلی الله علیه و آله کنار قبر عبدالله ایستاد تا نماز بخواند ناگهان آیه (وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا ...) نازل شد.

و از این عجیب تر آن مطلبی است که در بعضی از روایات گذشته داشت

عمر به رسول خدا صلی الله علیه و آله عرض کرد آیا بر جنازه او نماز میخوانی با اینکه خدا

تو را نهی کرده از اینکه بر جنازه منافقان نماز بخوانی؟! حضرت صلی الله علیه و آله : فرمود پروردگرم مرا مخیر کرده، آنگاه این آیه نازل شد: (وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ ...) زیرا آیه نهی صریح است نه تخییر و از این هم عجیب تر، مطلبی است که در روایت آخر بود و این بود: «سپس آیه سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ» نازل شد.»

چون این آیه در سوره منافقان است که بعد از جنگ بنی المصطلق یعنی در سال پنجم هجرت نازل شد و آن روز عبدالله بن ابی زنده بود و در خود سوره منافقان کلام او را نقل کرده که گفته بود «لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ .» یعنی «اگر به مدینه بازگردیم، عزیزترها ذلیل ترها را از شهر بیرون خواهند کرد.»

در بعضی از این روایات که متأسفانه مورد استدلال بعضی هم قرار گرفته دارد که رسول خدا صلی الله علیه و آله برای عبدالله بن ابی استغفار کرد و بر جنازه اش نماز گزارد تا بدین وسیله دل های مردانی از منافقان از خزرج را به دست بیاورد و به اسلام متمایل سازد و این حرف چطور درست در می آید؟ و چگونه صحیح است که رسول خدا صلی الله علیه و آله با نص صریح آیات قرآنی مخالفت کند و بدین وسیله دل های منافقان را به دست بیاورد؟ آیا این مداهنه با منافقان نیست؟ و آیا آیه شریفه

(إِذَا لَادَقْنَاكَ ضِدَّ عَفَا الْحَيَاةِ وَضِدَّ عَفَا الْمَمَاتِ) (سوره اسراء/75) با رساترین بیان از مداهنه با دشمنان نهی نکرده و تهدید ننموده؟ پس درباره این روایات چه قضاوتی میتوان کرد جز اینکه بگوییم و به طور قطع هم

بگوئیم که این روایات جعلی است و باید آن را به ملاک مخالفت و ناسازگاری

با قرآن دور ریخت.

انواع ترکیب ها

نکته اول به اولین پاورقی این آیه که از تفسیر نمونه برداشت شده است

رجوع شود.

1. و او در وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا استینافیه است

منهم متعلق به محذوف و صفت برای احد است چون جارو مجرور

بعد از نکره غالباً صفت «است و جمله مات صفت دوم احد» است.

جمله إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ تعلیلیه است و محلی از اعراب ندارد.

2. نقش دوم برای منهم حالیت برای ضمیر فاعلی در فعل مات

می باشد.

تعلیلیه

3. جمله (إِنَّهُمْ كَفَرُوا.....) بنابر نظر مصنف این کتاب هم. است و در جمله ماتوا و هم فاسقون دو احتمال را محتمل می داند

الف) محلاً مرفوع بنابر عطف بر جمله (كَفَرُوا)؛ زیرا كفروا خبر (إِنَّ)

می باشد.

ب) بدون محل اعرابی بنابر تعلیلیه بودن

ترجمه حاصل

و هرگز به جنازه هیچ کدام از آنان نماز مخوان و برگورش [برای دعا و طلب آمرزش نیست؛ زیرا آنان به خدا و پیامبرش کافر شدند و درحالیکه فاسق بودند، از دنیا رفتند.

ص: 136

قولی است که فعل مات و ماتوا لفظاً، ماضی، اما در معنا مستقبل هستند البته بنابر تقدیر کون و وجود؛ زیرا مرگ چیزی است که حتمی الوقوع

است و راه فراری از آن نیست . (1)

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

در چند تفسیری که دیده شده نکته بلاغیای یافت نشد.

ص: 137

1- متن اصلی جناب زمخشری در کتاب «الکشاف...» ، «إِنَّمَا قِيلَ مَاتَ وَ مَاتُوا بِلَفْظِ الْمَاضِي وَ الْمَعْنَى عَلَى الْإِسْتِقْبَالِ عَلَى تَقْدِيرِ الْكُونَ وَ الْوُجُودِ لِأَنَّهُ كَانِ مَوْجُودَ لَا مَحَالَةَ مَتْنِ أُورِدَ شَدْ؛ زِيْرَا شَائِدَ تَرْجَمَه بَا بَرْدَاشْت بَر خِي مَغَايِرْت دَاشْتَه بَاشْد.

(وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ

يُطَهِّرَكُمُ تَطْهِيراً) (احزاب / 33)

شان نزول

1. ثعلبی در تفسیر خود از ام سلمه نقل کرده که پیامبر صلی الله علیه و آله در خانه خود بود که فاطمه علیها السلام پارچه حریری نزد آن حضرت آورد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

همسر و دو فرزندان حسن و حسین علیهم السلام را صدا کن آنها را آورد سپس

غذا خوردند. بعد پیامبر صلی الله علیه و آله عبایی بر آنها افکند و فرمود:

اللَّهُمَّ هؤُلاءِ أَهْلُ بَيْتِي وَعِترَتِي فَادْهَبْ عَنْهُمْ الرِّجْسَ وَطَهِّرْهُمْ تَطْهِيراً

یعنی خداوندا اینها خاندان من هستند پلیدی را از آنها دور کن و از هر آلودگی پاکشان گردان" و در اینجا آیه «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ» نازل شد ... من گفتم آیا من ام سلمه هم با شما هستم ای رسول خدا فرمود: "إِنَّكَ أَلِي خَيْرٍ يَعْنِي

تو بر خیر و نیکی هستی" (اما در زمره این گروه نیستی) (1)

2. روایات بسیار فراوانی در مورد حدیث کساء به طور اجمال وارد شده که از

همه آنها استفاده میشود که پیامبر صلی الله علیه و آله، علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام

را فرا خواند و یا به خدمت او آمدند پیامبر صلی الله علیه و آله عبایی بر آنها افکند و فرمود .

ص: 138

1- طبرسی در مجمع البیان ذیل آیه مورد بحث این حدیث به طرق دیگر نیز از ام سلمه به همین مضمون نقل شده است به شواهد التنزیل حاکم حسکانی، ج 2، ص 56 مراجعه شود.

خداوندا! اینها خاندان، منند رجس و آلودگی را از آنها دور کن در این

هنگام آیه « اِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ » نازل گردید.

3. روایات متعددی از ابو سعید خدری صحابی معروف نقل شده که با صراحت گواهی می دهد این آیه تنها درباره همان پنج تن نازل شده است. (1) و (2)

نکته ای زیبا و قابل توجه اما بی ربط به بحث!

مسئله مهم و قابل توجه اینکه چگونه در لابلای بحث از وظایف زنان

پیامبر صلی الله علیه و آله مطلبی گفته شده است که شامل زنان پیامبر صلی الله علیه و آله نمیشود. پاسخ این سؤال را مفسر بزرگ مرحوم طبرسی در مجمع البیان چنین میگوید این اولین بار نیست که در آیات قرآن به آیاتی برخورد می کنیم که در کنار هم قرار دارند ولی از موضوعات مختلفی سخن میگویند.

قرآن پر است از اینگونه بحث ها همچنین در کلام فصحای عرب و اشعار آنان نیز نمونه های فراوانی برای این موضوع موجود است

مفسر بزرگ نویسنده المیزان پاسخ دیگری بر آن افزوده که خلاصه اش چنین است ما هیچ دلیلی در دست نداریم که جمله (اِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ ...) همراه این آیات نازل شده است بلکه از روایات به خوبی استفاده می شود که این قسمت جداگانه نازل گردیده؛ اما امام به هنگام جمع آوری آیات

قرآن در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله یا بعد از آن آن را در کنار این آیات قرار داده است.

پاسخ سومی که میتوان از سوال داد این است که قرآن میخواهد به

صلی الله همسران پیامبر صلی الله علیه و آله : بگوید شما در میان خانواده ای قرار دارید که گروهی از آنان معصومند کسی که در زیر سایه درخت عصمت و در کانون معصومان قرار گرفته سزاوار است که بیش از دیگران مراقب خود باشد و فراموش نکنید

ص: 139

1- نَزَلَتْ فِي خُمُسِهِ فِي رَسُولِ اللَّهِ وَ عَلِيٍّ وَ فَاطِمَةَ وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ الْاَلَم

2- شواهد التنزیل، ج 2، ص 25 .

که انتساب او به خانواده ای که پنج معصوم پاک در آن است مسئولیت های سنگینی برای او ایجاد می کند و خدا و خلق خدا انتظارات فراوانی از او دارند.

انواع ترکیب ها

1. (إِثْمًا) کافه و مکفوفه است.

«ل-...» در لِيُذْهِبَ، لام تعلیل است و این فعل منصوب به «أن» مضمرة

بعد لام است. (1)

جمله «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ...» تعلیل برای تمام جمله ماقبل است. و اما درباره کلمه اهل البيت اقوالی است برخی معتقد به نصب آن به

دلیل اختصاص هستند و غرض از اختصاص را نیز مدح می دانند. (2)

اما برخی جواز منادا قرار دادنش با حذف حرف ندا را نیز ذکر کرده اند و برخی دیگر بدل از کاف عنکم فرضش می کنند که عالم نحوی مبرد بر قول آخر اشکالی دارد و آن این است

این قول قابل قبول نیست زیرا مخاطب بودن مبدل جایز نمی باشد.

2. نکته خاصی در التبیان فی اعراب القرآن یافت نشد.

وجه ترکیبی دیگر از کتاب مجمع البیان

در قول خدا لِيُذْهِبَ لام و مجرورش متعلق به محذوف است و تقدیر

آن " و ارادته لِيُذْهِبَ است و جایز است که متعلق به «یرید» باشد.

3. لام لِيُذْهِبَ زائده است و اهل البيت منادای مضاف منصوب است

ص: 140

1- و دلیل آن امتناع دخول لام جاره بر فعل است؛ بنابراین فعل به واسطه «أن» مضمرة تبدیل به (اسم مصدر) می شود

2- به تقدیر «أَخَصُّ أَهْلَ الْبَيْتِ» .

و از نظرات آقای محمود صافی است که جمله (إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ...) . استیناف

بیانی میباشد در جواب سوال مقدر است.

ترجمه حاصل

و در خانه هایتان قرار و آرام، گیرید و در میان نامحرمان و کوچه و بازار مانند زنان دوران جاهلیت پیشین که برای خودنمایی با زینت و آرایش و بدون پوشش در همه جا ظاهر می شدند ظاهر، نشوید و نماز را برپا دارید و زکات بدهید و خدا و پیامبرش را اطاعت کنید جز این نیست که همواره خدا می خواهد هرگونه پلیدی را از شما اهل بیت [که به روایت شیعه و سنی

محمد صلی الله علیه و آله، علی، فاطمه حسن و حسین علیهم السلام اماند] برطرف نماید و شما را

چنان که شایسته است از همه گناهان و معاصی پاک و پاکیزه گرداند.

نکات نحوی در تفسیر آیه فوق

در «تفسیر نمونه» نکات زیر ذکر شده است

1. قرن از ماده "وقار" به معنی سنگینی، است و کنایه از قرار گرفتن در .

خانه ها است.

2. در پایان آیه می:افزاید خداوند فقط میخوهد پلیدی و گناه را از شما اهل بیت دور کند و کاملاً شما را پاک سازد: إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمْ

عَالَمِ الرَّجْسِ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً .

تعبیر به (إنما) که معمولاً برای حصر، است دلیل بر این است که این

، موهبت ویژه خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله است

جمله یرید اشاره به اراده تکوینی پروردگار است، وگرنه اراده تشریحی، و

به تعبیر دیگر لزوم پاک نگاه داشتن، خویش انحصاری به خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله

ندارد و همه مردم بدون استثنا به حکم شرع موظفند از هرگونه گناه و پلیدی

پاک باشند.

ممکن است گفته شود اراده تکوینی موجب یک نوع جبر است. در اینجا به طور خلاصه می توان گفت معصومان دارای نوعی شایستگی اکتسابی از طریق اعمال خویشند و نوعی لیاقت ذاتی و موهبتی از سوی پروردگار دارند تا بتوانند الگو و اسوه مردم باشند

. واژه رجس به معنی شیء ناپاک است؛ خواه ناپاک از نظر طبع آدمی

باشد یا به حکم عقل یا شرع و یا همه اینها (1)

و اینکه در بعضی از کلمات رجس به معنی "گناه" یا "شرک" یا "بخل و حسد یا اعتقاد باطل و مانند آن تفسیر شده در حقیقت بیان مصداق هایی از آن است وگرنه مفهوم این کلمه مفهومی عام و فراگیر است و به حکم اینکه الف و لام در اینجا به اصطلاح الف و لام "جنس است" همه انواع پلیدیها را شامل می شود .

4. تطهیر به معنی پاک ساختن و در حقیقت تأکیدی بر مسئله اذهاب "رجس و نفی پلیدیها، است و ذکر آن به صورت مفعول "مطلق در اینجا نیز تأکید دیگری بر این معنی محسوب میشود

5. اما تعبیر اهل البیت به اتفاق همه علمای اسلام و مفسران، اشاره به

اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله است و این چیزی است که از ظاهر خود آیه نیز فهمیده

می شود؛ چراکه بیت گرچه "به صورت مطلق در اینجا ذکر شد، اما به قرینه آیات قبل و بعد منظور از آن بیت و خانه پیامبر صلی الله علیه و آله است. (2)

ص: 142

1- راغب در کتاب مفردات در ماده رجس معنی فوق و چهار نوع مصداق آن را بیان کرده است. .

2- اینکه بعضی "بیت را در اینجا اشاره به بیت الله "الحرام و کعبه دانسته اند و اهل آن را متقین شمرده اند با سیاق آیات بسیار نامتناسب است؛ چراکه در این آیات سخن از پیامبر صلی الله علیه و آله و بیت او در میان است نه بیت الله الحرام و هیچ گونه قرینه ای بر آنچه گفته اند وجود ندارد.

اما در «تفسیر مجمع» بیان بیان دیگری از دو نکته آخر «تفسیر نمونه»

داشته است که از این قرار است .

ابن عباس :گوید الرجس عمل شیطانی است و کاری است که رضای خدا در آن نیست؛ و در البیت الف و لام تعریف در آن الف و لام عهد است و مقصود از آن بیت نبوت و رسالت است.

نکته ای درباره اختلاف در مورد مصداق البیت در تفسیر مجمع البیان برخی گفته اند که مقصود از البیت، بیت الله الحرام است و اهل آن پرهیزگاراند به جهت قول :خدا (اِنَّ اَوْلِيَاءَهُ اِلَّا الْمُتَّقُونَ) .

و بعضی گفته اند که مقصود از البیت، مسجد رسول خدا صلی الله علیه و آله است و اهل

آن کسانی هستند که پیغمبر صلی الله علیه و آله آنها را در آن اسکان داده و خارج نکرده و درب آن را هم نبستند . و امت اسلامی به تمامی اتفاق کرده اند بر اینکه مقصود از اهل البیت در آیه، اهل بیت پیغمبر ما صلی الله علیه و آله است ، سپس اختلاف کرده اند.

عکرمه :گوید از (اهل البیت) زنان پیغمبر صلی الله علیه و آله را اراده کرده برای آنکه

اول آیه متوجه به آنهاست.

ابوسعید خدری و انس بن مالک و وائل بن اسقع و عایشه و ام سلمه گویند: آیه مختص و ویژه رسول خدا صلی الله علیه و آله و علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام است .

مطالب بسیاری در این زمینه در کتب مختلف موجود است که نیاز به مراجعه دارد؛ از جمله آنها ترجمه تفسیر مجمع البیان، ج 20، ص 110؛ شواهد التنزیل لقواعد التفضیل ، ج 2، ص 18 و ... است.

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

در چند تفسیری که دیده شده نکته بلاغیای یافت نشد.

ص: 143

(يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا

الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ) (جمعه / 9)

شان نزول

شان نزول های مختلفی نقل شده که همه آنها از این معنی خبر می دهد که در یکی از سال ها که مردم مدینه گرفتار خشکسالی و گرسنگی و افزایش نرخ اجناس شده بودند؛ «دحیه با کاروانی از شام فرارسید و با خود مواد غذایی آورده بود در حالی که روز جمعه بود و پیامبر صلی الله علیه و آله مشغول خطبه نماز جمعه بود طبق معمول برای اعلام ورود کاروان طبل زدند و حتی بعضی دیگر آلات موسیقی نواختند مردم با سرعت خود را به بازار رساندند در این هنگام مسلمانانی که در مسجد برای نماز اجتماع کرده بودند خطبه را رها کرده و برای تأمین نیازهای خود به سوی بازار شتافتند تنها دوازده مرد و یک زن

در مسجد باقی ماندند (آیه) نازل شد و آنها را سخت مذمت کرد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود اگر این گروه اندک هم می رفتند از آسمان سنگ بر آنها می بارید. (1)

انواع ترکیب ها

1. جار و مجرور للصلاه متعلق به نودی میباشد؛ در حالی که من یوم الجمعة متعلق به محذوف، و، حال نقش ترکیبی آن است و حال در مقام

توضیح إذا است .

ص: 144

زمخشری درباره من یوم الجمعة این گونه گفته است:

(فَإِنْ قُلْتُ مَنْ فِي قَوْلِهِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ مَا هِيَ قُلْتُ هِيَ بَيَانٌ لِإِذَا وَتَفْسِيرٌ لَهُ .) ابوالبقاء گفته است: «من در آن به معنی «فی» است.» که بنابراین

متعلق به نودی می شود .

و اینجا نداء به معنای اذان است. (1)

2. نکته جدیدی یافت نشد.

للمصلاة نائب فاعل برای نودی است.

جملة إِذَا نُودِيَ ... استینافیه و بدون محل اعرابی است.

در عامل اعراب جمله ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ ... دو احتمال تصور شده است:

1 . استیناف بیانی

2.

که در هر دو صورت محلی از اعراب ندارد

جمله إن كنتم تعلمون استینافیه است و محلی از اعراب ندارد و اگر درباره جواب شرط سوال، شود در جواب می گوید محذوف به قرینه
ماقبل

است. (2)

ترجمه حاصل

ای مومنان چون برای نماز روز جمعه ندا دهند به سوی ذکر خدا بشتابید

و خرید و فروش را رها کنید که این اقامه نماز جمعه و ترک خرید و فروش برای شما بهتر است اگر به پاداشش معرفت و آگاهی داشتید.

تقدیرش را اینگونه میگیرد ان كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنَّهُ خَيْرٌ لَّكُمْ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ

ص: 145

1- و معنا اینگونه می گردد ... هنگامی که در روز جمعه اذان گفته شد؛

2- تقدیرش را اینگونه میگیرد ان كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنَّهُ خَيْرٌ لَّكُمْ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ

نکات نحوی در تفسیر آیه فوق

نکته ای یافت نشد.

نکات بلاغی در تفسیر آیه فوق

در چند تفسیری که دیده شده نکته بلاغی ای یافت نشد.

ص: 146

همانطور که ملا-حظه کردید گاهی با تغییر یک نقش یا حالات متفاوت یک کلمه (اسم) منصوب (مثلاً) تمام معنا و مفاهیم آیه تغییر میکند؛ برای مثال کلمه *إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ* که عابری منصوب است در آیه 43 از سوره مبارکه نساء (1) و (2)

که برخی حال دوم از (الَّذِينَ آمَنُوا) و برخی صفت برای جُنُبًا (3) دانسته اند که بنابراین، تغییر معنا کاملاً تغییر می کند.

به این صورت که اگر حال دوم در نظر بگیریم؛ زمانی حکم آیه (دوری از نماز بر مکلف) بار میشود که هر دو حالت جنابت و در سفر بودن را داشته باشد اما اگر صفت باشد شرط جنابت برای دوری از نماز کافی است و نیازی

به مسافر بودن نیست.

همچنین در آیه ششم از سوره مائده (4) برای حرف جر الی در عبارت

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ) دو معنا ذکر شده است:

الف) به معنای انتهای غایت

ب) به معنای «مع»

که اگر به معنای انتهای غایت باشد یعنی باید دست ها را از پایین به بالا شست اما اگر به معنای «مع» باشد یعنی باید دست ها همراه آرنج شسته شوند

ص: 149

1- متن کامل آیه: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا غَفُورًا)

2- صفحه 104 همین کتاب

3- با فرض معنای «غیر» برای (إِلَّا)

4- صفحه 117 همین کتاب

و درباره بالا به پایین یا پایین به بالا شستن آنها مسکوت عنه است و باید برای اطلاع از طریقه صحیح آن به سیره معصومین و... مراجعه کرد. در مورد نقش بلاغت در قرآن هم همین گونه است که برخی از کنایات یا قیود یا... باعث تغییر معنا یا به وجود آمدن معنایی ژرف برای آیات می شوند که سابقاً بررسی شد و مجال اشاره به آنها در اینجا نیست؛ و بر خواننده است که در آنها تأمل کند.

به پایان آمد این دفتر *** مباحث همچنان باقیست

وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

ص: 150

خداوند به موسی فرمود با زبانی دعا کن که با آن گناه

نکرده باشی تا دعایت مستجاب شود!

موسی عرض کرد چگونه؟

خداوند فرمود به دیگران بگو برایت دعا کنند چون با زبان

آنها گناه نکرده ای!!

و این است «فلسفه ی التماس دعا»

نگاهم به دعاهایتان است ...

ص: 151

بسمه تعالی

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه موفق به تولید نرم افزارهای تلفن همراه، کتاب خانه های دیجیتالی و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملاً مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارك امام علیه السلام پشتیبانی می شود.

برای خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهلبیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگویم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آبا ده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

